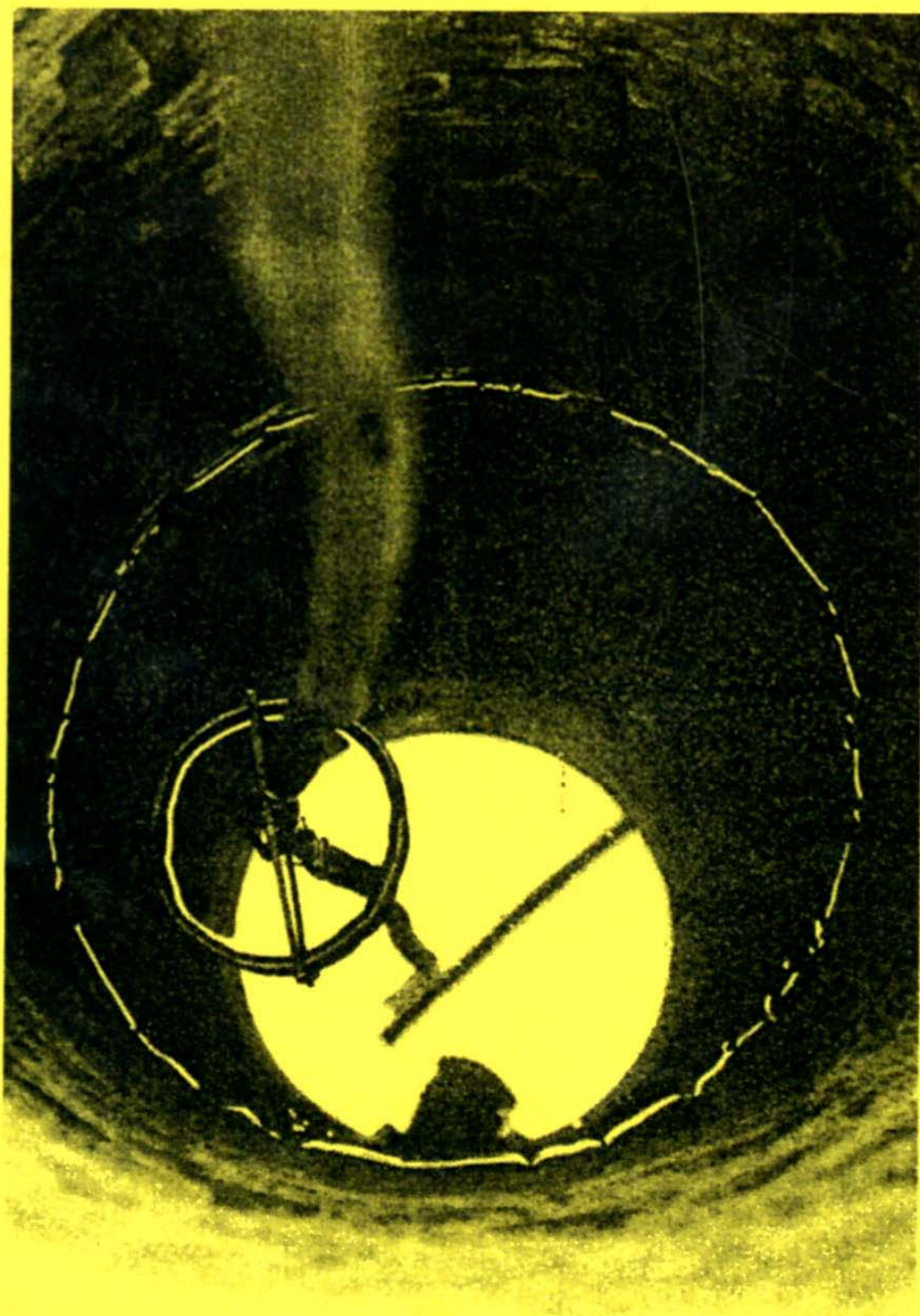

Howáth Dezső

A semmi ember

*

A tápai Krisztus póre

Horváth Dezső

A semmi ember

- - -

A tápai Krisztus pöre

TARTALOM

A semmi ember

Az első háború
A második háború
A harmadik háború

A tápai Krisztus pöre

„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek: írd!”
(Arany János: Csaba királyfi)

A semmi ember

Meghibbant az öreg Szél. Eddig is beszélték, fejben nehéz szegény, de most teljesen megbolondult. Hajszálla olyan lett, mint természeti rokona, a szellő bátyja, a vihar öccse. Egyszer innen fúj, másszor onnan.

Még az öregapjáé volt ez a tanya, de földjén akkor is gyalogút vitt át. Aki a külső székekről, laposokról befelé kanyarodott, itt csapott le egy darabot az útból. Sokára lett csak kerítés, de csinálhatták tüskéből, ricaszárból vagy falécből, mindig ehhez a törvényhez szabták. Ha ajtót tesznek rá, aki erre jár, úgyis nyitva hagyja. A szél meg csapja, vágja, ríkatja, amíg le nem szakad. Az állat viszont, ha észreveszi, hogy szabad az út, megy neki a vakvilágnak, mint a veszedelem. Pedig a kerítést leginkább azért csinálták, ne menjen kárba a jószág, legeljen csak belül, az udvar gyöpén. Ott van az öt eperfa, a disznó azon is fölnevelődik, minek pocskolná a kinti hasznót? Nem lett ajtó, csak átlépős, földszintes kis kerítés lett. Aki gyalog jött, könnyen átjutott rajta, ha bicikli hozta, azt is át lehetett dobni, de a lúd és a disznó vesztég maradt. Jöttek a népek, csak köszöntek:

- Adjon Isten, Imre!
- Adjon Isten. Bemész?
- Be, a boltba. Hozzak valamit?
- Eriggy csak, nekem nem kell.
- Egészség?
- Vagyok.

Ide tették az új temetőt, a domb mögé. Amikor az első halottat beletemették, akkor bolondult meg az öreg. Három magas cöveket vert le a gyalogkerítésbe, a közeit betekerte tuskésdróttal. A középső cövekre táblát akasztott:

AZ ÁTJÁRÁŠ TILOŠ

Remegős betűkkel írta ki a tilalmat, ugyanezt írta a másik oldalra is. Nehogy előforduljon, már idebent van, aki amott jött be. Reszkető nagy vihar lett belőle. Volt, aki azt mondta, az ilyen megátalkodott embert rücskös karóval kellene agyonverni. Törvény van rá, ami útnak született, az út is maradjon. Az okosabbak ráhagyták.

- Ne bánts! Szalajt az esze. Mi még előtte vagyunk, de úgy lehet, eljutunk mi is idáig. Bolond emberrel ne hadakozz!

Pedig oka van, hogy kiiktatta a járást Szél Imre az udvarából. Gazdagabb nem lett, kényesebb se, ágrólszakadt szegénységét se szégyellte jobban, mint eddig. Nem azért verte le a karókat, hogy be ne lessenek hozzá, hanem azért, hogy az ő útján ne menjen senki a temetőbe. Ezt az utat se élők, se holtak ne használják többet. Aki elevenként jár erre, visszabócorog lélekként is. Benne van a tetőszagató viharban is. A temetőbe egyébként se siessen senki, ráér, oda úgyis eljut. Az is lassan menjen, akinek megjött a hívója. Ami odaát van, megvárja.

De ezt nem írta ki a táblára.

Soha meg nem bocsátották neki, hogy a maga portájáról kitiltotta az embereket. Az se, aki az öregség számlájára írta józan belátással. Mondta volna, ha nehezebb esik! Ég és föld össze-szakad, akkor se mennek arra többet. De miféle ember az, aki se szó, se beszéd, bedrótozza az

út száját? Mehet vissza, aki erre tartott. Az ilyen ember azt se érdekli meg, hogy a nap rá-süssön. Semmi ember az ilyen ember.

A szomszédok be-benéztek eddig, most messzire fordították a fejüket.

Egyedül maradt hát Szél Imre három tyúkjával meg két malacával. Abból is kitetszik fejének lágyulása, hogy ezekkel beszélgetett. Később már tyúk se kellett hozzá, disznó se, akkor is motyogott. Meglesték, kiült az udvarra, az eperfának vetette hátát, de akkor is járt a szája, ha aludt. Ültében nagyokat lódult a feje, és sokszor megizzadt, mire fölébredt. Megesett, hogy leszédült a földre, úgy összerándult valami ijedségtől.

Mit álmodhat az ilyen bolond?

Az első háború

1.

Sok behívót hordott akkor a postás, amikor Ferenc Jóska tartotta számon a férfinépek születésnapját. Betöltötte valaki a sor alá való időt, köszöntőnek küldtek egy fecni írást, vágja haptákba magát, szikrázzon meg a sarka, és álljon elő azonnal. Sok az ellenség, eléje kell menni. Azt jelentette a köszöntő, Isten éltesen, de ha úgy sikerül, meg is halhatsz.

El is köszönt Imre az édesanyjától.

– Elmegyek, anyám, de ha tehetem, én visszajövök. Vigyázzon a jószágra meg a tanyára! Meg magára.

– Magadra vigyázz, lelkem, gyerekem! Ne járj ott, ahol a golyó jár.

– Majd vigyázok.

Hátulról vagdalta a szél akkor is, amikor sorozásra ment. Mintha csak tolta volna előre, hogy hamarabb bent legyen. Akkorákat lépett, mintha eke után járna. A fejével is bókolt hozzá, a szél meg mindig a szeme elé kergette a szalagot. Egyszer ki is nyitotta a bicskáját, hogy levágja töből, vagy csak egy darabot hagy belőle, de be is csukta. Miféle regruta az, micsoda katona lesz belőle, akinek csak kurta pántlika jutott? És a nemzetiszín szalagot tiszta lelkiismeretű evilági embernek hogyan lenne bátorsága közönséges szalonnázó bicskával gyasztolni? Aki ezt megtenné, az elszállna, mint a köd. Fölszívódna, elfújódna, mint a füst. Az a Magyar Hazából váгна le egy darabot.

A szélnek az a dolga, hogy fújjon. A rokont jobban fűjja. A szélnek Szél a rokona.

Akkor is így fűjt, amikor katonaládájával baktatott befelé. Elérte egy kocsi, a Sebők Márton vitte örletni a gabonáját.

– Messze-e kenyér nélkül, Imre fiam?

– Nem tudom én azt, közel-e vagy messze. Majd ahová küldenek. Most hívnak, de holnap már küldenek.

– Gyere, ülj föl! Addig se mész gyalog.

Odaült Imre az öreg mellé.

– Lelövöd a muszkát, aztán jöhetsz haza.

– Én nem. Ha ű se lűn le engem, én se lűvöm. Minek lűném?

– Hát?

– Eddig se volt bajunk egymással, eztán se legyen. Vigyázzon magára ű is, vigyázok én is.

Márton erre azt mondta, bolondot beszélsz te, gyerek. Arra való a háború, lőni muszáj. Mindegy, hogy kit, csak füstöljön a puska csőve.

– Meglátjuk. Aki akar, lűhet, de én nem akarok.

A kiképzésen se szeretett lőni. Akkor sütötte csak el a puskáját, ha parancsolták. Parancsra mindent megcsinált. Ha azt mondta az őrmester, feküdj, a föld megremegett bele, úgy vágta hasra magát. Hát még ha kiáltotta! Kipróbálta egyszer az őrmester. Tehénlepény előtt vezé-

nyelt. Elterült abban is. Ha parancsolták, még kúszott is benne. Kenőcsös lett az örömlajbi, de ha a királynak így jó, legyen csak kenőcsös.

Amikor megint vezényeltek, fölpattant, kihúzta a mellét, fölvágta a fejét. Végig se nézett a ruháján, csak állt. A díszlépést úgy verte, fű nem nőtt többet a lába nyomán. Mert a parancs úgy szólt, tegye le. Letette.

Ilyen ember kell katonának. Isten tudja, némelyiknek merre kóvályog az esze, de az Imréé mindig ott van, ahol kell. Futnia kellett? A nyelve már nem fért a szájába, még mindig futott.

Csak löni nem szeretett. Elment inkább babákat állítani a lőtéren, csak a puskát ne kelljen elsütnie. Hagyták is. Legalább nem fogy a golyó. Mert ha mégis rászorították, a deszkaembert úgy hasba lőtte, röhögött bele a század.

Hasra vetette magát, beleköpött a markába, ipszilonba rúgta szét a két lábát, leszorította a sarkát, nehogy ellője az ellenség a komisz bakancsról a komisz patkót, beleütögette könyökét a földbe, hogy fészke legyen neki, aztán elkezdett célozni. Aki csudát akart látni, mind körülállta. Megnézte egyszer az őrnagy is, de nem bírta ki nevetés nélkül.

A sapkát fordította meg először, aztán ráhúzta a bal szemére, töltött és feküdt tovább.

A sapkát nevelték először.

– Humd be a szemedet!

– Akkor nem látok. Egy kerékre jár a kettő. Ha becsukom az egyiket, mén utána a másik. Édestestvérek.

– Kacsintsál!

– Csak sapkával tudok kacsintani.

Ráfektette arcát a tusára. A nyaka majdnem kibillent a helyéről, úgy erőltette, aztán megint várt. Járt körbe a puska csöve, mintha szélmalom hajtáná, hol előre, hol vissza. Amíg külön rá nem ordítottak, hogy lőjön, addig nem lőtt. Ha meghallotta a tűzparancsot, hirtelen becsukta a jobb szemét is, és ki nem nyitotta addig, amíg el nem durrant. Mire fölhúzta a sapkáját, addigra újra jelentették, megint beletalált. Sokan kérdezték:

– Hogyan csinálod, Imre?

– A puska csinálja.

– Az enyém miért nem csinálja?

– Belenézek a célzójába, meghúzom a ravaszt, durran egy nagyot, és úgy pofon vág a tusa, majdnem kipotyog tőle minden fogam, ette volna meg a fene a csinálóját, aztán kész. Oda megy, ahová akar. Oda van idomítva a táblára.

Jött a mozgó cél. Azt is eltalálta, pedig annak fifikája van. Tudni kell, mennyivel tartson eléje, hogy belefusson. Elnyírta a letűzött szalmaszálat is. De babát állítani jobban szeretett.

Tanították, hogyan kell becsukni az egyik szemét. Nem ment. Hiába kérték, ne hozzon szégyent a századra. Mehetne lövő versenyre is, szabadságot is nyerhetne, de nem is törte magát vele. Ha nagyon erőltette, akkor is a jobb szeme csukódott be, a bal meg nyitva maradt. Pedig nem volt balkezes.

– Mit csinálsz a fronton, ha elhagyod a sapkádat?

– Megkeresem, alázatosan jelentem. Az időmből kitelik.

– Rohamban, katona!?

– Ha rohamban veszik el, akkor rohamban.

Idétlen ember. Ez azt hiszi, lakodalomba megyünk? Átkiabálunk majd az ellenségnek, várj egy kicsit, sógor, mert éppen most bújt el az Imre gyerek sapkája. Addig nem gílt a háború.

Odatérdelt mellé a zászlós is, nézte, hogyan céloz.

– Miért köpöd a markodat?

– A kapanyél is akkor forog jól, ha megköpöm.

Egyszer aztán azt mondták, vége a játéknak, megyünk a háborúba. Mentek két napig, aztán megállt a vonat, mint akinek sürgős a dolga. Kiszállni senkinek nem lehetett, ebből gondolták, mégiscsak sürgős, de elállnának ők a háború végéig is. A Forgó Sándor elkezdte a nótát:

„Lement a nap a maga járásán...”

Fújták utána a sárgarigót meg a Tisza partját. Erre állt meg a váltóbillegtető vasutas, hogy honnan jöttök, tiszai legények. Alulról-e vagy fölülről?

Az uradalmi kovács üvöltötte ki a vagonból: mi köze hozzá? Talán-talán spion kend, hogy annyira kíváncsi?

Beljebb rángatták a kondérhangú kovácsot, mert mindenki meg akarta nézni, ki az az ember, aki itt is tudja, hogy Tisza is van a világon.

– Az alja tájékarul. Szögedéből. Hallotta már a nevit?

– Azt vitte el ez a kis víz. Tudom, hogyne tudnám, ott lakik a sógorom is, meg a húgom is.

Nagyot néztek erre. Akkor vették észre, ahogy átnéztek a vasutas feje fölött, hogy ott tényleg fénylik valami víz. Ki törődött eddig ilyesmivel?

– Bolondot beszél kend, atyafi! – horkant ki megint a kovács belülről. – A nagy víz vitte el Szegedet, nem a kicsi.

– Az hát. Meghízik ez akkorára, ha elhatározza magát, hogy az ökrösszekeret is fölkapja szénástul. A kompot is elvitte egyszer, pedig az vízhez van szokva.

Az ám! A komp. Ezen a folyón is van komp. Olyan komp, mint a tápai komp.

Fütttyentett egyet a vasutas, lobogtatta a zászlót, koccant a vonat, szusszant egy nagyot, aztán elindult. Visszakiabáltak a legények:

– Miféle víz ez?

– A Tisza.

– A Tisza? Ez a Tisza? Hol járunk?

– Huszt alatt. A másik oldalon van a vár.

Vágott be az őszi taknyos hideg az ajtón, de senki nem mondta, csukják be az ajtót, és ne lógjanak ki az ablakon se. Nézték a Tiszát, mintha szentkép lenne. Három hegy is borult rá túlra, innen meg lapos a partja. Szép, szép, de nem hitték, hogy ez a Tisza.

– Legföljebb a kisöccse.

– Messziről se rokona. A vize se olyan.

A tápai legény döntötte el. Náluk hált egyszer két faúsztató, azok Husztról jöttek. Akkor pedig ez a Tisza.

– Tutajosok?

– Azok.

– Innen vitték a fát?

– Innen-e vagy föntebből, azt én nem tudom, csak én a husztit mindig Gusztinak értettem. Azok is mondták, hogy elszabadult a kompjuk. Ők találták meg Szolnok fölött.

De másképpen szólt most a sárgarigó! Amit a Tiszáról tudtak, mindet énekelték. A vonat már régen fönt kanyargott velük, a gondolatuk még idelent járt. A kovács is azt kiabálta, jó lenne még egyszer a Tiszában lábat mosni.

Behúzódtak a sötét kocsiba, most kezdték el kérdezzetni egymást, ki honnan való. Eddig csak az ismerősökről tudták, de ideje lenne jobban szétnézni. Ki tudja, mosunk-e még lábat a Tiszában?

Valamikor aztán, de sokára ám, kiszálltak.

– Hol vagyunk?

Ki tudja? Sötét van, és kerek az ég mindenfelé. Különben se jó, ha a katona mindent tud. Elég neki annyi, hogy háború van, a háborúban harctér is van, harctér pedig ott van, ahol muszka is van. Egykettőre agyonlőjük, megfordulunk, hazamegyünk.

– Mégis, hol vagyunk?

Átmennek valami városfélén, valaki fölszedi a levegőből: Csernovic. Száll a név szájról szájra: Csernovic. Egy-kettő-egy, Csernovic.

Belefürödtek az éjszakába. Hová mennek? Hát a csatába. Mikor lesz a csata? Holnap biztosan lesz. Sietni kell vele, mert a muszka nem nyughat. Karácsonyra el akarja foglalni Csernovicot. Biztosan nem tudta, amikor kigondolta, hogy most jön a java a seregnek.

Megállnak egy erdő szélén, körbeállják a papot, hadd hallják, milyen szépen beszél. Éjszaka ilyen szépen pap még nem beszélt. Azt mondta, ez már nem gyakorlat, ez már háború. Itt életünket és vérünket áldozzuk, ha kell, szép hazánkért. Hogy miért jöttünk ilyen messze szép hazánktól, ha érte akarunk áldozni, arról nem szólt. Itt győzni szabad csak, veszteni nem, mert édes hazánk, drága Magyarország ezt várja tőlünk. Apáink, anyáink, testvéreink, hitveseink, gyermekeink mind ezt várják. Minden barázda föld, amit őseink vére öntözött, ezt várja tőlünk. Aki csak lélegzetet tud venni, legyen igaz hazafi, bátor katona! Hűséges fia elárvult hazájának.

Imre szeme tapogatta a sötétben a papot. Elhozta-e az utolsó kenetet? Jó lett volna meggyónni otthon. Az otthoni pap egészen más. Másként is beszél. Az mindig ilyeneket prédikált: bizony-bizony mondom néktek, aki fegyvert fog, fegyver által vész el.

Fogni fogja az ember, mert ideadták, hogy fogja, de nem az a fontos itt. Hanem az, hogy mi végre fogja. Ha almát piszkál vele, vagy a kutyát ugrasztja meg, az egészen más.

A sok ríkató meg bátorító beszéd csatasorban ment el a füle mellett. Miért bántaná ő a muszkát? Azt se tudja, kicsoda. Iszós ember, anyaszomorító, vagy miféle? Hát ha ő is most jött az eke szarvától? Akkor minek lőjön rá? Annyi biztos, az is meztelen jött a világra, akár a pap vagy az őrnagy, de még az őrmester is. Akkor pedig minek lőné?

Kezdték szortírozni a népet. Tíz ide megy, tíz oda, öt meg amoda. De hova? Ez is sötét, az is sötét. Olyan sötét van, a bagoly is megbotlott volna benne. Beleirányították őket az árokba, menjenek, amíg a végére nem érnek. Mindig előre nézzenek, mindig csak előre! Ha valami gyanús, azonnal lőjenek!

Imrének az egész lénia gyanús volt. Húzta a nyakát, bújt beljebb, mindig beljebb, ahol még sötétebb az erdő. Ha kidüledt a szeme, egyszerre két nagy fánál többet akkor se látott. Nézte a két fát. Mozognak. Mozognak? Ha az egyiket nézi, az mozog, ha a másikat, akkor meg az. Hátha nem is fa az, hanem muszka. Gyanúsna gyanús, de ki kell várni a végét. Ők az ismerősök itt, kezdjék ők a táncot.

Nézi a két fát. Nem lehet ott a muszka. Az nem állna ki a fa mellé. Megreccsen egy ág. Mégis muszka, az anyja keservit!

Nem így képzelte a háborút. Kiképzésen csak azt tanították, hogyan kell rohamra menni, szuronyt szegezni, árokból kilőni, de azt nem mondták, mit kell csinálni, ha egész álló éjszaka két nagy fa fenyegeti az embert. Dehogy volt ott orosz. Csak lehetett volna.

Mások is beleképzeltek fának álcázott ellenséget az éjszakába, mert el-elpukkantották a puskát. Válasz sehonnan nem jött.

Meggémberedett reggelig a keze, úgy szorította a fegyvert, de csak annyi történt, hogy elkezdett esni a hó. Mire hajnal lett, be is takarta a földet. Olyan szép, tiszta, fehér takarót adott rá, bűn lenne még rálépni is.

Az ellenség mindenesetre nem volt olyan jótét lélek, mint Imre baka, mert elkezdte rongyosra lőni a takarót. Hajnalban szórta az ágyúgolyót, mint aki megveszekedett.

Örülhetne a katona, hogy elébe is leesik egy, meg mögé is, de éppen oda, ahol ő áll, egy se esik le, de nem örül. Fél. Ha az egyik éppen ott akarná kifordítani a fekete földet a fehér hóra, ahol ő áll, akkor mi lenne? Búcsút venne egyik lába a másiktól, csak kalimpálna fölfelé a levegőben. Menne utána a másik karja, a fejéből is egy darab. Nincsen a világon olyan ember, aki még egyszer összeragasztaná. Ennyit ér egy baka. Fele jobbra, fele balra, és nincsen tovább. Mert az ágyúgolyó a helyére pályázott.

Bíró Lajost se szedték össze. Ott maradt a Süveges Pista is. Pedig a Pista azt mondta, ő nyáron süti a muszkahúst vacsorára. Ráhúzza a szuronyra, úgy forgatja a tűz fölött. Kampec dolóresz teneked, Süveges.

Várták a támadást, amikor elhallgattak végre az ágyúk. Most jön a muszka, de csak jöjjön. Ki tudja azt az árokban, miért jön, miért nem jön a támadás, annyi biztos, most nem jött. Ellenben odajött hozzá a Fülöp János, ássák mélyebbre a gödröt. Kemény legény volt Fülöp, egész úton csak nevetett meg énekelt, de most nem nagyon szólt. Az árok falába kis kockát ástak, hogy ketten elférjenek benne. A fejük csak akkor lásson ki, ha valami hantra állnak. De ha akarnak, le is ülhessenek az árok fenekére, mintha széken ülnének.

– Szép földi szék lett ebből, Jani koma.

– Az. Sír lesz ebből, sógor. Vagy nekünk, vagy az utánunk jövőknek.

Kirakták a földet maguk elé, ahogy tanulták. Hátha ad az is valami védelmet.

– De jó föld lenne ez kukorica alá!

Egész nap farigcsálták a falát. Tapasztani se lehetne simábbra, olyan egyenes lett. Ráér a katona a lövészárokból, hát ténykedik. Mert ha leül, vagy elalszik, vagy elszomorodik.

Ki-kinéztek, hát az ellenség mit csinál? Csak annyit tudtak még mindig róla, hogy valahol arra van, szemközt velük, de nem mutatja magát.

– Jó vakond lenne belőled, Imre – szólalt meg most János.

– Jobb most az oktalan vakondnak is, mint az embernek.

Üzenet jött este, hogy Imre menjen a zászlóalji kavernába. Megigazította a bornyút, lesimította a földet a ruhájáról, egy marék hóban megmosta a kezét, arcát, kis tükrében még a bajuszát is helyre dörzsölgette, mert valami nagynak kell itt történnie, ha őt hivatják. Célbalövés óta azt se nagyon tudták, hogy a világon van, most meg szólítják? Az igaz, hogy szegedi földre való Petrás zászlóaljparancsnok úr, a lőtéren még beszélgettek is egymással. Ő is mutogatta, hogyan kell becsukni az egyik szemét, de a végén azt is mondta, derék katona lesz belőled, Szél Imre. Álld meg a helyedet akkor is, amikor futnod lenne legjobban kedved!

Összevágta a bokáját, és jelentette alázatosan, hogy a parancsra megjelent.

– Pihenj! Figyelj rám, Imre fiam! Fontos dolgot bízok rád. Értetted?

– Igenis, őrnagy úr!

Itt van két levél. Elviszed az egyiket a másik századhoz, a másikat meg a harmadikhoz. Megmutatom, hol találod meg őket.

Térképen magyarázta az őrnagy, merre húzódik a lövészárók, merre van ez a század, merre van az, de Imre csak azt olvasta ki az egészből, az is bolond volt, aki ide építette. Minek cifrázta annyira? Megvárta illedelmesen, amíg az őrnagy magyarázott, és a végén csak azt kérte, mutassa meg innen az ajtóból is, merre menjen. Érti. Itt jobbra talál egy vizes árkot. Ott előre megy legalább háromszáz lépést, tovább megy jobbra, nagy tisztást talál az erdőben. Érti, tisztán ért mindent. Szalkai Zoltán hadnagy urat keresi, aztán megy tovább, mindig egyenest. Van ott egy domb, annak az aljában találja meg Réthy Prikkel Vilmos hadnagy urat. Neki szól a másik levél. De annak muszáj oda érni. Úgy vigyázzon, sok ember életét viszi abban a két levélben.

– Megértetted?

– Igenis, őrnagy úr!

Megérteni könnyű, de megcsinálni nehéz. Bátran indult neki, mert mégiscsak nagy dolog az, ha ilyen hadi föladra őt szemelik ki, és még kíséret se adnak melléje, de amikor kezdte észrevenni, hogy ez is fa, az is fa, és meg nem tudná mondani, eredeti állás szerint melyik esik jobbra a másiktól, akkor hirtelen megizzadt. Forgott körbe, nézegette, onnan indult, erre jött, tehát erre kéne mennie – de nem ment. Mire betájolta volna magát a hóval világító éjszakában, csak hallja, hogy psziő, psziú. Psziő, psziú. Hasravágta magát. Az egyik golyó mintha szemből sívítana, a másik meg hátulról. Itt is orosz, ott is orosz?

Az éjszakai lövés olyan, mint a hajnali kakasszó. Egyik ébreszti a másikat. A végén az egész arcvonul kukorékol. Valamelyik bolond elkezdte eregetni, erre mindnek eszébe jutott, hogy be van töltve az ő puskája is. Lőtt a magyar is.

Amikor hasra vágta magát, akkor ugrott föl valami nagy sötétség előtte. Fölvágta a fejét, szaladt kettőt, aztán akkorát ugrott, mintha a templom tornyán akarná átvetni magát. De a nagy magasságból csak úgy esett vissza, mint a liszteszsák. Puffant egyet, nincsen tovább. Csak a hörgés.

Őzike lehet. Odacsúszott hozzá, de akkor már nem is hörgött. Úgy tette le a fejét a hóra, ahogy élő állat le nem teszi.

Mit nem adott volna otthon egy meglőtt őzért! Mindig azon törte a fejét, milyen erős hurok kellene, hogy megfogja. A törvetés nagymestere lehetett volna, ha egyszer is kipróbálta volna. Most itt van előtte. Sajnálta a disznót is, amikor leölték, de alig pirították meg a szalma lángjai a bőrét, rögtön kért belőle. Ebből az őzből enni nem tudna. Ezt nem lelőtték, hanem megölték. Nem azért, mert őz. Az őzek sorsa, hogy lelövik. Azért ölték meg, mert még élt. Aki él, ami él, annak meg kell halnia. Ez a háború. Mindegy a golyónak, kibe megy bele. Emberbe vagy őzbe? Aki él. Annak se kell az őz, aki lelőtte. Az ember se kell neki. Csak lelövi. Mert még él.

Ez az őz most hősi halott.

Ugrott egyik fától a másikhoz, később csak kúszott. Maradni nem maradhatott, mert biztosan észrevették, de merre menjen? Nincsen a világon semmi, aminek úgy megörült volna, mint a vizes ároknak. A szél telehordta hóval, úgy csúszott bele, de a közepén ott kanyargott az erecske. Amikor benne volt, meg is rémült mindjárt. Lehetetlen, hogy az orosz észre ne vette volna ezt az árkot is. Moccanni se mert. Addig lapult az árokban, amíg be nem rekedtek a puskák. Nehéz ez a háború! Kapkodni se meri nagyon a fejét, mert lehet, hogy éppen akkor lövik fültövön, amikor arrébb rántja.

Amilyen jó, hogy itt van az árok, olyan nehéz átvergődni rajta. Hasig ér a belekavart hó, ha egyet lép, megy lefelé. Kétkézre fogta a puskát, előre vetette, belekapaszkodott, úgy csúszott utána. Jobb kezével a tusa könyökét fogta, bal kezével a cső derekát, előre vágta, a lábaival pedig utána evezett. Azt is a puskával mérte meg, milyen mély a víz. Úgy kellene átlépnie, hogy az egyik lába merüljön csak meg. Nem is gondolt arra, mi lesz a puskával, ha beáztatja. Kinézett magának két zsombék-félét. Át is lehet lépni egy kis ugrással. Nekilódul, de a szemközi elmerül.

Hideg a víz, mi lesz ebből? Csúszkálni ment egyszer télen, beszakadt derékig. Hazamenni nem mert, amíg keményre nem fagyott rajta a ruha. Lett is tőle olyan beteg, füstölt bele a dunyha.

– Meglátjuk, milyen a komisz láz – gondolta magában.

A puska-evedzővel kikecmergett a túlsó parton, de alig dugta ki a fejét, újra csak psziő, psziú. Azt nem látni, hová lőnek, mert a hó elnyeli a golyót. Vagy igen mély árokból ugrasztják őket, és fölfelé röpködnek, de a lövések hangja a mellében durran. Vékony lövés, vastag lövés, egyformán ágyú hangja lesz belül. Azt nem érzi, fázik-e az átázott lába, csak azt, hogy a homloka megint gyöngyözik. Psziő, psziú!

– Állj, ki vagy!

Ennél megváltóbb kiáltást ebben a háborúban még nem találtak föl. Végre van valahol. Magyarok között.

– Háromszázkettő-egy. Tik vagytok, komák?

– Gyere ide, te barom! Nem látod, hogy vadásznak rád?

Ennél szebben se mondták még, hogy barom.

– Te ki vagy?

– Drótfigyelő. Gyere ide, mert kupán lőnek.

– Boldogságos Szűzanyám! Így eltévedtem én?

– Ha odább mész, már túl vagy a dróton. Az már az övék. Én meg azt hittem, engem vettek észre, azért vannak annyira fölpaprikázva.

Hamar belekerült innen a második század árkába, onnan a tisztekhez. Átadta az egyik levelet, melegegett legalább két percig, de se bakancsot, se nadrágot nem tudott cserélni.

Ment tovább. Vítte a levelet a századnak.

Hajnal lett, mire visszaért.

A vonal sarkán már mondták, hogy siessen, mert ötpercenként kérdezi az őrnagy, jön-e már. Talán azt is megbánta, hogy elküldte.

Kiöntött ürgéhez hasonlított leginkább, amikor az őrnagy elé állott. Most senki nem mondta, hogy szedje össze magát. Senki nem nézi, elől van-e a csat, vagy hátul, és kilóg a kapca a bakancsból. A lövéseket mindenki hallotta, azt is tudták, hogy ott bóklászik a golyózáporban a Szél, csak azt nem tudta senki, hogy visszajön-e.

Leadta a jelentést, hogy minden parancsot végrehajtott. Deréktól lefelé át is öltözhett. Azt se hitte volna, hogy örülni lehet, ha valaki az első vonalba mehet vissza. Mi az a mostani éjszakához képest? Menedékház. Kényelmes fészek. Kint meg? Na, ez történt az előbb, legjobb azt elfelejteni.

Cifra fából faragták ki az embert. Átmegy a poklok poklán, de azt úgy elmondani semmi. Mi a pláne abban, hogy átmegy a vizes árkon? Semmi. Hogy rákiált a magyar őrszem a magyar drótnál? Az se semmi. Ha legalább a muszka kiáltaná, az lenne a valami.

Ürgette-forgatta az éjszakát a fejében Imre, hogy majd így meg így mondja el Jánosnak, meg a többinek, csakhogy Fülöp Jánost nem találta sehol. Azt mondták a többiek, hogy ő a legszerencsésebb ember. Az a szerencséje, hogy őt küldték el éjszakai postásnak. Na, köszönöm én az ilyen szerencsét, részetek legyen benne! Ezt akarta felelni rá, de látta a többieken, hogy nagy baj történt.

– Ahogy te elmentél, még mindig az árkot igazította. Faragta a falát, hogy szebb legyen. Még mondtuk is neki, üljön a fenekén, vagy táncoljon, ha nincsen jobb dolga, de megteszi az már így is. Nevetett rá, hogy a becsületes ember addig dolgozik, amíg ráér. Éjjel is. Mert jobb hiába dolgozni, mint hiába henyélni. Akinek keze-lába jár, nincs ideje megfagyni. Bele akarta írni a falába, hogy ki csinálta. Fagyos a föld, tavaszig megmarad benne az írás. Csak világosodjon egy kicsit.

– És?

Rakta ki mindig a földet maga elé. Még te ott járhattál az őrnagynál, már bejött a golyó. Kinyúlt a kis ásóval, hogy lelapozza vele a földet. Ahogy kinyúlt, kanyarította volna az ásót visszafelé, hát csak úgy maradt. A válla alatt találták el. Meg se nyikkant. A Feri szólt át neki: alszol, János? Nem szólt, gondoltuk, elaludt. Föl kell kelteni, mert megfagy. Rázza Ferkó, kiáltja: ébredj, Jani! Nem hallotta. Csak szépen eldőlt hátrafelé. Ástunk neki egy kis árkot, hogy temetetlen ne maradjon, amíg rendes sírt kaphat.

Nem jött ki hang Imréből, csak egy erős sóhajtás. Mi lesz itt, ha az első éjszaka elesik legjobb barátja? Úgy egyezkedtek, mindig együtt maradnak. Ha zsidógyerekek potyognak az égből, akkor is együtt. Ezt a háborút ki kell bírni. Itt nem szabad ugrálni, itt csak lenni szabad. Bekötött szemmel jár a lövedék, nem tudja, kit talál. Vagy azt hiszi, mindenki deszkaember, mert ahhoz van szokva?

És ő még az őzet sajnálta!

János és az őz ettől kezdve együtt maradt meg emlékezetében. János halálát nem is tudta elképzelni, mert nem látta. Ha rá gondolt, mindig az őz ugrott föl előtte.

Nagy a lövészárkok beugrója egy embernek, ha kettőnek szánták. kihúzta Imre a bajnétot, kifaragott vele a fagyos földbe egy akkora keresztet, amekkora elfért. Beleírta a falba: Fülöp János, 1915. december 15-én.

Béke poraira.

2.

Aki kibírja, megszokja a háborút is. Jön-megy, ahová parancsolják. Imre mindig szívesen ment. Ha járőrbe küldték, ment. Ha a pergőtűzből kellett kihozni valakit, mert ellőtték kezét-lábát, kihozta. Kérdezték is:

– Nem félsz?

– Félek.

– Minek sűrögsz akkor?

– Megeshet, hogy eltalálnak, az is lehet, hogy nem. De azt már eltalálták szegényt. Pedig ő is szeretett volna hazamenni.

Legjobban mégis az őrmester szavára hallgatott. Arra is akkor, amikor bömbölő hangon elkiáltotta magát:

– Fegyvert gulyába!

Hogy miért lett a gúlából gulya, azt itt nem firtatta senki. Annak legalább van értelme. Az első puska mindig az övé volt, ahhoz támasztották a többi. A szuronyok hegyére mindig kiakasztotta a sapkáját, hogy valami formája is legyen a gulyának.

Eltelt már az első esztendő, mindenki tudott mindenkiről mindent. Kinek hány hold földje van, ki kinek a cselédje. Mennyi a gyereke, apja-anyja él-e, dolgos-e a feleség. Mind dolgos volt. Azt is tudták, lóval szánt otthon vagy ökörral, és azt is, kit hogyan donganak körül a lövedékek, ha eljön annak is az ideje. Sokszor eljött. Mert van olyan is, akit mindig keresnek, meg olyan is, akire rá se rántanak. Csak azt nem figyelte senki, hogy Szél Imre még egyszer se húzta a szemére sapkáját, amióta itt van. Mindig megdicsérték, hogy az ő puskája a legtisztább. Ha volt két perce, húzta elő a rongyot a zsebből, ölébe fektette és törülgette.

– Hej, de kényezteted! Enné ki a belét a vakrozda!

– Emlegesse meg, hogy velem volt a harctéren. Velem is hált.

Pedig de sok meleg helyzet adódott. Lemberg-nél is okádták a tüzet az oroszok, de leginkább a kozákok. Éppen megérkeztek, ebédelni akartak, amikor özön kozák vágatott le a hegyről. Mire a puskához értek, meg is rostálták a századot. Az ilyen támadásra mindig azt mondta, olyan ez, mintha kocsilóccsal várnának valakit a kocsmajátóban. Aki legény, álljon ki, de ne lepegesse meg az embert, amikor annak enni volna leginkább kedve.

A mostani csel különösen rosszkor jött. Napok óta úgy vonultak, senki nem is sejtette, hová mennek.

– Hová mennénk? Haza.

Tudta mindenki, ekkora bolondságot ritkán mondanak harctéren, de azt is tudta, ennél okosabb bolondság a világon sincsen, ennél fogva akkora sóhajtás szakadt föl az emberek melléből, szélmalmost is elhajtott volna.

– Menjünk haza!

Erre megjön a kozák. Ezt se eleven anya szülte egyiket se. Vagy vasvillával hányták el az anyja alól mindet? Mégis inkább kupán vágott egyet, amikor leesett a lóról, de nem lőtte meg. Az ütés helye hamarabb beforr, mint a golyóé.

A románokkal is majdnem megjárta. Temesváron tudták meg, hol járnak. Tele a város menekülttel, sír-rí mindenki. Van, aki szájal is köztük, hogy le a háborúval.

Visszaterelték a katonákat a vonatba. Nem jó, ha komisz ruhában ilyen civil zagyvaságot hallanak. Majd lesz ebéd, ha újra megállnak. Mennek, a harmadik bakterháznál megáll a szerelvény. Itt már románok is lehetnek, nem engedik tovább. Biztosított menetben előre!

Elérnek egy faluba. Sötét van, minden utca üres, de minden kispadon van valami. Kenyér, szalonna. És minden kutya megkötve, el ne vigye az ajándékot. Csöndben súgja valaki a kapu mögül:

– Éljen a magyar! Vesszen a román!

Imre visszatette a kenyeret is, a szalonnát is. A román is ember.

Kiállítják a járőrt, menjen előre. Köztük van Imre is. Fehér szalagot húznak a sapkára, körül, hogy világítson. A fehér a magyar, a többi román.

Az éjszaka románul is egedetlen sötét, ennélfogva ők is fehér szalagot raktak a sapkájukra. Megy a járőr egy tisztáson, hóna alá szorítva mindnek a puska. Lábak berogyasztva, kicsit lépnek, zajtalanul, mint amikor egeret lát a macska. Szemközt is jön négy. Fehér az ő sapkájuk is. Megállnak ezek is, azok is. Néznek, mint rebbent őz a bokorban. Ha nem mozdul, azt hiszi, nem is látják. Senki nem mondja, hogy lőjünk. Állnak, mint a kőszikla. Egyszer csak elfordulnak a románok jobbra, a magyarok balra. Egy kumma szó nem jön ki a szájukon. Fák közé érnek, ott is fehérek a sapkák. Hasra vetik magukat. Itt takar a bokor, nem látni, mit csinál az ellenség. Megszólal a bokor:

– Állj, ki vagy!

– Háromszázkettyő-egy.

– Tik vagytok?

– Mink.

– Nem románok?

– Még egy picit se.

– Szerencsétetek. Éppen löni akartunk.

– Nektek is. Mi is lőttünk volna.

Annyit jelentettek, fehér a román is. Várjuk meg a reggelt.

Imre azt a következtetést vont le ebből, meglennének mi a románokkal is szépen, ha két járőrre bíznák a békekötést. Mire kibújna a hold a felhőből, már az áldomást is ihatnák. Fehér ez is, fehér az is, könnyen megegyeznének.

Ha most elsüti a puskáját, azok is lönek. Marad is valaki, nem is. Így mindenki megmaradt.

Hogy mi történt a nagy sakktáblán, azt nem tudták, csak azt, hogy vissza Temesvárra. Egy hét pihenő. De hogy a katona addig se tétlenkedjen, élvezényelték őket rekvirálni. A jó katona mindig ténykedik.

A szerzés átka szikrázott-e bennük, vagy a civilszag csapta meg az orrukat? Ennél szebb föladatot éhes katonának még nem adtak. Mehetnek házról házra. Makai Sándor azt mondja az első kapuban:

– Ide figyelj, Imre! Úgy próbáljunk kutakodni, mintha a mienket adnák.

– Úgy.

Az se rekvirált még, aki ezt mondta.

Formás nagylányt látnak először. Ha a bakkecskére szoknyát húznának, a katonának az is szép lenne, de ez azon túl is formás kis teremtés.

– Hogyan hívnak, galambom?

Nem szól a lány, csak pofon csapja.

– Ejnye, de szép neved van!

A gazda úgy várta őket, mint a vaddisznó. Vasvilla a kezében, ordít, fenyeget. Fogja a kutya láncát, de nem tudni, uszítja vagy csöndesíti. Vasvillával lapul a gyerek is a kútnál, cséphadaróval húzódik a másik az eperfához.

A katona első gondolata, ide érdemes bemenni. Itt van mit keresni, ha ennyire őrzik. A másik gondolata az, hogy az is bolond, aki bemegy. Megúsztta a frontot, pedig ott lépten-nyomon szembeköpi a halál az embert, most szaladjon neki a vasvillának?

Megvárták, amíg jönnek a többiek. Bementek tízen.

A férfinépet beterelek az istállóba, rátolják az ajtóra a reteszt, és bekiabálnak, halál fia, aki megmozdul. Fölgyújtják a házat, ha nem nyughatnak.

Szurkálják a szalmakazlat szuronnyal. Semmi. Kócos a szénaboglya, szétszórják. Friss ásás van alatta. Egy bődön zsírt találnak, tele lesütött hússal. Az jöhet.

A kamrában járók lisztet, gabonát, ezt-azt, mindent hoznak. Imre fölakaszt egy koszorú vöröshagymát a puska hegyére, ennyi a szerzeménye.

Gyámoltalan ember.

Küldi a tizedes a padlásra. A szalmatető s padlás mindig sötét. Hunyorog Imre az ajtóban. Lát is valamit, nem is. Hunyná be a szemét, szokja a sötétet, nekiugrik valaki.

Isten tudja, hány fia van a gazdának, de ide is jutott. A kémény mögül ugrott elő egy nyápic suhanc. Hozzá képest Imre Góliát, de olyan váratlanul ugrott, mint a vadmacska. Föllökte Imrét, szorongatta a torkát, üti-veri, és sziszegi, hogy ma itt megdöglik mindenki.

Időbe telik, amíg magához tér Imre. Orrba vágja, hátra csavarja a kezét. Ott lóg a lószerszám a keresztfán, a hajtószárral összeköti. Vinné lefelé, de megáll. Bort találtak a lentiek, berúgnak, lelövik.

Visszalöki a kémény mellé:

– Tartsd a pofád, ha élni akarsz!

Behúzta maga után a padlásajtót, beakasztotta a kallantyút, és lemászott a létrán. Le is fektette a létrát, nehogy eszébe jusson valakinek fölmenni.

Ittak a többiek, amíg láttak. Süttették a tojást kolbásszal, szalonnával. Karikázták hozzá a vöröshagymát, köröm közül. Danoltak is. Jobb ez még a lakodalomnál is.

A parancs úgy szólt, hogy sötétedéskor jelentkezik mindenki. Ezt az egyet betartották. Nótaszóval vitték a zsíros bődönt.

Imre lépett csak vissza a konyhába, megmondani, ne csak az istállót nézzék meg, de a padlást is. Nehogy baja legyen a gyerekek. Hálából az öregasszony szemközt öntötte a mosogatóvízzel.

Nem látta senki, letörülte.

Mire visszaértek az orosz frontra, azt beszéltek, nem akar az orosz harcolni. Nem hitte senki. Azelőtt annyi halottjuk volt a drót előtt, deszkát fektettek át rajtuk, mégis jöttek. Most meg egyszerűen nem akarnak harcolni? Olyan nincs.

Éjfél lehet. Vaksötét, és olyan csöndesség, hogy ekkorát békeidőben is csak hazudni lehetne. Vetésen megy át a lövészárók, ki-kinyúl Imre, markol belőle.

– Nézd csak, Sándor! Szép vetés.

– Volt rá hó bőven, szép is lehet.

Látni ugyan nem lehet, de megmondják azt az ujjak is, ha szép a vetés. Simogatni való, olyan szép.

– Mit gondolsz, Sanyi, lehet, hogy nem lő a muszka?

– Ne higgy nekik! Álnokság minden szavuk. Forgati a szemit legföljebb. Kieszél valamit, aztán úgy ide pörköl, csak úgy füstöl.

– Hátha szabadságot kaptak. Nincsen itt egy lélek se, akkora a csöndesség.

– Szabadságot, te bolond? Kapitány úr, adjon nekem szabadságot, mert hazamennék piros tojást fősteni! Jól néznénk ki.

– Igaz is, holnap húsvét van.

Hajnaltájban tüzet gyújt az ellenség az árok előtt. Alig nyúlik föl a láng, jobbról is, balról is fölágaskodik mellőle a szurony hegye. Zsebkendő van rajta.

– Nézd a! Mit akarnak ezek?

– Megadják magukat.

– Nem is támadtunk, hogyan adnák meg akkor magukat?

– Hátha csak békét kérnek.

– Attól mész te neki a falnak. A békét nem a lövészárókban kérik.

Sorban nyúlnak ki a szuronyok, mindegyiken ott libeg a zsebkendő.

– Kilenc, tíz, tizenegy – számolja Imre, de elakad a számolásban. Muzsika hallatszik odaátrol. Ilyen muzsikát ő még nem hallott. Lágymuzsika. Ringató. Hajlik, mint a rózsaaág. Fájdalmas, szép muzsika.

Az egész raj a zsebkendőket nézi. Csel lesz ebből.

Elhallgat a harmonika, megszólal valaki magyarul:

– Halljátok, magyarok?

Nem szól senki. Megint mondja:

– Halljátok-e, magyarok! Ne lőjete! Nálátok húsvét van, ne lőjete!

Arról ugyan szó se volt eddig, hogy hajnalban lőni kellene, de arról se volt parancs, mit csináljon a katona, ha az ellenség azt mondja, ne lőjete.

Húsvét van, szép, tiszta húsvét.

– Cselfogás van ebben. Most azt mondják, ne lőjünk, aztán szépen lekapcsolnak bennünket. Huncut a muszka, amíg mozog, mindig huncut!

Erre se szól senki. Nézték a tüzet és a zsebkendőket. Kinyúl valaki a tűzhöz. Igazít rajta. Először csak a keze látszik, aztán a feje is.

Nem veszi célba senki.

Még egy fej. Arra se lőnek. Kitűzik a fehér zászlót a tűz mellé. Azt se lövik a magyarok.

Mire megy ez ki? De szép, az biztos. Nincsen vér, nincsen sár, ordítás sincsen, sebesültek vinnyogása sincs, csak szép fehér zászló van, meg egy lángoló szép tűz. Kiabálnak megint:

– Hó! Hahó!

Kikönyököl innen is mindenki a partra. Olyanok a fejek, mint a fecskék a távíródróton.

Ébresztik a tiszteket is, hogy ugyan mit akar a muszka. Húsvét van ugyan, de a tisztek azért kiadják a parancsot, töltse csőre mindenki a puskáját.

Innen egyszerre kattannak a závárok, onnan meg megszólal megint a harmonika. A kövér táncol hozzá.

Az is hallatszik, hogy odaát megtapsolják. Innen csak nézik. Pedig tetszik.

Annyian vannak már kint, hogy magasabbra tolják a zászlót. Nehogy eltakarják. A tüzet is magasabbra szítják.

Az egyik tiszt, akinek több csillaggal szórták tele a hajtókéjét, tüzet vezényel. Tüzet a tűzre.

Nagyon lassan emelkednek a fegyverek. Meg is állnak, mert valaki megint magyarul kiabál:

– Ne lőjetek, testvérek! Magyar testvérek, ne lőjetek! Legyen béke, ne lőjetek!

Szép, szomorú nótába kezdenek megint. Hullámozott a dallam, ringatta a szíveket ideát is. A tiszt újra vezényel:

– Tűz, a szentségit!

Nincsen utána egy pukkanás se. Van ellenben egy ember, aki torkaszakadtából elkezd énekelni. Szebben, mint a kántor otthon:

*„Föltámadt Krisztus e napon,
Alleluja!
Hála légyen az Istennek...”*

Mintha szél kapott volna bele, az alleluját az egész sánc énekelte már. Imre lekapta a sapkáját, lecsapta a puskáját, és elkiáltotta magát:

– Ilyen még nem volt! Hála légyen az Istennek!

Ilyen még nem volt. Valakinek tüzet vezényelnek, és eldobja a puskáját? Kapott erre Imre akkora pofont a csillagos tisztól, hogy a feje majdnem leesett, de a lövés mégis elmaradt.

Fölkapja a tiszt a puskát. Piros, mint a paprikajancsi, ugrál, forog, mint a kerge birka, de mire elhúzná a ravaszt, Vass Lajos föltámasztja a csövét. Durr, a levegőbe!

– Húsvét van, százados úr, ne lőjünk!

A százados áll, mozdulni se tud. Hogy meri valaki félrenyomni a puskája csövét? Hogy mer valaki nem löni, ha ő lövést parancsol?

Kezdték kiülni az emberek az árok partjára, a földhányás elé. Egyetlen lövés se onnan, se innen.

Az oroszok elindulnak puska nélkül. Hozzák a drótig a fehér zászlót. Onnan is kiabálnak:

– Minálunk forradalom van.

– Minálunk húsvét.

– Forradalom.

– Föltámadás.

Szent Heverdel napjai jöttek ezután. Álló hétig nem történt a fronton semmi. Imre szerint most történt a legtöbb. Mert azt megszokja az ember a háborúban, hogy itt is lőnek, ott is lőnek, itt is meghalnak, ott is meghalnak, de az mégis valami, hogy aki tegnap még ellenség volt, az most kinn ül az árokparton, és muzsikál. A szeme sarka se úgy áll, mintha még egyszer ellenség akarna lenni.

A muzsika tetszett legjobban Imrének. Valami szépen tudnak énekelni, az biztos. Mindig ugyanazt, mintha tanítani akarnák. A magyarok azt felelték rá: Lement a nap a maga járásán. Mintha tanítani akarnák.

A harmonika el is tanulta tőlük. Hegedű is került, furulya is. Akinek más nem jutott, füttyülte, vagy rezgő papirost tett a fésűre, úgy éltette a nagy testvériséget.

Énekelni énekelt Imre, de beszélni keveset beszélt. Azt nézte, melyik lehet paraszt köztük. Amelyik esetlenebbül mozgott, megtette parasztnak. Lovat adott elé, vagy két szép ökröt, öt hold földet, és vettette vele a búzát.

Aki magyarul tudott, mindig beszélt. Hogy náluk így van, náluk úgy van. Az orosz embernek elég volt a háború. Ha ők egyszer kezet fognak itt a fronton, akkor vége lesz a háborúnak.

Mindenki egyetértett vele. Ebből csak béke lehet. Ezt a palacsintát nem lehet még egyszer fölmelegíteni.

Imre mutatta egynek, hogyan vetnek nálunk. Összekötötte a köpeny két ujját, átvette a vállán, fölfogta az alját, belemarkolt, mintha búzáért nyúlna, nagyot lépett, mintha be akarná vetni az egész harcmezőt. Pedig be volt az már vetve, gyönyörű szép vetéssel.

Elhallgatott a muzsika, nézték. Egy gondolatra hazaugrott mindenki, vetni. Nem búzát, mert most tavasz jön, csak éppen, ami adódik. Árpát, zabot, zabosbükkönyt, mindent.

Odaállt a drót másik oldalán az egyetlen orosz, aki esetlenebbül mozgott. Együtt lépett vele. Ráállt a járása, bal lábra vetett ő is. Félreállt Imre, nézte, hogyan csinálja a másik. Pontosan úgy.

Aki magyarul tudott, azt mondta rá, milyen szépen lehet ezt is egyszerre csinálni. Nemcsak a szuronyt szegezni. Még vezényelni se kell hozzá.

Imre meg Iván össze-összenéztek, szórták a levegőbe a magot. Ha igazából csinálnák, akkor se figyelték volna jobban.

Újra énekeltek a többiek, leültek ők is. A drót egyik oldalán és a drót másik oldalán.

3.

A lakodalom se tart örökké, abbamaradt a komázás is. Visszaparancsolták a katonákat az árokba, amonnan beszédtek a fehér zászlót is. Visszaállt a hadiállapot. Jött egy mérges hadnagy, kiabálta lépcsőről lépésre, hogy itt vörös kutya mindenki, ebből hadbíróság lesz. Főbelövés, fölakasztás, elevenen való megnyúzás. Hallgatja Imre, mert akinek nincsen jobb dolga, az hallgat. Hadd kiabáljon, akit azért fizetnek. De a tisztet azért jól megnézte.

– Ez se volt még paraszt, azért henceg.

Nézte inkább, hogy a muzsik kidugja a fejét, füttyent egyet, aztán kiugrik az árokból. Lép, mintha vetne.

Neveti az egész vonal. Vet az Iván.

Ráordít a hadnagy Imrére:

– Lódd le, te barom!

Imre csak néz. Hogyan lehetne lelőni, aki éppen vetni indul? Kiverte a gyöngyös veríték. Könnyű volt eddig kihagyni a lövéseket, amikor senki se figyelte. Egyet-kettőt durrantott a levegőbe, hogy szaga legyen a puskának, a töltényeket meg eldugta valahová, nehogy észrevegyék. Estére kelvén mindig örült, hogy legalább egy ember neki köszönheti az életét.

– Lódd le! – üvölti megint a tiszt.

Menne le onnan az a bolond muzsik! De csak vet, csak vet.

Nézi a puskát Imre, taszigálja a závárt rajta, de lőni nem akar. A tiszt szentül hiszi, ide már beütött a métely, ennél fogva lekever neki egy nagy pofont. Akkorát, kiszikrázik szemében a csillagos ég.

Akkora bátorsága soha nem volt, hogy szemtől szembe megtagadja a parancsot. Végigtörülte a homlokát, beleköpött a bal markába, lehúzta szemére a sapkát, és avval az elhatározással, hogy most fölé lő, becsukta a másik szemét is.

Mire kinyitotta, a muzsik nem volt sehol. A tiszt veregette a vállát, hogy prima lövés volt, édes ecsém, prima lövés.

Imre se holt nem volt, se eleven. Eddig csak gyöngyözött a homloka, most patakok indultak.

– Marha! Minek lőttél rá? – szól a szomszéd, amikor a tiszt elment.

– Nem akartam.

– A bal oldali azt bizonygatta, ő látta, hogy nem talált. Iván úgy ugrott bele az árokba.

– Édestestvérem volt az nekem, Isten látja a lelkemet, én nem akartam – motyogta Imre.

Egy ide, egy oda. Talált, nem talált. Jó órába tellett, mire annyira magukhoz tértek, hogy próbát kéne tenni. Minden fésűre papiros került, nekapirosodva dűnnyögtek bele:

„Lement a nap a maga járásán...”

Semmi felelet nem jött rá.

4.

Három esztendő egyhujában a fronton hatalmas nagy idő. Tisztességes otthoni emlékek már egyre ritkábban járnak ide, ha jönnek is, haloványabb a színük. Katona lesz abból is, aki nem akarja. Kis ezüst, nagy ezüst, aszerint, hogyan eregeti a golyót.

Imre nem kapott semmit.

Akin nagyon meglátszott, hogy belejött a háborúba, az szabadságot is kap a csillag mellé. Kér még kölcsön egy-két keresztet, ilyen-olyan hadi medáliát, teletűzdeli magát, hadd bámuljanak otthon a lányok.

Szabadságra se mehetett Imre. A följobb való tisztek azt se nagyon tudták, hogy van. Vele volt ki a létszám mindig, neki is számolták a kenyeret, a talpalás féltalpat, neki is szólt a vezényszó, mint a többinek, de senki nem mondta, ide figyelj, Imre fiam.

Belement a tűzbe, ki is jött belőle, mit kéne ebből észrevenni? Békeidőben az ilyen emberre mondták, többen nem vagyunk vele, csak sűrűbben. Végrehajtott minden parancsot, hajszálpontosan, hiba nélkül. Csak azt az egyet nem tette volna meg még egyszer, ha királlyá koronázták volna, akkor se, ha keresztre feszítik érte, akkor se, hogy tűzparancskor lehúzza a szemére a sapkát.

Arra rájött, hogy löni muszáj, ha meg akar élni, mert egy nazarénust is hátulról lőttek le, de nyitva tartotta mindkét szemét. Láta, hogy a levegőbe megy minden lövés. Szuronyrohamnál úgy üvöltött, hogy akiben lélek lakik, vagy elfutott, vagy megdermedt, de ha bevárta valaki, és rakogatta fölfelé a kezeit, úgy oldalba vágta a puskatussal, hogy arrul koldult.

– Menj haza, mafla! Nekünk is kevés a kenyér.

Az ellenség ebből ugyan nem értett semmit, de észrevette, hogy hasba se lövik, mellen se szúrják, ellenben integetnek, mint amikor a kutyát ugrasztják kifelé. Vagy meghúzódot tovább, vagy azonnal meglépett.

A sok beszédet soha nem tanulta, de most annyit se beszélt. Az orosz muzsik esete óta csak hallgatott. Leváltották azokat is, azért nem jött válasz a fésűmuzsikára? A magyarokat is áthozták az olaszok ellen, mert nem jó az, ha belekeveredik a vörös korpába a magyar katona. Meghalt a muzsik, vagy nem halt meg? Nem halhatott, mert nem is célzott rá. Nem körözött a puskacsőve, csak megbillent, és durr! Ilyen lövéssel nem lehet embert löni.

És ha mégis meghalt? Az a biztos, hogy eltűnt. Meg az is biztos, hogy ő semmi rosszat nem akart. A tiszt viszont megveregette a vállát: prima lövés volt. Gané ember az olyan, aki rálő búzavető barátjára.

A többiek eszét mind az villanyozta már, hogy másnap terített asztalnál Velencében ebédelnek, Szél Imrét ez a hír egy csöppet se izgatta.

– Te nem is örülsz?

– Nem.

– Hogyhogy nem? Tudod te egyáltalán, milyen az a Velence? Azt beszélük, vízzel van kikövezve annak minden utcája. Biztosan nem porzik, ha a csorda végigmegy rajta.

– Azért se. Szegednek egyszer volt csak vízből minden utcája, arra is ráfizetett. Ha ennek mindig vizes, akkor nem kunszt elfoglalni.

Nem sokat hajtottak rá. Aki bolondnak születik, az is marad. Mit tud ez arról, hogy hamvasbőrű szép szüzek hozzák majd a tányérokat, tele hússal. Miről akar ez otthon mesélni, ha Velence se érdekli?

Egész éjjel kinn voltak a harmadik rajvonalba. Kegyetlen jól tudtak aludni, ha mellettük sütogették az ágyukat, akkor is. Most pedig sütogették. Be voltak állítva az órák, a harminc és feles pontosan háromkor elkezdte a pergőtűzet. Dobták vissza a zenebonát a hegyek is, meg a

csatornák is. Lett akkora zshivaj, hogy a saját gondolatát se hallotta senki, nemhogy a másik szavát. De aludni ilyenkor is lehet.

Kivezették az öröket, mire a tizenkettediket is helyére állította a fölvezető, az első már aludt. Akár el is lehetett venni tőle a puskát is. Most senki se vette el. Most az a jó, ha minél többen alszanak. Ilyen tűzben úgyse jön át az olasz, később meg kell az erő.

Hatkor indult az első rajvonal. Nagy hurrá, amikor átérnek a Piavén, aztán csönd. Se lövés, se hurrá, csak csönd.

Indul a második rajvonal, azt már jobban figyeli a harmadik. Nekik is pontosan úgy kell csinálniuk mindent, mint ezeknek. Könnyű nóta különben, eleven ember azt a tüzet túl nem élte, még ha ördög bújt bele, akkor se. Mégis az van, hogy hurrázik a második is, ahogy a torkán kifér, aztán elhallgat. Távcsöveznek a tisztek, de nem látnak semmit. Csak robaj van akkora, amekkorát ők eddig még nem hallottak. A hidat meg viszi a víz. Az árvíz. Honnan a fenéből jön az a nagy víz? Az dübörög ennyire?

Kapkodnak a hidászok, akasztanak a másik hidat, de nem tudják. Ahol megvetik a lábukat, két perc múlva már tenger van. Árad a Piave. Önti a mérgét lefelé a hegyekből. A nap meg süt, hadd lássák jobban, milyen a mocskos világ. És hogyan kapkodja el a hidászokat. Az előbb még állt mindegyik, most fordít rajtuk egyet, és elnyeli. Jöhet a következő.

Ennél nagyobb rémület talán nincs is. De van. Mert az olasz kezdi visszaköszönni a hajnali jó reggelt. Dobálja az ágyúgolyót, röpül a gránát meg a srapel, mintha abroszból vetnék.

Megnémul a rémület. Hogyan löhet a digó, ha előírás szerint háromtól hatig mind elpusztult?

– Árulás! Emberek, elárultak minket!

A lábukat úgy feszítették neki az árok falának, hogy azonnal ugorhassanak, most az lett mégis belőle, hogy vissza kell vonulni. Ugrottak, futottak, akkor meg azt hallották az előttük járóktól, hogy vissza kell menni. Aki tovább jön, lelövik.

Hej, keserves kutyavilág! Van ennél nagyobb fejtelenség? Úgy buktak bele az árokba. A kövér hentes azt mondta, érzi a szagán, odaégett az ebéd Velencében.

Ki gondolt akkor már Velencére?

Estig tartották magukat, ahogy sötétedett, gyerünk tovább. Visszafelé. Reggelig meg se álltak. Napkeltével megszólaltak megint a hegyek, bújtak megint a föld alá.

Pusztul a katona, mintha aratnák.

Ötödik este az a parancs, hogy maradnak. Nincs több visszavonulás, csak támadás van. Úgy készüljön mindenki, hogy helyén legyen az esze, mert lesz most nemulass! Az olasznak is, nekünk is. Most van fordulóra állítva, megnyerjük a háborút vagy elveszítjük.

Másnap aztán el is dőlt.

Kövesút mellett, igazi árokban hasalták végig az éjszakát. Nagyot avanszált Imre, géppuska mellé került szalagadogatónak. Reggel, még meg se pirkadt, megint zaj támadt. Utánuk jön a Piave? Kapkodnak a géppuska körül, forgolódnak, figyelnek, kapják egyszercsak jobbról, hogy vigyázzanak, mert jönnek a páncelok.

– Micsodák?

– A páncelok.

– Na, Uram, Jézus, most segíts!

Páncélost ugyan nem láttak, csak a csörömpölést hallották. Látni csak annyit lehetett, hogy négy füstgombóc trappol feléjük. Por is lehet az, ki látja tisztán első nézésre? Olyan, mint a boszorkányszél. Annak se látni bele a közepébe, ennek se.

Sövény van az árok partján, ide be nem lesnek a páncelok. De jönnek, mint a veszedelem. Mit lehet ezekkel kezdeni? Fussunk vagy lőjünk?

– Fussunk!

A parancs azonban úgy szólt, hogy lőjenek. Megcélozta az egyes az első füstcsomót, beleeresztett egy sorozatot a közepébe. Kapcsolják a másik szalagot is, egyszer csak lángot vet a füst.

– Hurrá! Éljen!

– Az első páncél meghalt. Az Isten ne éltesse a többit se!

Megálltak egy szusszanásra, várták, mit csinál a másik három. A sövény közepét szépen lenyírta a géppuska, akár ablakon néztek volna ki. Elkezd forogni a másik csörömpölő istenátká, mint a birka, ha megkergül, a sövényt meg nyírja előttük, mintha nem tetszene neki, hogy nem egyforma a teteje. Etették saját géppuskájukat, ahogy csak nyelni tudta, de a tankok oda se bagóztak neki. Közelebb nem jöttek, ott keringtek, ahol társuk égett, de löni úgy lőttek, ahogy a torkukon kifért.

– Add a szalagot! – kiált az egyes.

– Add a szalagot! – kiált a kettes.

– Elfogyott! – mondja a hármas. Imre.

Most mi lesz?

– Fussunk, ahogy csak tudunk, mert ha ez ránk jön, kocsikenőcsöt csinál belőlünk.

Szétdobták a géppuskát, ahogy szokták, de idejük nem maradt, hogy vigyék is. Hagyták ott, az árokban.

Kőistálló volt az út mellett, oda szaladtak. Ott az egész maradék század. Ezt talán nem lövi át a tank.

Megáll előttük az őrmester:

– Hát a géppuska? Az hol maradt?

– Ott van az árokban – mondja az egyes.

– Micsoda? Az árokban? Hát hol van a helye a katonának? Ahol a fegyvere. Mars vissza a géppuskáért!

A három ember csak állt. Még szusszanni se volt idejük, jószerivel észrevenni se, hogy megszabadultak a pokolból, ez a két lábon járó vadállat meg zavarná vissza őket? Magyarázzák neki, várjon egy kicsit, mindjárt ritkul a golyó, addig úgyse viszi el senki.

– Nem értették a parancsot? Mars vissza!

Imre odaállt az üvöltő örült elé.

– Ide figyeljen, őrmester úr! Oda visszamenni léteziketlen. Akit erre a földre anya szült, az örüljön most, hogy luk van a seggén, és talál egy istállót. Adjon hálát a teremtető Istennek, hogy életben maradt!

– Maga nekem ne pofázzon! Itt én parancsolok!

Szerencsére lecsillapították az őrmestert a tisztek. Csak foghegyről vetették oda neki, úgy ugráljon, úgyse ő nyeri meg a háborút. Őrmester azt még nem nyerte meg, ha akkora is a szája, mint egy klozet.

Csakhogy a tisztek arrébb léptek, az őrmester meg vicsorog:

– Megkeserültek még! A húsothok cafatokban lóg, akkor is megkeserültek.

Azt mondja az egyes:

– Én visszamék. Kihozom a géppuskát.

– Megbolondultál? Örülj, hogy élsz!

– Én visszamék.

– Hát eriggy! Ha azt akarod, hogy itt egyen meg a nyavalya, eriggy!

Kiugrik, ahogy ritkul a lövés, szalad egyet, hasra bukik. Mászik előre, amíg egy kis hajlat el nem takarja előle a páncélosokat. Újra fölugrik, cakkozva fut tovább. Már benne van az árokban. Na, hála Isten! Ott van a géppuskánál. Még szerencséje lesz. Rakja föl a kerékre, jobban csak rakná, mert megakad. Ráhajtja a fejét, nem mozdul.

– Vége!

– Pista! Varga Pista! – kiáltja eszelősen Imre. Gyere vissza!

Nézi az őrmester is. Vége.

Hát csak ennyi egy ember? Rámondjuk, hogy vége, aztán dögöljön meg nyugodtan? Hátha nincsen is vége, csak meglőtték? Hány embert lőttek meg már ebben a háborúban, hogy nem lett végük?

– Őrmester úr, alázatosan jelentem, én kihozom a tűzből Pistát.

– Megtiltom!

– Maga csak ne tiltson meg nekem semmit! A géppuskáért muszáj bemenni, az emberért nem? Többet ér a rozsdás vas, mint egy húsból való ember? Tiltotta volna meg Pistának! Vagy hibbant volna meg az esze, amikor visszaküldte!

– Hogy beszél maga énvelem? Koszos baka!

– Semmi köze hozzá, hogyan beszélek! Oda a barátom, úgy beszélek!

Meghúzta a derékszíját, kibukott az istálló fala mellől, de el is vetette magát mindjárt. Kopogott a mész a falról, úgy lőtték. Lapult, mászott, ahogy egy kis csönd lett, futott tovább. Mire újból pukkantak a lövések, újra hason feküdt.

Dermedten lestek ki a fal mögül a többiek.

Könnyű azt elhatározni, hogy ő most ország-világ szemeláttára kiment a legjobb barátját a tűzből, de nehéz megcsinálni. Hátha két halott lesz egy helyett? Az se lesz, aki a fejfájára ráírja, hogy a Pistáért lőtték le.

Aki egyszer elkezdte, nem tud megállni. Mert ha mégis él Pista? Ha csak egy kicsit is él? Szabad azt akkor otthagyni? Ő menjen haza szépen a háború végén, újságolja otthon, hogy megvolt erőben egészségben, de a Pistát az utolsó napon meglőtték? Hol lőtték meg? A szívében? A lábán? Ja, azt már nem tudom. Nem látta senki.

Hol előtte, hol mögötte porzott a lövés, fölugrott mégis, bele az árokba.

– Pista! Élsz még, Pista?

Pista fekszik a földön, feje a kerékagynak dől. Piros rózsza van a mellén, de a szemét fölnyitja.

– Ne lőj, Imre! Végünk van! Menekülj!

Odafekszik mellé, ráfordítja fél vállára. Mondaná, hogy kapaszkodjon, de érzi, nincsen már erő benne. Átfűzi hóna alatt a kezét, húzza visszafelé.

– Nézd csak, Pista! Megálltak a páncelok.

Pista nem is néz, nem is szól. De szuszog.

– Nem is lönek. Elfogyott a lőszerük?

Föltérdel, átveti jobb kezét a saját vállán, fölhúzza vele a sebesült embert a hátára, és rogyant lábakkal lódul vissza.

Hall még egy pukkanást hátulról, de nem törődik vele. Mit számít itt egy lövés, amikor kismillió esett az előbb! Aki bőrig ázott, nem az utolsó csöpp elől menekül.

Érzi a vállán, hogy meleg.

– Szegény Pista! Addig várj csak, amíg bekötnek! Addig tartsd meg a véredet!

Mire visszaért az istállóhoz, üvölti mindenki, hogy hurrá! Éljen! Leveszik a hátáról Pistát, őt meg dobják a levegőbe. Éljen! Az őrmester messziről nézi. Lepittyed a szája.

Jön a parancs. Tűzet szüntess!

Éppen jókor. Úgyse lőtt senki. Valaki elkiáltja magát:

– Vége a háborúnak!

De sokszor elkiáltották már. De azért magasabbra dobják másodszor Imrét. Amikor elkapják, akkor mondja csak a kancsal Papdi Jóska:

– Véres a hátad, Imre!

Odanyúl, lecsapja a vért. Szegény Pistáé, rácsorgott.

– Elöl is véres vagy.

Csak úgy állva törül oda a vállához. Érzi, hogy meleg.

– A Krisztusát! Valami eltalált.

– Létezhetetlen! Éreztem volna!

Pistát már kötözik, lefejtik róla is a ruhát, buzog a vére. Csupa piros a válla. Elöl is, hátul is.

– Felcsert ide, felcsert hamar!

Az őrmester tüsténkedik, ő kiabálja a felcsert. A kötöző Pistával van elfoglalva. Még lélegzik, talán megmarad.

Imre csak áll. Nézi a vállát. Addig nézi, amíg körbe nem fordul vele a világ. El nem esik, mert húszan is kapnak utána. Lassan, szépen lefektetik.

Lovas hozza a parancsot. Letették a fegyvert.

5.

Csanádi bácsi szanitéc tizedes emelgeti a hordágyra, amikor magához tér. A vállát átkötötték fehér gyolccsal, ingét felemásan adták rá, zubbonyát-kabátját csak átgombolták a nyakán, a kenyérzsákot meg ráakasztották a hordágy nyelére. Amíg esztét nem tudta, engedelmes volt, mint a kezes bárány. Most, hogy meglát valamit a világból, és eszébe villan, hogy nem alulról nézi, egyenesre rúgódik a lába.

– Nekem a hordágy nem köll!

– Édes gyermekem, hogyan kellene.

– Fektesse nek föl inkább egyenesen a Szent Mihály lovára, de cafatokra vérzett hordágyra én rá nem fekszem!

Néznek az emberek. De kényes a baka, ha beüt a béke! Föl is világosítják: el ne felejtse, a háborút mi veszítettük el, ennél fogva fátyolos hintónk momentán nincsen, csak vérrel vert hordágyunk van. Az se annyi, amennyi kellene.

– Akkor se köll! Ha majd az orrommal túrom a földet, akkor föltehetnek!

Otthon még a nagypapa szokta mondani, csak az feküdjön le, akinek van ereje fölkelni. Ettől félt legjobban. Keze volt ellőve a másik század szőke legényének, avval kötött szövetséget:

– Gyere, pajtás! Vagy hazaérünk, vagy nem, de az biztos.

Pistát azonnal elvitték, orvos kezére adták. Éjfél után kettőig gyalogoltak a többiek után. A Tagliamento hosszú fahídján találtak a kiterőben egy szanitéckocsit, fölvetették őket. Be is fészkeltek magukat valamennyire, el is aludtak, mint a gyermek az anyja ölében. Régen süt a nap, mire fölébrednek, a kocsik még mindig áll.

– Uramisten, így soha nem érünk haza! Gyere, komám, gyalog hamarabb!

A kocsis nem engedte el őket. Maradjanak csak, átjön a trén, talán indulhatnak is. Ezt a kocsit legalább kerülgetik az orvosok, jó helyen vannak. Ha elmennek, fölbuknak valahol, ott is maradnak.

Bevitte őket a kocsik egy iskolába. Szállnának le, nem megy. A derekát se tudja fölemelni. Két katona szedi le, káromkodhat, mint a záporosó, ráteszik a hordágyra, viszik. Odabent leteszik Pista mellé.

– Hát te? Szerbusz, Pista! Nem hallod?

Forgolódik Pista, lekötik derékszíjjal. Forog a nyelve, erőlködik, hadar valamit, de nem érteni. Csak amikor azt kiáltja, hogy ég a páncél, akkor tudja Imre, neki még nem ért véget a háború.

– Béke van már, Pistám, egykomám, béke van! Egy páncél se lűn már, ne félj! Megyünk haza! Helyrepofoznak egy kicsit bennünket, hogy a jobb lábunkra ne sántítsunk jobban, mint a balra, aztán mehetünk.

Fekve átnyúl hozzá, megtöröli az arcát. Csorog szegényen az izzadság. Abból a tűzből ki tudta hozni, a mostaniból, sajnos, nem.

– Mi lesz velünk? Mi lesz velünk?

Elsötétül előtte is a világ. Kapaszkodna, nincsen mibe. Azt hiszi, a szédülés hintáztatja, de akkor is inog, amikor a szemét kinyitja. Kibál mindenki:

– Reng a föld! Ki az udvarra, emberek! Földrengés van!

Mire körülnéz, tömődik kifelé a rengeteg ember. Recseg a padló, ropog minden. A feje fölött szépen megnyílt a fal. Az ökle biztosan beleférne.

Most jött el a világvége!

– Meneküljenek, emberek!

Mennyi tartalék-erő van egy katonában? Kikecmereg Imre is, le a lépcsőn, maga se tudja, hogyan. Csak nézi, hogyan táncol előtte az iskola. Potyognak a cserepek, törnek az ablakok, az emberek meg imádkoznak:

– Mi atyánk, ki vagy a mennyekben...

– Vater unser...

Beleüvölt az imádságba:

– Pista! Hol vagy, Császár Pista?

Mint a macska az égő padlásra, ha ott vannak a kölkei, úgy vetette be magát az iskolába. Fölmászott a lépcsőn, Pista nincsen sehol. Csak a padló himbál alatta. Kapaszkodik az ajtóba, vele együtt lódul. Elterül, és álmodja vissza az orosz muzsikot. Vet a másik, vet, nő a búza a lába körül. Fehér az inge, fehér a lepedője, ő meg fogja a puskát, emeli, mintha nyulat löne. Megcélozza szíve tájékát. Amikor újra lépett, és emelte a karját, belőtt alája.

A helyén feküdt már, mire visszaérkezett erre a világra. Magának mondta csak, a többiek ügyse értenék:

– Visszalőtt az Iván. Az utolsó nap lőtt vissza.

6.

Száz orvos nem tudja a kínokba görcsölt arcokról letörölni a szenvedést olyan hamar, mint ha azt mondja valaki, megyünk haza. Aki mankóval jár, az is nekiveselkedik, nekividámodik: haza megyünk! Csak utána keseredett el megint, hogy fából lesz az egyik lába, vagy abból se.

Újra kötik Imre sebét. Piszkálják kifelé az ólommal darált csontokat, amíg el nem buggyan a sebben a vér. Átkötik, és ráparancsolnak, hazamenésről ne is álmodozzon.

Kéri a szemüveges olasz orvost, engedje haza. Itt ő megdöglik, de otthon meggyógyul. Biztosan meggyógyul. Hogyne gyógyulna meg! Édesanyja meggyógyítja. Farkasalma a legjobb az ilyen sebre, annyi van belőle a kerítés mentén, hogy az olasznak is küldene belőle, ha hazaengedné.

Az orvos egyetlen szót nem ért magyarul, de tudja, mit akar a katona. Viteti vissza az emeletre, fektetik újra.

– Vigyetek haza, drága jó pajtások! – kántálja rögtön, mint koldus a templomajtóban. – Vigyetek haza, az Isten is megáld benneteket!

Honnan kerül ide az őrmester, nem tudni, de ő viszi a listát az olasz mellett.

– Őrmester úr! Haza akarok menni! Segítsen rajtam, drága jó őrmester úr!

Ez az olasz is megnézi a papirost, int, hogy marad, és megy tovább. Lent, az udvaron fog maga mellé egy katonát az őrmester, visszamegy az emeletre.

– Ne féljen Szél, hazavisszük! Ha maga kihozta a Császárt, én kiviszem magát innen.

Ha a fél országot kérte volna cserébe Imre, azt is megadta volna. Nagy úr tud lenni az önvád is.

Elfelejtett fájni a válla, amikor fölrakták a kocsira. Ha van a boldogságnak határa, Imre a tetején jár.

Az osztrák határon vonatra rakták őket. Ott megint előkerült a legnagyobb ellenség, a másik olasz orvos. Szemüveges az is, és a nézése semmivel se jobb, mint a bentinek. Kihirdeti tolmáccsal, aki súlyos beteg, bátran maradjon itt. Meggyógyítanak mindenkit, aztán hazamehet. Gondoskodnak róla, hogy mindenki hazaérjen. Egy nappal nem tartanak tovább itt senkit, csak ameddig muszáj. A vonatba az ilyen beteg be se szálljon, mert úgylis leszedik!

– Hát énvelem most mi lesz?

Betették egy fölkébe, lefektették a padlódeszkára. Örköt állítottak, szóljanak, ha jön az orvos.

Pisszentettek az őrszemek, fölültették a padra, két erős ember közé. Könyökkel is tartották az oldalát, a harmadik a hátát feszítette neki a hátának. Kérdezi a tolmács:

– Van-e beteg?

– Itt nincsen.

– Minálunk nincsen.

– A mái napra a halottak is föltámadtak.

Elment az olasz, lefektették megint a vagon aljára. Ágyat vetettek neki köpenyekből, a kenyérsákból párnát hajtottak, és csendesebben énekeltek, mint a többiek. Nóta nélkül hazamenni nem lehet, Imre is tudta. Elaludt azért.

Meg-megébredt útközben, mindig kérdezték:

– Ennél-e valamit?

– Semmi mást ne adjatok, csak ha van, egy pohár forralt bort.

Az nincsen éppen. Pálinka, rum, amennyit akar, annyi van. Borból is lenne, de hideg.

Rájött a vezekelhetnék az őrmesterre. Úgy vigyázta betegét, mintha a fejével felelne érte. Volt is oka rá. Ha nincsen úgy besózva a háború utolsó napján, az utolsó órában, hogy mi lesz a tűzben maradt egyetlen géppuskával, akkor most füttyszóval mehetne haza. Az egész elvesztett háborúból neki csak az az egy géppuska nyomta a lelkét. Mars vissza! Akinek annyi esze sincsen, hogy kihozza, az menjen vissza!

Hogy dagadt akkor a melle. Az ő szavára tűzbe mennek a katonák.

Ha legalább vége nincs a háborúnak, fölterjeszti Császár Istvánt kitüntetésre. Annak is éppen akkor kellett végének lenni! Kibírta a négy esztendő, azt a három napot még bírhatta volna, amíg parancsban jön, hogy Császár István, az ő katonája bátor ember volt a Piavénál. De talán megmarad. Tegnap már beszélt is vele. Azt mondta Császár, nem érez haragot iránta. Ez meg, ez a másik, mindent úgy csinált, ahogy meg van írva. Amikor látja, hogy bajban van a haza katonája, csak nekiódul, és kihozza.

Eddig csak őrmesternél kezdődött előtte az ember, és ott véget is ért. Akinek több jutott, az már nem tisztességgel szerezte, akinek meg kevesebb, az embernek is vakarcs. Most itt fekszik egy, bakaruhában, a marhavagon padlóján. Ez a legnagyobb ember. Egy árva szó kérése sincsen, csak egy korty forralt bor esne jól neki.

Kínálják hideg borral, elfordítja a fejét.

– Csak egy ital forralt bort, testvérek, csak egy nyeletet adjatok!

Azt mondja a kovácslegény az őrmesternek, hoz ő forraltat, csak töltsenek meg egy kulacsot édessel.

– Honnan hoznád?

– Tűz hajtja a mozdonyt, majd megmelegítjük.

Szíjra kötik a kulacsot, nyakába akasztja, viszi ütközőről ütközőre.

– Van-e tüzetek, vasutasok? – csúszik le a szeneskocsi tetejéről. Küldenék az ánya kínjába őrmesterestől, de amikor tisztázódik, hogy egy félcédulás parasztnak kell, aki kihozta a másikat a tűzből, a páncélok elől, még félrebeszél most is, mert meglőtték a vállát csúnyául, akkor belökték hamar a tarhonyafőző vasat a tűzbe, a bort meg a kormos kislábosba öntötték. A zacskóból nagy kanál cukrot is tettek hozzá, és a tüzes vason percek alatt fölforralták a bort.

Köszöni szépen a kovács a szívességet, ajánlja is, hogy visszajön majd, segít egy kicsit mozdonyt fűteni. Úgyis hiányzik már a szén meg a tűz az életéből, akárcsak a menyecske, de visszahúzza a fűtő a szén tetejéről.

– Nincsen teneked valami vasutas ismerősöd?

– Nincsen. Milyen kéne?

– Olyan leginkább, aki meg tudja állítani ezt a vonatot. Mert ha lenne, csak szóljal neki, hátha megállítja.

Így beszél a kovácshoz, de a masiniszta-hoz mintha imádkozna:

– Megállíthatnánk, ha betegnek lesz a bor. Még leveszekedik a vonat tetejéről, és oda az egész.

Húzza a síp száját a vasutas, fűtül a mozdony hosszan, keservesen. Vigyázzatok, emberek, mert megállunk!

– Ugorj le, kovács!

Ugrálnak az emberek is. Mi történt? Baj van? A fűtő nem szól semmit, csak ütügeti a mozdony kerekét, törölgeti a csapágyakat, kapkodja a kezét, mintha meleg lenne. Meg is olajozza. A masiniszta megint fűttyent, megvárja szépen, amíg mindenki elvégzi a dolgát a töltés oldalánál, és újra indít.

– Mostanáig csak visszaért a kovács!

Jelentett annyit az a kis bor az őrmesternek, mintha egy egész század tíz Miatyánkot mondott volna a lelke üdvösségeért. Mert mégiscsak ő szervezte. Imrének annál is többet ért. Álom nélküli nyugodt alvást hozott, Szegedig azt se tudta, hogy volt háború a világon. Pedig Bécsben konflis vitte át egyik állomásról a másikra, akárcsak Pesten. Az őrmester fizette.

Pénzt is dugott Imre zsebébe, azt is meghagyta a többieknek, gondjuk legyen rája, és csak akkor szállt le a vonatról, amikor már indult. Ő Nyíregyházára ment.

– De derék ember ez a kenderhajú őrmester! – mondogatták az öregebb katonák. Akik azelőtt nem ismerték. – De derék egy ember! Pedig ütet is várják haza, bizonyosan.

Egész úton arról szólt a nóta, milyen jó lenne hazamenni. Mire hazaértek volna, elhallgatott mindenki.

Mi van otthon? Megvan-e még anyám, apám, feleségem, gyermekem, kedvesem? Járt-e végrehajtó, volt-e jégeső? És tudják-e, hogy hazajövök? Gondolnak rám egyáltalán? Ezen járt az esze mindenkinek.

Örülni is lehet nótával, búsulni is, de várakozni csak csöndben lehet. Mire Imre észhez tért, olyan néma volt a szerelvény, mintha temetésre menne.

– Mi van, emberek? Hol vagyunk?

Erre zsongult meg újra a vonat. Itthon vagyunk, már a nagy széken járunk. Mindjárt otthon leszünk.

A nagy szék nagy sziket jelent. Az állomáson nem is nagyon búcsúzkodtak, megy, ki merre lát. Még nem szervezték meg a hivatalos fogadtatást. Öreg este van, decemberi este, az alsótanyaiak verődnek csak egybe, a fölsőtanyaiak másikba. Imre egyikkel se tartott.

– Hát te?

– Nem akarok így a szülém elé állni. Rávinném a szívbajt, ha így látna meg. Bemék a kórházba, tegyenek tisztába.

– Segítsünk? Ráérünk, nekünk nincsen vonatunk.

– Köszönöm, jó pajtások, mindent köszönök. Ha az olaszoknál kibírtam, itt már a nyavalya is ismerősebb.

Csöndes volt a szegedi utca. Átvágott a körúton, föl a Kálvárián. Katonaember ő, a Honvédkórházban talán megcsinálják a kötést.

Lassan csak elbaktatott volna, de ki tud ilyenkor lassan menni? A Kálvária sarkán már meg kellett állnia, szusszanni egyet. Nekidőlt a kerítésnek, de nem győzte kívánni, amíg kipiheni magát.

Nagyot bámul a portás, amikor belép. Rá is kiabál:

– Hát te mit akarsz, öcsém?

– Kötést szeretnék, ha lehetne.

– Ilyenkor?

– Ilyenkor.

– Gyere reggel!

– Reggel én nem gyűhetők.

– Miért nem jöhetsz?

– Azért, mert én most gyűttem.

A portás esze szerint elég a hiábavaló beszéd. Bolond ember az, aki éjnek évadján jön ide a kórházba, kötést kérni. Nem is bolond. Látszik, hogy tántorog, alig áll a lábán.

– Részeg disznó! Mars ki innen!

Kapaszkodik Imre az ajtóba, mondja, ne küldjék el. Elharapdálja a szavakat, nehéz megérteni, amit mond. Erősen föltette magában a portás, megleckézteti ezt a kalahütyös részeget.

– Mondd meg, édes fiam, honnan jöttél te most? Melyik kocsmából?

– A Piavétől.

Szalajt az esze. Hallotta valahol, azt mondja. Összeszedett valami katonagöncöt, aztán mindjárt a Piavétól jött. Megfogja, és szépen kifordítja az ajtón.

– Kívül tágasabb!

Bent érzi csak, amikor két kezét összedörzsöli, hogy síkos a tenyere. Szagolja, de bűdös! Ki lehet ez a kelekótya ember? Összehányta talán magát? Kinéz a kukucskálón, hát ott fekszik a lépcsőn. Már egy nővér van mellette, éppen jött volna befelé. Szalad föl ő is a nővérekhez, hogy Jézus-Mária, segítség, valami nagy beteg érkezett, be se tud jönni, olyan beteg. Hamar, a doktor úrnak szóljanak gyorsan!

Fölviszik, ugratják a doktort, hogy eszméletlenül találtak egy embert a lépcsőn. Söhajtoztak az apácák, szegény hadfinak adott az Isten annyi erőt, hogy ideáig eljőjön, de belépni már nem tudott a megváltás birodalmába. Milyen áldott jó ember a portás, hogy éjjel is észrevette! Talán meg is halt volna reggelig. Szent Isten! Ha a kórház lépcsőjén halt volna meg a szerencsétlen! Jött az orvos, kezdte bontani a ruháját. Bűdös, hosszú szálú szőrös penész fogta össze az inget a zubbonyal.

A második háború

1.

Elmúlik a hét, jönnek be az emberek a tanyáról. Beköszönnek a borbélyhoz, kopassza meg őket hetes szakálluktól, mert a nadrágszíjon fényesített otthoni borotva foga elvásik benne. Járja körül géppel a fejük alját is, hátha szebben nézegetnek utánuk a menyecskék. A legjámborabb egyházfi koponyájában is fordul egyet az ilyen hiábavaló gondolat, ha csak szokásból is, amikor csupaszra csiszolt ábrázatán végig simít, és szőrsziget bajuszán megáll a keze. De leginkább azért jönnek be, mert hírekre éhes mindenki. Isten nagyobb dicsőségére a templomba is beülnek, templom után meg a kocsmába, mert ott is öntenek híreket a bor mellé.

Az illendőség és a kíváncsiság betelerlte tizediknek Szél Imrét is a borbélyhoz. Csak beköszönt, hogy vegyék be őt is a várakozók közé, aztán oda támaszkodott a többi ember mellé, kívül, a kerítés oszlopához. Szép idő van, tavasz van, meleg van, eső is volt, harsog a fű meg a vetés, úgy nő – kinek van ilyenkor kedve beülni, pipafüstön pácolódni a borbély pici műhelyében. Behallgatni azért érdemes, mert a „koszvakaró” mindig beszél, és sokszor olyanokat is, aminek magja lehet.

– Szép a vetés – mondja a vékonyszárú Balogh János. – Ha ezután is ad rá esőt a Jóisten, meg jó időt is, meghúzza a derekunkat aratáskor. Ebbe is beleszól belülről a borbély:

– Csak ne nagyon készüljön kend az aratásra! Legyen nyugodt, a maga derekát nem a kasza húzza meg.

Készülni ugyan még senki nem készül rá, de idétlen beszéd, amit a borbély mond. Gondolni azért talán szabad rá. Ahogy ő is gondol hétfőn is arra, hogy vasárnap tele lesz a műhely. Amikor az anyja hasában elsőt rúgja a gyerek, hogyne gondolna világrajövetelére jövőendő szülője. Amikor a rozs és a csöpp kis búza betakarja maga alatt a földet, becsületes ember arra gondol, jó lesz az aratás. Ha az ördög bele nem veri a csúfot. Vissza is fordul Balogh mindjárt, amíg meleg a borbély szava.

– Tán kend borotváli le a földről?

Tetszik a visszavágás a kintvalóknak, oda is igazodik szemük a csontos emberre, de befelé hegyezik a fülüket. Odahagyja a hegyes bajuszú sánta borbély a szappanos embert a székében, mert ott csorba nem eshet a tekintélyén, kint viszont, ha nem vigyáz, az ilyen balgatag feleletek úgy kicakkozhatják, mint kanász kutyája az ártány fülét. Ha pedig kijön, nem szavakkal vagdalózik, valóságos kis beszédet formál.

– Azt én nem mondhatom, hogy az utolsó ítéleten megfűjják-e maguknak a trombitát, vagy itt felejtik örökre az arkangyalok, de az biztos, hogy a hadsereget nem arkangyalok kormányozzák. Ha ott megfűjják a trombitát, nem győzik haptákba vágni magukat. Úgy elmasíroznak, mintha itt se lettek volna. Ezt én mondom maguknak, elhihetik. Márpedig nyálazzák a trombita száját.

Ott hadonászik borotvájával Balogh orra előtt, úgy diktálja bele a maga igazát.

– Ha én mondom, nekem elhihetik.

Hitték az emberek, meg nem is. Jönnek sorban a behívók, az igaz, de nem kell azt mindet számításba venni. Sorolja magában Imre is: behívták riadóval harmincnyolcban is, nem lett belőle baj. Valamerre nagyobbat lódítottak a harangon, mert harminckilencben kétszer is

szólították. Látni akarták-e csak, vagy másért, talán hogy el ne szokjanak egymástól. Nem tudtak meglelni nála nélkül negyvenben se. Nehogy elfelejtse a katona, merre van a jobbra át. Bementek, rohagáltak habzásig a birkalegelőn, aztán jöttek haza. Most ellenben van valami a levegőben. Van, aki előre megérzi az esőszagot is. Hátha a borbélynak arra van hangolva az orra.

Hanem amikor bekanyarodik a sarkon Kocsis Illés, akkor elfelejti mindenki, hogy jó lenne valamivel elhessegetni a borbély huhogását. Átlépte már a negyvenet, foga is hiányzik elől, mégis ráadták az angyalbőrt.

– Adjon Isten, meg szerbusztok, kinek mi jár! – így köszön mindenkinek, és kezet is nyújt hozzá. Csak a borbély lép vissza a széken ülő áldozati bárányához, nehogy rászáradjon a hab. Azért is siet, hogy ne kelljen kezet fognia a katonával. Jól is nézne ki egy jó menetelő iparos ember, ha minden falubeli paraszttal kezelgetne! Még ha katonaruhát adtak is rá.

– Szabadság?

– Szabadság.

– Egy hét, kettő?

– Csak hétfőig.

– Sérvet nem kapnak a nagy erőlködésben?

Amikor Imréhez ér Illés, nem lép tovább.

– Mondok valami újat, pajtás.

Borzongás fut végig Imre hátán. Semmi haszna neki abból még nem volt, ha neki külön mondani akartak valamit. Ha az iskolában szólították ki, abból legtöbbször verés lett. Az első háborúban, ha megjegyezték a nevét, akkor mindig oda küldték, ahová más nem ment volna el. Biztosan nem a galambok bűgása izgatja most se ezt az embert.

– Mondhatod, Illés!

– Hangosan nem akarom, mert híre megy. Hátha nem is igaz, azért nem akarom.

Csöndben mondta, majdnem súgta. Lépett volna tovább, de Imre visszahúzta.

– Ha segítség kell, csak szólj. Itthon vagyok, kiszakítom az időmből. Learatom a te gabonádat is, csak marokverő legyen.

– Nem igen fogsz te kaszát az idén.

Elfelejtett lélegzetet venni Imre.

– Az a szél járja most, hogy hétfőn többen leszünk. Nem mondhatom, honnan tudom, mert föl is akaszthatják érte, le is löhetik, de azt mondta az illető, hogy te is bejössz.

– Vénember is kell nekik?

– Úgy látszik, kell. Kenyérre kenik először a vaját, aztán megisszák hozzá az író is.

A többiek beszédéből már nem értett Imre semmit.

– Vagy sok az ember a földön, vagy a barom sok közöttünk!

– Sűrűn lettünk. Nekiállt az Úristen borbély a ritkító ollóval. Hol ide kap, hol oda vág, de mindig harap valamit.

Ha az Istenre terelték a szót, ájtatos Czirok János is beleavatkozott:

– Kifürkészhetetlen az Úr akarata. Lehet, hogy csak acatolni akar. Kiböködi a mácsonyát, hogy tiszta legyen a búza.

Isten dolgában senki nem járatos, de a mácsonyabökődés szakmába vág.

– Acatolhatsz te, ahogy akarsz! Szúrod a gatz, de viszed az összes búzáat is mellette. Csakhogy a búza kihajt, ha a töve megmarad, te meg ott maradsz, ahol éppen megszúrnak.

– Acat lesz ott a tisztabúzából is! – váltott vissza Imre esze a keréknyomba. Amikor ráfigyeltek, annyit mondott csak, ne várják, ha rákerülne a sor. Megborotválkozik otthon, ha jobban ráér.

– Megfájult a kitüntetésem itt vállamban, eső lesz.

Nem értették, mit beszél. Sokszor van így, nem is hederítettek rá.

2.

Harmadik napja katona már. Tanítják kegyetlenül a tisztelgést, a szuronyt szegezzt, a jobbra átot, a balra átot. Kiállítja az apró embert a sorból a zászlós, aki azt állítja, van huzalma a nagy dobhoz. Kisbíró otthon, kenyerre a kis dob, de próbálta már a nagyot is. Elbír vele.

Nyakába akasztják, olyan, mint a kilences ikreket váró állapotos asszony. De nagyokat ver a dobra, ott is hagyják.

Tanulják az alaki szemlét. Háborúban az a legfontosabb. Délben jön az alezredes, kell a cirkusz. Hetvenedszer járják körül a laktanyaudvart, mert valaki mindig elvéti a fordulatot. Hol állva, hol menet közben, de elvéti.

– Isten barmai! Marhák! Vénember létükre nem tudják, melyik lábuk melyik? Majd én megmutatom! Ha taknyuk-nyáluk egybefolyik, akkor is megtanulják! Azt én mondom, Mezőssy Alfréd zászlós. Megértették?

– Nem nekünk való ez már, zászlós úr – vakkantja el magát valaki a sorban.

– Kuss! Azt majd én döntöm el, mi való maguknak! Irány egyenes, igazodás jobbra, oszlop az első szakaszra, kétszer balra kanyarodva, lépés, indulj! Egy, kettő, egy. Egy, kettő, egy. Úgy mennek, mint aki becsinált! Szuronyt szegezz! Most, most! Lábhoz! Egy, kettő, egy. Vén trotylik. Egy, kettő. Század, állj!

Igazodnak, tolatnak előre, tolatnak hátra. Ami a közönséges embernek annyiból áll, hogy egyik lábáról átnehezedik a másikra, ahhoz itt kell egy nyálas szájú zászlós, kell hozzá az idétlen üvöltés, vicsorgás, és sok csöndes sóhajtas.

– Fulladtál volna meg az anyádban, te ökör! Zöld a hasa, de már ordít.

Megtanulják, hátizsákkal felszerelve, puskával, szuronnyal, hogyan veszi le a katona a sapkáját. Zárt ujjakkal, sarkosan. Ez is fontos a háborúban. Sapkát le!

Az a kitüntető szerencse érte Imrét, hogy a nagy alaki szemle kellős közepén hozzá is oda lépett az alezredes, és nyúlt mindjárt a puskáért. Tudta, hogyne tudta volna, hogy ilyenkor be kell mondania a puska számát, és azt, hogy a cső üres. Csakhogy az öreg katona nem avval tömi már a fejét, mennyi a puskája száma, avval inkább, mikor megyünk haza. Tintaceruzával a sapkája bélésébe írta be: 12-42. A sapka viszont a fejen van. Nem tehet mást, odakap a fejéhez, kerülve a sapkalevevés kincstári ceremóniáját, belepislant, és löki a puskát, ahogy kell. Tizenkettő-negyvenkettő. A cső üres.

Az alezredes azonban nem nyúl a puskáért. Neki az a puska nem kell, ahol kapkod a katona, mint Bernát a menkühöz. Ránéz az őrnagyra, őrnagy a századosra, százados a zászlósra. Süllyednek a tisztek a szégyentől. Mi az Isten borja, aki kapkodja a sapkáját, mint harangozó a plébános előtt?

Egymás után lépnek el Imre előtt, vérben forog a szemük. Ő pedig áll ártatlan ábrázattal, a gyűlölet tengerében jámbor sziget, sapkája a bal kezében, jobban a puska, és kínálja mindenkinek: Tizenkettő-negyvenkettő.

– Ökör! Vigyázz, sapkát fel! – vezényel sziszegve a selyemfiú, amikor eléje ér. – Szemle után jelentkezik nálam. Megértette?

Visszanyomta fejébe a sapkát Imre, és hangosan kivágta:

– Igenis, megértettem, zászlós úr!

Vége van a nagydobos katonai komédiának, tódulnak a többiek Imréhez. Akár tudták, hogyan is volt, akár csak gondolták, mert látni nem láthatták, kocsisok, ráncoserű kubikosok, hajlott hátú parasztok, mind azt mondták, jól van pajtás, jól csináltad. Agyvérzést kap a zászlós, az biztos.

Éppen az volt a nagyobb baj, hogy így körülvették. Beérte őket a zászlós, és senki még csak észre se vette. Félre nem húzódtak a lépcsőn, nem is tisztelgett senki, csak mentek, mint a birkák.

Sima hétköznapi se viseli el ezt a nagyra törő, arany nyakláncos selyemzászlós, hát még most, amikor torkig van méreggel. Visszakergeti az utolsó tíz embert az udvarra, és előveszi a bakanevelés jutasi módszerét, a békaügetést. Sisakot nyomnak Imre fejére, hogy nehezebb legyen, körülzurkálják a derékszíját kézigránáttal, hogy hajolni se tudjon tőle, egy puska helyett kettőt adnak a kezébe, kieresztik a hátizsák egyik szarát, hogy billegjen a csiga háza, és megkezdődik a tiszt elme legszikrázóbb gyönyörűségére a szegény baka kálváriája.

Fogja elől a két puskát, ügetés közben hol előre löki, hol oldalt. Ahogyan parancsolják. Elesik, belerúgnak. Kipottyan egy kézigránát, belerúgnak. Ötödször kerül el már a földön. Izzadságtól sáros arccal föltekint, kinek ne esne meg rajta a szíve? Körül is néz a zászlós, ki sajnálja legjobban. Álljanak csak be ők is, két puskával! Nő a sor, tízen kerülgetik már a laktanya épületét.

Régen nem ügetés már a békaügetés. Ki bírna teljes csomaggal addig ugrálni, amíg a zászlós el nem fárad? Csúszás, mászás, negyvenen fölül derékkal, csomósodó inakkal? Cuppog a víz az ágyékuk körül, a száját becsukni egyik se tudja, úgy liheg. Egy rúgás valóságos jutalom. Amíg hasra esnek, elterülnek, föltápaszkodnak, addig se rugóznak.

Teljes kíséretével odaérkezik az alezredes. Hangos vezényszó köszönti: Föl! Vigyázz!

Kesztyűs kezét nyújtja az alezredes a zászlósnak.

– Köszönöm, kérek. Ilyen tisztai állománnyal meg fogjuk nyerni a háborút.

3.

Két szerb lovat, pántos szekeret, és a szekérhez kemény parancsot kapott Imre. A szekeret őrizni kell, a lovakat őrizni kell! Csapkodhat az istennyila, ha mindjárt Sztalin Jóska pottyan is le az égből, azokat elhagyni nem szabad. Lőszer van a kocsin, vigyázni kell. A ló megbokrosodhat, legyen kézben mindig a gyeplő. Hogy a katonával mi lesz? Katona van bőven, de a ló kevés.

A két ló hamar megszokta új gazdáját. Szóra indultak, szóra álltak, kis simogatásra a vagonba is beszálltak. Csak amikor az orosz erdőszélen ki kellett volna mászniuk, akkor vetették támasznak a lábukat. Húzták-vonták őket, ütötték, verték, nem mentek kifelé.

Elfelejtettek járni.

– Megbabonázta ezeket már a Sztalin.

Rakták volna alájuk a tüzes csutakot, ha meg nem tiltják. Leéghet az egész szerelvény. Brjanszkon is átjöttek, csak egyszer akarták a partizánok az égbe küldeni a vonatot. Ha azt megúszták, vigyázni kell rá.

Körülfogták egyenként őket, ahányan hozzáfértek, annyian. Majdnem tenyerükön hozták ki valamennyit. Előre léptették a két első lábat, jól megfogták, vissza ne tudják húzni, úgy csúszattatták utánuk a hátsókat is. Egymás mellé állították kint őket, és vártak. Fordították nyugatnak is, hátha megindulnak hazafelé, de hiába. Úgy tanították járni mindegyiket, mint a kórházi beteget. Hiába nyújtottak nekik a sok széna meg száraz zab után frissen tépett füvet, csak a nyakukat nyújtogatták, felet se léptek érte. Zsibbadt-e a lábuk, vagy csak erőtlen, nem tudták kitalálni. Kocsis ember ilyet még nem látott. Itt a sok ló, és csak áll. Ha autóval húztatják őket, akkor se rakják a lábukat.

Nagytudományú kupecok, kutyapecérek mind csődöt mondtak. Izzadtak a kocsisok, káromkodtak, csak Imre motyogott:

– A lónak van a legtöbb esze. Legalább a lábunkba állna bele nekünk is a görcs, ha már az eszünkbe nem tudott!

4.

Ez a gondolat nagyon belevágódott a fejébe. Jövünk megint szerencsét próbálni, pedig tudjuk, hogy minekünk soha nincsen szerencsénk. Amikor otthon szikkadásig száradt aszály után térden állva kértük az esőt, jött is akkora borulás, hogy a lelkünk majdnem kiszakadt a hálaadás kisóhajtozásában. Aztán hirtelen elfehéredett az ég alja, belevágott a villám a templom tornyába, mintha nem tetszene neki, hogy innen kérték az áldásos esőket, és elkezdti önteni – a jeget. Kopogjon! Verje be a fejét annak, aki kérte. Amit a betonkemény szárazság meghagyott, azt a jégkemény eső vitte el. Hajszára úgy leszünk evvel a háborúval is. Ráírjuk a karácsonyi lapra, Magyarország sorsa a szovjetorosz frontokon dől el. Ez biztos. De merre dől? Esőt hoz vagy jeget?

Akkor történt még, amikor a lovak forgóit szoktatták a járáshoz, hogy félreugrott Imre az erdőszélre. Szégyenlős ugyan nem volt, de hozzászokott, ne mindent a piacra pakoljon ki az ember. A bokor is jobb, ha árok is van mellette. Beugrik a gödörbe, remeg alatta. Guggoltában nézi, szép szögletes a gödör. Ágyúnak csinálták volna? Tetejetlen istállónak? Van akkora, mint egy pajta. A friss hajtások már befelé hajlanak, látni lehet, van néhány hónapos. A föld is mutatja. Az ásó nyoma is. Az elvágott gyökér is. Mi lehetett ez? Ha földből van, oka van, vagy célja van.

Fölhúzza a nadrágot, lépeget rajta. Mindenhol rugózik. Megáll, himbálja magát. Remeg az egész. Mi ez? Dobbant egyet, nem szól vissza a föld. Dobbant megint, becsúszik a lába. Elnyeli, amíg a combja engedi. Hasra fekszik, nehogy a másik is utána menjen. Förtelmes bűdösség csapja meg az orrát. A lába meg csupa lekvár. Hát én ugyan hová keveredtem?

Ahogy húzza ki a lábát, a sarka csontot fordít ki.

Uram, irgalmazz nekünk, Krisztus kegyelmezz! Itt van az örök béke, és az örök világosság!

Ahogy visszaér, éppen magyarázza egy tiszt, jól vigyázzanak, mert azok a gödrök tömegsírok. Se embernek, se állatnak nem szabad közel se menni hozzájuk.

Mire ebből kimosakodott, megreformálta a katekizmust. De szépen mondják: porból lettél, porrá leszel. A katonának ez is nehezebben megy. Előbb lekvár, aztán por.

Napokig se aludni, se enni nem tudott. A lovait megütni se tudta. Beszélt nekik, ostor nélkül. Ez lesz az emberből? Elássák, mint a kutyát, aztán jön a következő, letolja a gatyáját, és se Miatyánk, se Úrangyala, rácsinál szeretett testvéreire. Vastagnyakú kálomista vagy ájtatos pápista, egyremegy. Nyugodjanak békében!

Eszébe jutott édesanyja szava. Mindig azt mondta, messzire menjenek a tanyától, ha úgy hozza a szükség. Most aztán jó messzire elment! Hej, szegény édesanyám, látjuk-e még valaha egymást?

Legalább ide jönnének el a generálisok. Ne harcolni, csak beszélgetni. Ülnének körbe az árok partján, lógnának a lábukat, és néznék, hogyan köpi be a légy azt a cafatos lábszárcsontot. Kiadnák a békét az első negyedórában.

A kocsin járó ember legalább akkora filozófus, mint a gyalogos. Ha esze van hozzá, háborúban nagyobb is lehet, mert ráér. Fogja a gyeplőt a középső meg a hüvelykujjával, feszítőnek közéjük dugja mutató ujját is, és elkezd elméleteket faragni. Ott rontotta el az emberiség a világot, hogy elfelejtett játszani. Azt felejtette el, azt a játékot, hogy hátulsó pár előre fuss. Ott mindenki lehet első is, de muszáj neki utolsónak is lenni. Legalább a nagycsillagú tiszt is lenne közlegény is. Ne sokszor, csak hetenkint egyszer. Nem is kellene végigjátszani az egészet. A baka ne legyen tábornok, maradjon csak meg bakának! Mert akkor meg ennek csapná el a hasát a fényes csillag. Csak egy héten egyszer lennének úgy együtt, hogy egyszerre kellene mindenkinek a markába köpnie, ha jön a nehéz világ. De másként szólna akkor a nóta!

Az is eszébe jutott, ez se jó játék. Az első háború után próbálgatták ezt is, de lefújta vitéz nagybányai Horthy Miklós, Magyarország kormányzója. Az ő nevében is eldugtak egy csomó embert a föld alá, ahogy Kun Béláék dugdostak. Hogy minél hamarabb legyen igaza az igének: porból lettél...

Mentek megállás nélkül a front után. Már oda se néztek a kilőtt tankoknak, fölfordult szekereknek. Annyi van belőlük, mint csillag az égen, ki győzné nézegetni mindet? A katonák gyalogoltak, a kocsisok csak ültek a lovak faránál. Az egyik baka, szőke hajú kis csenevész ember, fölpackolta a csomagját a kocsira. Látszott a szemén, hogy láza van, alig vonszolja magát. Rettenetes ribillió lett belőle. Előállott a hadnagyocska – induláskor előléptették a zászlóst két lépcsővel is –, és elkezdte folytatni szájából a káromkodást. Hogy az Isten ide meg oda tegye a koszos bakát! Jól is néznénk ki, ha minden katona után trén vinné a holmit, ő meg csak sétálna mellette zsebre dugott kézzel, füttyszóval, helyretyutyutyu!

Fél óráig állította vigyázzba Imrét is a lovak előtt, szabályosan tisztelegve, és százszor elmondatta vele, oda a lovak szeme közé: ez a koci nem arra van rendszeresítve. A lovak nem sokat törődtek evvel a cirkusszal, de a tisztelgést megtanulták. Ha előttük valaki a sapkájához emelte a kezét, megálltak, és prüszentettek egyet.

Igazán akkor gyűlt meg a hadnaggal a baja, amikor először megbombázták őket. Kavarogtak a repülők, köröztek, mint a gólya, csak sokkal hangosabban. Elrendelték a takarodót hirtelen, feküdt mindenki, ahová tudott. Az egész zászlóalj kint hasalt a földön, a kocsik meg álltak mögöttük, jó kétszáz méterrel hátrább. A lovakat nem lehetett megtanítani arra, hogy parancs-

ra feküdjének. Ugyan melyiket szeretik majd jobban Ivánék? A katonákat veretik, vagy a löszeres kocsikat?

A parancs ugyan úgy szólt, kocsis a lovát el nem hagyhatja se életében, se halálában, de a repülő új parancsot osztottak. Kóvályogtak, mint a dögmadarak, le-lecsaptak, fölroppentek, de valamit csak itt hagytak mindig. Ugrált a hadnagy, tüzeljen mindenki, ahogy csak tud. Lőjék le a piszkos fajzatot, mert el nem mennek innen addig, amíg valamelyiket le nem eszi a fene! Ez volt az első eset a mostani háborúban, amikor a parancsból nem lett semmi. Mit ér itt a puskalövés? Észrevesznek onnan fönről, fél kézzel odavágnak egy bombát, vagy oda eresztenek egy sorozatot, aztán kész. Fönről könnyű befogni az emberek száját. Lapultak a katonák, mint a gyerekek, amikor bújócskát játszanak, és azt hiszik, nem látja őket a humó. Befeküdt Imre is a szekér alá. Úgy igazította magát, lehetőleg semmi ki ne látsszon belőle. Akkor rémült meg igazán, amikor végre helyére talált. Itt ez a bolondsok löszér, ha ez találatot kap, Illés szekerén megy egyenest az égbe. Testestől-lelkestől fölszippantja a robbanás.

Kitalálta, az se feküdt még repülőjárás közben muníciós szekér alatt, aki a parancsot kiadta. Amikor arrébb futottak egy kicsit a repülő, kiugrott, átvette a gyeplőt a küllők között, beakasztotta a végét a löcsbe, hogy a ló akkor se tudjon mozdulni, ha nyakába esik a bomba, ő meg rohant, mint aki eszt vesztes, bele a kútba. Elkapta az ostorfát, egyet se gondolt vele, hogy beleszakadhat, meg se nézte, milyen mély benne a víz. Rábízta magát arra a pár rozsdás láncszemre, ami a géhez kötötte. Amikor leért, beszúrta a bajnétot a kövek közé, arra tette egyik lábát. Ha elfáradt, cserélte.

Látta a kútból is, potyognak a bombák, mintha törekes kosárból öntenék.

Matatott ott lenn, mert igen széles ásású a csordakút, nagy terpeszt kellett vetnie, hogy a másik lába is követ érjen, egyszercsak azt veszi észre, hogy elsötétült a világ. Rémtelen néz föl, nem lát mást, csak azt, hogy farral ereszkedik bele valaki. Megrántja az ostorfát, mintha harangot kondítana. Föl is szól:

– Hé, testvér! Itt már laknak!

A váratlan hang lepte-e meg a hadnagyot, vagy az irigység öntötte el, hogy valakinek hamarabb váltott az esze, nem tudni, de úgy megijedt, kicsi híja, hogy bele nem pottyant. Kapálódzott a lábával, ropogott a kút kávája. Csak visszahúzta magát, kiugrott, és el is szaladt.

Ahogy elcsöndesült a ropogás, Imre körül köre kapaszkodva kidugta fejét. Lovai ott álltak a fa alatt, semmi bajuk. Kint látta csak, a kereket ugyan szétcsapta a szilánk, amihez a gyeplőt kötötte, féloldalt le is ült a kocs eleje, de a lovaknak még a lába se karcolódott. Hogy mit éltek át közben, ember azt nem tudhatja.

Hanem a mező kifordult magából. Fák dőltek ki az út szélén, az árkot hol betemette, hol meg nagyobbra szabta a bomba. Tápázkodtak föl az emberek, most látták csak, mit tud véghez vinni egy-két repülő, ha sokat kering valahol. Sokan vannak, akik nem mozdulnak, és sokan, akiket mozdítani se lehet. Mintha szecskavágó kapta volna be őket.

Jó, hogy kilépett a kútból, mert visszaszédült volna. Az első háború ehhez képest játszás volt a halállal. Akit eltalált, az kiállt, többet nem játszhatott. A mostani egyetlen számolásra tízezreket képes kiállítani, hogy nem lesz fogó egyikből se többet.

Ástak ők is egy akkora forma gödröt, amekkorát az erdőben látott, és estig telehordták emberrel. Saroglya, két fenékdieszka összefogatva, mindenféle tábori alkalmatosság munkába állt. Se pap, se kántor, csak egy eleven fából összerótt fakereszt. Betakarták őket földdel.

Otthoni temetők őket is hiába várják.

5.

Nem jó az, ha egy katonának hamarabb vált az esze, mint a hadnagyának. Ha neki több lenne, akkor is hallgatni a legjobb. Harmadnapra eszébe jut Mezőssy Alfréd hadnagy úrnak, hogy elszámolni valója van még a kútért. Ez is akkor jutott eszébe, amikor látta, hogy Imre, új kerekének agyához támasztva a fejét, alszik. Álló dél van, és a kocsis alszik? A lovak szabadon legelnek, ez meg, mintha háborúnak hírért se hallotta volna, még a sapkát is ráhúzza a szemére.

Beállt az alvó ember terpeszbe vetett lába közé, és vezényelt akkorát, mintha bomba csapott volna be.

– Föl, vigyázz!

Első összerándulásában mit tehet a katona, belerúg a hadnagyba. Csak utána néz ki a sapka alól, hogy álmában hallotta, vagy igazándiból kiáltottak. Mire bókoló ésszel megőrölte magában, itt mégis följobbvaló előljáró áll vele szemközt, föl is nyúlászodott a löcs mentén, de vigyázzba nem állt. Huzigálta a zubbonyt, derékszíjat, nadrágszíjat, visszaigazította a sapkát is a fején. Arrébb rúgta a hantot is a lába elől, de vigyázzba most se állt.

Hordhatnák a vizes borogatást a hadnagy fejére, mert kapkod a levegő után. Újra elordítja magát, de olyan erősen, hogy a két szeme golyója mindjárt a szava után pattan:

– Vigyázz!

– Öreg vagyok már a táncra, hadnagy uram! Fiatalabbat keressen, ha fikciózni akar!

– Kuss! Azt mondtam, hogy vigyázz!

Értelmes katona tudhatná, hogy ennek okos vége nem lehet. Ha egy hadnagy fejébe veszi, hogy ráncba kell szednie valakit, nehogy elszemtelenedjen a koszos parasztja, akkor ott egy elmulasztott bokacsattogtatással kihívni a veszedelmet fölösleges ráfizetés. Összeütötte hát a sarkát Imre, és a középső ujját is ráfektette a nadrág varrására.

Tudta, meg nem ússza szárazon, de hogy valóban úsztatni akarják, arra nem gondolt. A hadnagyocska mindenesetre azt eszelte ki, hogy igencsak szeretheti a vizet, aki belemászik a kútba. Azzal se törődik, meg lehet-e mérgezve, azzal se, hogy abból még egész hadseregnek innia kell, csak fogja magát, és belefészkel.

– Maga kocsis, nemdebár?

– Hadnagy úrnak alázatosan jelentem, az vagyok.

– És? Mik a kocsis kötelmei?

– Van abból annyi, mint égen a csillag.

– Sok, ugye?

– Sok. De leginkább azt kell tudni belőle, amerre a zászlóalj megy, arra menjen ő is. Hacsak más vezényszó el nem hangzik. Ha löszeres laktikás, akkor különösen.

– És ha támadás éri?

– Támadás?

– Mondjuk, bombatámadás.

– Hát arra, hadnagy úr, nem tudom, mit mond az írás, de amondó vagyok, a támadást nem a kocsis kérte, ennél fogva elállítani se tudja. Esernyőt nem tarthat eléje, mert amelyik bomba le akar esni, az le is esik. Utána meg föl is robban. Leginkább így szokta.

Az is elveszett ember, aki meleg helyzetben többet beszél, mint kellene. Ezt a tüzet úgyse olthatja el, minek fűjné a szelet alája?

El is tekintett a további szóbeli oktatástól a tiszt.

– Feküdj!

Hátra csapta a bajonettet Imre az oldalán, és elvetette magát.

– Föl!

Fölállt.

– Hátra arc!

Ezt is megcsinálta.

– Feküdj!

Megint lefeküdt.

– Irány a folyópart, laposkúszás, előre!

Elindultak az öreg csontok, de megállították. Előbb be kellett öltöznie hátizsákba, föl a puskát, aztán megint feküdj! Nyomatéknak rárakatta még a hadnagy a golyószórót, hat rakasszal, utána vezényelte csak a laposkúszást. Lépésben ment mellette, ki nem hagyva egyetlen lépést se, hogy az oktató szó kivételesen alkalmas lehetőségét kihasználja. Kenetes hangon megint elmagyarázta, hogy a kocsis akkor se hagyja el a lovait, ha az egyik felét az egyik bomba csapja el, a másikat meg a másik. Mert a ló kincstári ló, lajstromba van véve. Aki arra nem vigyáz, az hazaáruló.

Kopasz a folyó partja, csak nézett Imre, hová menjen tovább. Szirtosra szakadt a széle, legalább kétméteres szakadék van előtte. Lejjebb pedig karikákat rajzol a víz.

Szusszan egy nagyot, és megáll a mászásban.

– Tovább!

– Kész veszedelem, hadnagy úr.

– Az, ugye? De a kút nem volt az. Csak a folyó a kész veszedelem. Ne pizsmogjon, amíg jól megy dolga, gyerünk tovább!

Imre nem mozdult. Ha leesik, nyaka törik. Ha nem törik, belefordul a vízbe. Ő pedig se parancsra, se jószántából neki nem megy a halálnak.

Ha magától nem megy, belelökik. Régen elmúlt a hadnagy arcáról a méreg árnyéka is, ki-simult ábrázattal, kéjes vigyorgással egyszerűen lerúgta.

Leomlott a part sarka, nagy darab földdel szánkázott lefelé Imre. Első fordulóra leesett hátáról a rakasz, második fordulóra utolérte, fejbe verte. Elhagyta a golyószóró is. Lent csak annyit tudott megállapítani, hogy fél oldala ugyan beleért a vízbe, de egy kő megállította.

Az az ember, aki életében szántsándékkal másik emberre nem lőtt, most fölrántotta a puska závarát, előre lökte benne a golyót. Lehúzta volna a szemére a sapkáját is, de elvesztette útközben. Mindenesre megfordult a fejében, hogy lelövi, mint a kutyát. Nem ember az ilyen, a veszett kutyánál is rosszabb.

Talán meg is teszi, ha a folyó túlsó partjáról föl nem berreg egy röpülő.

Belelapult a sárba, fölnézni se nagyon mert, pedig a gép úgy körözött fölötte, mintha fészket akarna rakni. A föntiek közül rálőtt valaki, erre iderittentett egy sorozatot. Csak olyan csitításnak, hogy ne ficákoljatok, bolondok, amíg jól megy sorotok.

Ha vaktában jött is a sorozat, talált. Orra bukott a hadnagy a szakadék szélén, csúszott le, fejjel előre, majdnem úgy, mint az előbb Imre. Ott állt meg mellette. Akkor már piros volt az inge a nyaka alatt.

Fölkapta, ölben rakta följebb és följebb, amíg ki nem ért vele a partra. Üveges szemmel nézett rá a halott, de a szája szögletében az előbbi vigyorgás fagyott be. Egy kis szellő abból a gyönyörűségből, hogy jól megfizetett a bakának. Megemlegeti a magyarok Istenét.

Rémülten nézte. Nem mozdult, meghalt. Keresztet vetett magára, és elmormolta: Adj Uram, örök nyugalmat neki, és az örök világosság fényeskedjék neki! Szegény bolond! Ha az anyád megtudja, hogy a magad hibájából maradtál itt, megüti a guta. Anyád talán különb volt, mint magad voltál. Bocsásd meg bűneit, Istenem! Nem tudta, mit cselekedett.

Az előbb még le tudta volna löni, most elkezdte sajnálni. Kicsivel ment lejjebb az ólom, mint neki a Piavénál.

– Segítsetek, emberek! Meglőtték a hadnagy urat!

6.

Eddig csak a front után jártak. Hogy megnézték mindent az elején, most oda se fordulnak. A betemetett árkokat se számolták, pedig tudták, katonák alusszák alatta örök álmukat. Azt is tudták, nem álmodnak. Német, orosz, román, magyar? Halott. Vagy tudják már otthon, hogy hősi halált haltak, vagy nem. Mert itt mindenki hősi halott. Aki eljött elevenen a pokolba, és itt maradt, ezt a szófia-fizetséget megérdemli. Otthon még a hadnagy úr is az lesz.

Eddig ők még nem tudták, mi az igazi pokol.

A mező alja csupa homok, még az itthoninál is rondább. Valóságos sivatag. Hátulról csenevész napraforgó, az a pokol tornáca. Elöl a Don rajzolja ki a határt. A poklok pokla.

Most még nem pokol. Jönnek-mennek az emberek, váltják a régieket. Lövés még nincsen, csak rámondják, ez a front.

Az elmenők nem mondják, vigyázzatok minden falat földre. Azt se mondják, küzdjete hősiesen, ahogy mi tettük. Csak azt mondják, a kútra vigyázzatok. Arra ott, a senki földjén. Kávája se nagyon van, de azért látni jól. Jó nagy halom magasodik ki a parti mocsárból, annak a közepén van a kút. Két ösvény visz hozzá. Egyik a mieinktől, a másik az oroszától. A parti erdőben ott vannak az előőrsök, ők is ide járnak vízáért.

Menetrendje van a kútnak. Hajnali világosodásig a magyarok hordják belőle, esti szürkülettől az oroszok. Hogy ők meddig? Ki szokott derülni minden este.

– A becsületre vigyázzatok! Oda ne lőjete! Mehettek bátran, nem lőnek ők se. Ha éjjel összefutnátok, akkor se lőjete! Ha beszélni tudtok, ott beszélhettek velük. Mindig ögyeleg kettő-három, magyar katonákkal akarnak beszélni. Nagyon ne figyeljete rájuk! A krumpli-földre is vigyázzatok! Az ott, jobbra. Az egyik végét az orosz szedi, a másikat a magyar. Mert az előőrsnek is ennie kell, a Donon pedig nem jött át mindig a koszt. Ha összeévnétek, akkor se lőjete! Ők se lőnek. A becsület az becsület.

Ez a front? Szanatórium ez, nem harctér, csak egy kicsit rossz a fűtése. Eddig jöttek, gyalogoltak esőben, fűttek a napon, de mindig jöttek. Most leülhetnek, bele az árok fenekébe, és pihenhetnek. Ha megunják a sok ülést, elsétálnak a kútra vízért. És megkérdezhetik Ivántól, hogy ityeg a fityeg.

Ezért kellett ekkora utat megtenniük?

Imre a napraforgó közepén áll a többi kocsissal, és eteti a lovakat. Van mivel etetni, mert útközben, ha megálltak, a kocsis mindig kaszált valamit. Telerakták a kocsi tetejét. Néha megforgatták, hogy be ne fülledjen. Azért jó a kocsisnak, mert kaszálnak. A huszárok nem nagyon értenek az ilyesmihez, ők kicsapták a lovaikat legelni. Csakhogy amíg a ló kettőt-hármat harap, a kocsis megrakodik. Ha mennie kell, mehet. A huszár visszaül éhes lovára, és hajtja, amíg szufla van benne. Potyognak a lovak, mint a legyek. A végén már öt-hat nyeretget is fölraktak egyre. Amelyik fölfordult, levették a nyergét, a többit hagyták. Majd szerzünk lovat az oroszától! A jó nyereg be van járatva, be van ülve. Hozzáidomult a huszár farához, arra vigyázni kell.

Rágta Imre a napraforgót. Onnan lehet tudni, hogy kocsis, mert áll. Eddig mindig ült, végre állhat. Kapják egyszer a parancsot, hordják a löszert az ütegekhez.

– Készülődünk?

Az első fordulónál félreállította a kocsit, leugrott a kútra két vödörrel. Hadd igyon a ló, hátha melege lesz ezután! Mire visszaért, megszólaltak az ágyúk.

Van a part mögött egy mély árok. Oda belőni csak pontos beméréssel lehet, kilőni pedig könnyű. Mögötte fák is vannak, ha hátrálnak, azt se látják a repülők.

Kezdődik a tánc. Fújják odaátrol a doni nótát hozzá. Jönnek a gépek, teleszórják a partot. Sok idejük nincsen, négyet hamar lelőnek. A bombák se sokat érnek, sok befullad közülük. Pluttyan mint a béka, ha beugrik a tóba, és hallgat. A parti homokon meg úgysincs senki.

Rakják az ágyúk mellé a löszert, mindig jobban sürgetik őket. Siessenek, siessenek! Mire odafordul Imre a rakáshoz, félig már tele is a kocsija. Emitt meg kapkodják le róla, mintha cukrot hozna.

Mint vihar közeledtén, először csak egyet-egyet dörren az ég, de mire kinéz az ember, már csapkod az istennyila, úgy váltott át a tapogatózó egy-két ágyúszó hirtelen támadásba. Lett olyan zenebona, hogy a lovakat fékszáron kellett vezetni, mert elkezdtek ágaskodni. Vissza-felé meg úgy rohantak, hogy kiverte őket a habos veríték.

A ricatábla közepén hallja a rakodásnál, hidat vertek az oroszok. Nem hitték a tisztek se, mert százszor földerítették volna, de beszélük azt is, hogy fífikával csinálták. Közönséges katona meg nem érti, arasszal a víz alá hogyan lehet bújtatni. Jönni-menni lehet rajta, de látni csak az látja, aki rajta van.

Addig az ágyúzással sincsen különösebb baj, amíg nem találják. Beállt Imre a kocsisorba, vezetgette két lovát, visszafelé meg fölült, hadd szaladjanak. Egyre inkább nem futottak. Megszókták.

A tizediket fordulta már, éppen szedték le a kocsiról a löszert, amikor átlőtték az oroszok a dombot. Eddig csak a túlsó felébe csapódtak a lövedékek, de most mind ide jön. Megrántotta hamar a gyeplőt, ahogy futhattak, futottak. Jobb lesz innen messzire kerülni!

Most szólalt csak meg igazán a pokol hangja. Az ismeretlen nagypokolé. Kis poklok, apró bugyrok eddig is adódtak, egész Ukrajna ilyenekkel volt betelepítve, de a legördögibb pokolmuzsika most zendített rá. Süvített, bömbölt, csattant, robbant, villámlott.

Megbokrosodtak a lovak, rángatták a kocsit, kézből is kirángatták a kantárszárat, és rohantak, ahogy csak tudtak. Futott utánuk Imre, de egy akna hamarabb odaért. A sívó homok úgy itta be öklendező vérüket, mintha százezer éves nagy szomját most akarná egyetlen hörpintéssel eloltani. A kocsiból fogpiszkálót csinált a robbanás.

Fejetlen rohanás mindenfelé. Fél pillanatra odahasalt két szép szerb lova mellé, de megvillant az agyában, hogy Isten őrizze ettől a helytől. Ha a lovak meg nem szöknek tőle, úgy lehet, jó nagy korttyal többet inna most a föld.

Fölugrott, futna tovább. Szembe jön vele sárosan, rongyosan, kócosan egy fekete legény. Ruhája rongyokra szakadva. Tartja fölfelé a puskát, mint búcsújárók a keresztet, és ájtatos zengéssel éneklő:

„Téged gyűttünk köszönteni, ó Mária!”

Szegény bolond. Hallani hallott már ilyet, hogy megszalad valakinek az esze kereke, de látni kész rémület. Szuronnyal lefelé beleszúrta a legény a puskát a homokba, térdre vetette magát, imára kulcsolta a kezét, nagyot hajolt, és elkezdte verni a mellét: mea culpa, mea culpa, mea maxima culpa...

Ha az egész háborúból csak ezt látta volna, a két döglött lovat, az előttük térdeplő eszelőst, akkor is futott volna, amíg a lába bírja.

A napraforgóablában megbotlott, elesett. Nem volt ereje fölkelni. A Piave ehhez képest csak csúzlis háború volt. Nyírják a sívító istennyilák a napraforgót, mint kertész a sövényt. Mondani nem mondta, csak gondolatban indult el a Miatyánk ösvényén.

Az első sora el is vezette haza. Eszébe jutott az otthoni búcsú. Jár a kereszt otthon is, viszik, mint az a szegény a puskát. Imádkozik az egész falu, siránkoznak, itt meg orgonálnak hozzá.

A sztalinorgonák magyar katonának most muzsikáltak először.

7.

Lovak híján kiállítják Imrét a hátsó mezőben forgalomirányítónak. Mutassa mindig az utat a szállítóknak, aszerint, merre dolgoznak az ágyúk, és merre a gyalogosok. A visszafelé sántikálókat meg irányítsa a kötözőhöz.

Bokros kis csalit szorította össze az utat, hirtelen nyitott elágazás sarkán állt meg. Ide már nem röpködtek golyók se ágyúból, se orgonából. Repülő kíváncsiskodott csak, meg is szórta géppuskából a környéket, de alacsonyra most se bátorkodott. Mintha tanult volna társai lelövéséből. Amit itt látott, borzalmasabb volt a világ minden borzalmánál.

A löszeres kocsik visszafelé is rakottan kezdtek jönni. Emberrel volt tele mind. Csak úgy egymásra hányva, mint a liszteszák. Aki élt, élt, aki nem, azt úgy. Aki alulra került, lehet, hogy a többiek nyomták agyon.

Kinek keze, kinek lába hiányzott. Ordított, siránkozott, káromkodott, imádkozott minden forduló. A fenékdeszkák közül piros csíkban csorgott a vér. Egyiken-másikon megaludt csapokban lógott, mint a jég az ereszről, és csak a vége csöpögött.

Jönnek gyalog is, akik a kocsikra nem férnek, és jönni tudnak. Hát ez meg? A Varga Pista. Pista! Te vagy az?

Megretten a katona, fölnéz. Az özvegy Vargáné fia, a faluvégről. Az egyik lába igazi csak, a másikat lépésnél a puska pótolja. Derékszíjjal kötötte a puskához. Bokán fölül rongyos a nadrág, fityeg a szára.

– Nem is tudtam, hogy te is itt vagy.

– Megkaptam én is a magamét, Imre bátyám.

– Elkötötted?

– El.

– Várj meg! Állj meg! Fölteszlek egy kocsira.

– Nem ülök én föl. Én még tudok járni, azok már nem. Ellenben, ha vizet adna, megköszöném.

– Idd meg, fiam, mindet megihatod!

Beugrott az erdőbe, kivágott hamar egy növendékfát, villásra hagyta a két ágát, odaadta Pistának.

– Nézd csak, evvel könnyebb. Menj csak a többiek után, megtalálod a kötözöt. De ha lehet, hozd haza ezt a fát.

Azt már csak magában mondta: ha hazahozod, te is hazakerülsz.

Jöttek a kocsik emberrel, mentek vissza lőszerrel, de Imre csak a Pistát látta. Nézett utána, ahogy bicegett. Nem jó az ágasfa, beleszalad a homokba, de a puskánál talán jobb.

Szegény szerencsétlen! Otthon mindig futni látta, amíg gyerek volt. A falu szélén sok a gyerek, mindig ugráltak. Árkot, hol bottal, hol gyalog, vagy kikötöttek két fa közé egy madzagot, és azt ugrálták. Pista mindig jól ugrott. Mit csinál egy lábbal ezután? Most nőne ember-számba, és a fél lába nem nő vele. Félemler marad. Ha megmarad.

Jöttek a kocsik, egyre jöttek. Tudta az utat már mind, csak a gyalogosokat kellett terelgetnie.

Megint ismerőst talált. A Seffer Ádám ült az egyik kocsi oldalán, kifelé lógó lábbal, szája sarkában cigaretta.

– Hát te? Hogyan kerülsz ide?

Odafordult Seffer:

– Nézd csak! Milyen kicsi a világ! Te vagy az, Imre? Megvagy, jól vagy?

Leugrik a kocsiról, odamegy hozzá. Időben nagy különbség van közöttük, kifelé járt már az iskolából Imre, amikor Ádám elkezdte, sokat később se komáztak, de végig tegeződtek.

– De jó, hogy látlak, Imre! Senki ismerőssel nem találkoztam, amióta eljöttem hazulról.

– Te hol szolgálatsz?

– Mostantól fogva sehol, édes bátyám. Énnekem véget ért a háború.

És nevetett hozzá.

– Hogyhogy?

– Bevonultak a muszosok. Ha ők meg nem keresnek, én nem megyek utánuk.

Imre még mindig úgy bámult, mint aki nem érti. Egy sánta katonát megint útba igazított, megmondta neki, vize, sajnos, nincsen, az előbb adta oda egy másik sebesültnek, de nincsen messze a kötöző. Siessen, ha tud!

– Lövés?

– Nem. Gránát.

– Az istenfáját annak a mocsok gránátnak!

Visszafordult Sefferhez:

– Elpusztult a századod?

– Azt csak a magasságos atyáúristen tudja, mi lett azokkal.

– Kikkel?

– Kikkel, kikkel? A sárgacsillagosokkal!

– Te azokat őrizted?

– Nem tudtad? A bevonulásnál mindjárt oda szólítottak. Gondoltam is rád, jó helyed lett volna.

Imre tudta, soha nem gondolt rá, csak mondja. Minek is gondolt volna? És jó is, hogy nem gondolt.

– Aztán?

– Ide jöttünk aknát ültetni. A vonal elé. De ki az a bolond, aki az ilyen helyre velük megy? Vigyáznak azokra odaátról is, meg innen is. Ha vissza akarnak jönni, túlról lövik őket, ha szökni akarnak, a mieink füstölnek a farukba. Ilyenkor a keret tagjai ott hűsölnek, ahol akarnak. Hanem, hallod, ilyen muzsikát még nem értem. Bementem a tüzérek árkába. Hogy azok mit művelnek? A magyar katonánál nincsen jobb katona a világon. Lópokróccal csavarták be az ágyúk csöveit, csorgatták rájuk a vizet, hogy meg ne olvadjanak, de tüzeltek megállás nélkül. Ahol ilyen katonák vannak, ott nem tör át az orosz, ha a fene megeszi, akkor se. Komám, ha én innen hazamegyek, mást se teszek, csak azt hirdetem, milyen a magyar katona! Gyönyörű csata van most is ott lenn a parton.

– Látom az eredményt. Arra kérnélek, ha téged mégis hazavisz a szerencse, mondd meg édesanyámnak, még láttál. Azt is mondd meg, hogy a Varga Pistát meg én láttam. Lehet, hogy lassabban ér haza, mint sok más, mert egy lábbal kevesebb maradt neki, de talán túléli. Ne felejtsd el az özvegy Vargáné fiát! Biztosan ismered.

– Jó, megmondom.

– És az aknaültetőidről hogyan adsz számot?

Nyújtotta a kezét Seffer:

– Na, Isten megáldjon! Mit gondolsz, kinek kell ezekben a vérzivataros időkben elszámolnom háromszáz zsidóval? A hadtápnak legföljebb, hogy kevesebb krumplit szortírozzanak.

Elindult a tisztakezű, fényesruhás Seffer. Úgy nézett ki a sok sebesült között, mint az intező a gróf majorjában. Föltartott fejjel, szálegyenesen járt. Senki meg nem merte szólítani, segítsen legalább pár lépést. Alig váltak el, visszafordult. Vissza is jött, mert csöndben akart mondani valamit.

– Gondoltam egyet, gyere velem! Ha velem jössz, megmaradsz.

- Hogyan mehetnék én teveled?
  - Úgy, hogy fogod magad, és jössz.
  - De engem ide állítottak.
  - Hátaztán! Aki ott fekszik a szekéren, valamennyit oda állították valahová. Mégsincs ott.
  - Nincsen, mert meglőtték szegényt. De én egészséges vagyok.
  - Nem érted? Én csak segíteni akarlak. Azt mondom, te is a keret tagja vagy. A keret elveszett, fölszívódott, mi megmaradtunk, és megyünk haza. Tiszta sor.
  - Nem mehetek. Engem ide kiállítottak.
  - Állítottak, állítottak! Azóta már vagy a fűbe harapott, vagy meglépett, aki téged kiállított.
  - Nem mehetek teveled, Ádám. Menj, ha mehetsz, jól is teszed, ha elmész. Én még mutatom az utat ezeknek a szerencsétleneknek. Ezek is haza akarnak menni. Ha megtalálják az orvost, talán haza is mehetnek. Ha százból csak tíz marad meg, én akkor se mozdulok.
  - Megemlegeted, ha nem hallgatsz rám! Én mindig tudtam, hol a helyem.
  - Meglehet, de az is meglehet, hogy nem emlegetem meg. Ha megmaradok, csak akkor. Mondd meg otthon, hogy láttál! Azt is mondd meg, nem követtem el ebben a háborúban semmit! Egy szalmaszálat le nem tettem úgy, hogy más megbotlott volna benne.
  - Mindig élheterlen voltál!
- Akit a háború malma összetört, megdarált, azoknak mutatta, merre van az ígért földje. Közben arra gondolt, amit a tanító úr szokott mondani:
- Seffer, Seffer, soha nem lesz belőled becsületes ember!
- Ha ez tudná, mennyivel kell ide kevesebb krumpli holnapra!
- Látta még, hogy fölugrott Seffer egy kocsira. Arrébb gurította a sebesültet a tetején, hogy hozzá ne érjen tisztán maradt ülepéhez. Lógatta a lábát, visszakiáltott még:
- Megbánod még! Aki énvelem tart, mindig tudja, mit csinál!

8.

Meglett az eredménye, hogy vödörből öntözték a lópokrócot az ágyúk csövén. A támadás megállt. Gondolták az oroszok, várjuk meg a telet. A nagy hidegek szélesebb hidat építenek a Donon, majd akkor.

Most fordult volna meg a háború? Katonaruhába bújtatott ember tudja csak elképzelni, hogyan tud egy hadsereg visszavonulni. Nincs sorakozó, nincs irány egyenes, igazodás jobbra, megy a sok katona a maga feje után, mégse téveszti el senki az utat. Toronyiránt, Magyarország felé.

Hol van ide Magyarország! Világhódító nagy hordák tudják csak, mit jelent egy hadseregnek ekkora távolság. A mérhetetlenség tette tönkre mindet. Mire a gondolat megjárta az utat oda-vissza, az is elfáradt bele. Az otthoniak éjszakai álmukban is hívogatták haza fiaikat. Gyere, kis cselédem, esett az eső, rakj valami gatz a tetőre! Megfázott a gyerek, beteg nagyon, gyere, simogasd meg! A feleség nem szól, csak áll, csak áll, és néz. Mi lesz mivelünk, ha tégedet agyonvernek? Fáj a derekam, a gyerek elszívta az erőt belőlem! Te nem is láttad a kicsit, pedig már betöltötte a hármát! Mindent beszél, fut, mint az ördög! Téged formáz teljesen, de

azt nem mondja, hogy apám! Hiába mesélek neki világot rengető szép apjáról, azt mondja, inkább a kis egérről, a kis cicáról meg a félszemű kecskegidáról beszéljek neki!

Aki innen indult hódítani, az is így járt. Hideg van, van-e tűzrevalód, édesanyám? Nem arattam, van-e kenyered, feleségem? Koldultok a templom kapujában, vagy megéltek azért? Potyognak a bombák, beszélnek, hogy otthon is. Vagytok-e még?

Hosszú háborút nem lehet megnyerni. Csak annak, aki otthon van.

Fölbomlott csorda lett a magyar hadsereg. Civil ésszel csak emberek. Hazafelé menő szerencsétlen emberek.

Erre van nyugat, erre menjünk! Kanyarodik az út, ne menjünk rajta. Vágjuk le a kanyart.

Ne menjünk arra! Ha megfagyunk, meg se találunk bennünket.

Haza megyünk, nem fagyunk meg!

Nem bírom!

Ne enged el magadat! Meleget találunk.

Minden panasz nemmel kezdődik. Mindegyikben van egy nagy igen mégis. Hazaérünk!

Imre is gyalogol rendületlenül. Ha teheti, külön úton. Ha együtt vannak, akad tizedes, van őrmester, zászlós, hadnagy, egyszer csak azt találják mondani, forduljunk vissza. Összeáll két emberrel, egy mérgesi tüzérrel meg egy átokházi puskással. A mérgesi azt mondja, állapotos volt az asszony, amikor eljött. Kocsit faragott a gyereknek, hintó formájút. Irigyeljek az ő fiát! Az átokházi meg azt, együtt hozta a postás a hívét, meg a dobárverési papirost. Árvereztek. A család meg csak annyit ír, hogy mi, hála Istennek jól vagyunk, amit neked is tiszta szívből kívánunk. Továbbá gyere haza, ha csak lehet, mindjárt gyere! Sokszor csókolunk a messzi távolból.

Imre azt mondja, fát lát. Ahol fa van, ott ember is van. Ha ember van, az valahol lakik. Ahol ő lakik, ott mi is meghálhatunk.

Nagy az ukrán síkság. Sima, mint az asztal. Megy a katona, megy, egyszer csak talál egy nagy szakadékot. Falu van benne. Kánaán!

Áll a három ember a falu fölött. Csöndes, alvó falu. Meleg falu. Lehet benne meleg leves is, pohár tej is.

De a falu szakadékban van.

– Útja van ennek, keressük meg!

– Kerüljük meg!

– Kerülgesse a hóhér! Lecsúszunk.

Ha szánkó lenne, lábuk közé kapnák, de szánkó nincsen. Ráülnek a szakadék szélére. Magasabb, mint a városi háztető. Csúsznak, alácsúsznak a hónak. Porhó, sima, mint a fűdervájsz, és hideg. Folyik utánuk a hó, bele az ing nyakába.

Hazamenő katona az inge elejét nem nagyon gombolta be, csak a sálát fogta össze. Hátról ríszált a hátizsák, dörzsölt a lödörgő puska, onnan a tetű mind előre mászott. Be kellett nyúlkalni, kidobni a hóra. Most tele lett az ing eleje hóval. Mozdulni nem lehet, állnak csak, szétvetett lábbal a part oldalában, mintha oda kötözték volna őket.

– Itt fagyunk meg. Tavasszal lemegyünk.

Azt mondja az átokházi, dagasszunk. Csak az egyik lábbal, nehogy lejjebb csússzunk! Ha kemény lesz a hó, váltsunk lábat!

Ráment arra egy jó óra, már csak térdig álltak a hóban.

– Feküdjünk rá, de haránt! Guruljunk le!

– Agyonver a puska.

– Ledobjuk.

– Dobjuk le a zsákot is!

– Azt ne! Abból élünk. Az majd lassít.

– Ki kezdje?

– Számoljuk ki!

Megálljunk. Kezdeni könnyű. És ha az utolsó nem tud elindulni? Fagyjon meg kifeszítve?

– Az is igaz.

– Induljunk egyszerre! Jól fekszel? Mehetünk? Számolok. Egy, kettő, há-rom! Most!

Bezörgetnek az első házba. Magyarul kiáltanak ki.

– Ki az?

– Eresszetek be, bajtársak, megfagyunk!

– Eresztenénk, de nem férsz!

– Csak az ajtóba!

– Oda se férsz!

– Nincsen olyan szénásszekér...

– Megtelt, nem érted?

– Ha nem nyitod, belövök!

Megnyílik az ajtó, füstöl kifelé az emberszag. Csak a fejét tudja bedugni Imre. Mennek másik házhoz, tele van az is. Harmadik is, negyedik is...

Végre egybe beerőltetik magukat. Feküdni nem lehet. Ülteni nem lehet. Csak állni lehet. Alvás közben megroggyan a térd, tartja a többi. Mint bolthajtás a téglát.

A család fönn kucorog a kemence tetején. Valami fenyőféle vessző világít, de nagyon bánatosan. A pörnyetartó akkora, mintha kutyára szabták volna ólnak. Az most főrangú hely. Feküdni lehet benne. Beteg embernek van fönn tartva. Zászlós fekszik benne.

– Segítsetek, bajtársak, meghalok! Csak egy kicsit nyújtózkodnék ki.

Nem tud segíteni senki.

Megszólal egy gyerek a kuckóban. Ejha! Mindenki azt hitte, a családból való. Fölpiszkálják, kiderül, göndör hajú, vörösképu zsidógyerek. Tizenkilenc éves lehet.

Fölébred a sok összenyomott hering, szidja mind a zsidót.

– Nézd a mocskosát, itt is megkeresi a legjobb helyet!

– Dobjátok ki!

– Kidobni!

– Te nyavalyás, te éhenkórász cafat, te! Ti csináltátok az egész háborút! Az nem elég? Még itt is befekszel a mennyországba?

– Ne dobjatok ki, drága magyar testvérek! Megfagyok.

– Testvéred neked a mezőhegyesi csődör!

– Fagyj meg! Eddig úgyis melegedtél. Dögölj meg!

– Könyörüljetek, emberek!

– Ki vele!

– Lőjetez agyon, de ne dobjatok ki!

Csak kihúzták göncénél fogva. A plafon alatt adták kézzől kézre. Megnyitották egy kicsit az ajtót, kilökték rajta.

– Egyen meg a fene!

Fölfektették helyére a zászlóst.

– Jaj Istenem, meghalok!

Kicsi kell a boldogsághoz. Aki a zászlós helyére húzódhatott, ezen az éjjelen talán egész Ukrajnában az volt a legboldogabb.

Az öreg muzsik emlegette csak a bozse mojt, bozse mojt, amikor a zsidót kitették. Kimászott utána, keresett neki valami helyet.

Öreg szüle búcsúztatta őket reggel. Vetette mindre a fordított keresztet, homlokon csókolta mindet.

– Menjetez, fiaim, vezessen haza titeket a mindenható! Meg az én fiamat is vezesse haza!

Senki nem értette szavait, de csak ezt mondhatta.

A mesében mennek, mendegélnek. Ukrajnában jönnek, jövőgetnek. Úttalan utakon, árkokon, berkeken, bokrokon, vizeken átal.

Elmaradt Imre a két katonától is. A mérgesítőltől is, az átokházitól is. Ő gagyarászott legjobban, kéregetett, ha valahová bementek. Kis szappan, törülköző, ez-az, ami katonánál lehetett, valutának számított. Adtak, amit adhattak. Három szem krumplit, savanyú tejet, céklát, mikor mi volt. De azon hármuknak kellett osztzkodniuk.

Néha odavetődött a csoporthoz. Kétnaponként adták a kosztot. Egy harapás kenyeret, két kockacukrot, egy kanál lekvárt, bicskahegyre való vaját, és egy kanál húskonzervet. Csajkába bele nem tették volna, mert a csajka is enni kér. Fele rákenődik, ha beleteszik. Fél marékba belefért az egész. Összegyűrták, megették, és a tíz ujjukat is megnyalták utána.

Piacra találtak egyszer. Lakodalmi bőség! Volt ott cukorrépa, ocsú, villa széna, meg egy köcsög tej. Friss tej, nem savanyú. Adták volna márkáért is, de a szappan, a törülköző jobb pénz. Időtálló. Mehet a front előre, hátra, ez mindig azt éri, amit éppen adnak érte. Ami van. A köcsög tej megért egy törülközőt.

Italos ember egy nyelet bornak örül annyira, mint Imre a tejnek. Itta először a szemével, amíg meg nem alkudtak, aztán itta bizsergő kezével, amíg a szájához nem emelte, aztán itta teljes garattal, ahogy inni csak lehet. Igazi, tiszta, finom, jó tej volt.

Megrázkódott tőle, mint a jégveremben. Olyan hideg volt, zörgött, ahogy nyelte. Melegíteni? Ugyan hol? Bemenni egy házba? Ki lépne csak egyet is, amikor tej van a kezében? Az a biztos, ami bent van. Hideg? De van! Majd megmelegszik. Bent fölolvad, langyos lesz, vér lesz belőle.

Nem lett abból vér egy csöpp se. Borsó lett tőle a hátán, orrán, nyakán, kékült-zöldült a szája széle, aztán egy nagy görcs lett belőle. Összerándult a gyomor, mintha két marékra fogták volna, és csavargatták volna körbe-körbe. Zörgött a jég akkor is, amikor kikerült a piac szélére.

Kiverte a hideg veríték. Gyöngyözött a homloka, nem győzte törülgetni, de a foga vacogott hozzá. Verje meg az Isten azt a tehenet, amelyik ezt a tejet adta!

Álmélkodik a szüle, ő nem tehet semmiről. Adná vissza a törülközőt, csak az ne higgyék, hogy rosszat akart. Miért akart volna ő rosszat? A tej eladó, az veszi meg, aki akarja. Ki gondolta volna, hogy mindjárt megissza? Adta volna ő köcsöggel együtt, kár volt annyira sietni vele!

– Tegye el, anyám, az a magáé! Zimój van, az a baj. Zimój. A has meleg, a tej zimój, pasli kifelé.

– Gyere, fiam, én meggyógyítlak! Itt maradsz nálam, és meggyógyulsz.

A szája azt mondta volna, nem lehet, de a lába maradt. Kis utcába támogatta be az öregasszony, se kapuja, se kerítése a háznak. De a kemencében fűtöttek.

Lecsatolta a derékszíját, zsákostól, puskástól kitette az ajtón kívül.

– Elfér bent is, vigyázz rá! – mondta a ház öreg gazdája. Kézze-lábbal mondta, megértette.

– Kell az ördögnek! Eddig se használtam, csak ha elhagyom, nem tudok elszámolni vele. Ha nincs puska, lelőnek. Puff-puff! Kampec, kaput!

Gondolta Imre, lehet ennyi erővel a legnagyobb partizán háza is. Mit tud ő egyszál puskával csinálni? Szorongathatja két térde között ültében, hátulról is leüthetik. Ha elalszik, el is vehetik. Itt a házigazda az úr akkor is, ha Hitler mondja magáról.

Öreganyó kinyitotta a kemenceajtót, kihúzott bentről egy fazekat. Lavórféle lapos edénybe öntötte, ami benne volt, és letette középre. Körülülték, mint az aratási ebédet. A paprikás krumplit vagy a krumplistarhonyát.

Mi ez? Ilyet még nem evett.

Ahogy félre fújja a gőzt, akkor látja, zabosbükköny. Hát ezt meg lehet enni? Ezek még ezt is megeszik? Szegényebbek talán, mint a hazafelé kecmergő magyar katona. Jól megsanyargatta őket a háború.

Beveszi az első falatot, íze semmi. Se erős, se sós, se édes, csak egyszerű kincstári zabosbükköny. A németek felejtették itt a lovak után.

Kordul egyet megint a gyomra, hogy kibuggyan tőle a könnye. Nem baj, most ugrott helyre. De jó étel! Fölséges jó eledel. Meleg!

Megáll a második falat is a gyomor kapujában, kérdezi, bemehet-e. Kordulnak-mordulnak odabent, hogy nem lehet. Elég volt a tejből! Löknék kifelé, de megszólal a kása: meleg vagyok, meggyógyítlak. Na, ha eddig eljöttél, gyere beljebb! Csinálunk egy kis helyet. De jól viselkedj!

Háromszor is nyelt egy kanál bükköny után. Bent maradt. Jöhet a másik. A harmadik már kíséretet is kapott. Egy harapás egészséges vöröshagymát.

Átjárta a kása melege, szedelőzködött, menni akart.

– Ne menj, nem jutsz messzire! Megesz a tél, betakar a hó. Legföljebb valami dögevő talál rád. Tavaszig vége lesz a háborúnak, hazamehetsz.

Ha öreganyók rendeznék a háborút, talán így is lenne. Vagy el se kezdődne. De jönnek majd a többiek, Ivánok, Szergejek, oficérek, ha itt találhatnak, lelőnek.

– Ha itt maradsz, megmaradsz!

– Haza megyek!

Szigorúra váltott az egyfogú öreg szüle ábrázata. Boszorkány lett belőle.

– Nem mérsz többet fél napnál, elpusztulsz! Fölfordulsz!

Kisimultak már a ráncok Imre hasán a kásától, nevetni is tudott:

– Annyival is közelebb leszek Magyarországhoz.

– Bolondok vagytok, magyarok! Nagy durák minden magyar!

– Éppen úgy, mint ti! Van egy fazék zabosbükönyötök, de itt tartanátok. Mit ennétek tavaszig?

Nekiindult a végtelen útnak. Két öregasszony képe villódzott a fejében egy darabig. Az édesanyjáé otthonról, meg ez az ukrán bábuska. Mennyire hasonlítanak ezek egymásra!

Ez is szegény, az is szegény.

9.

Hanem az öregasszony jóslata majdnem megfogant. Nem ment fél napot, összeakadt századával. A maradék századával. Új tisztekkel szerelték föl az összevakargatott, innen-onnan toldozott-foltozott csapatot, maradék alezredessel, maradék őrnaggal, századossal, egy csomó hadnaggal, zászlóssal. Kiadták a parancsot, ellentámadásba mennek át.

Most? Egy hét múlva átléphetnék a Kárpátokat! Megbolondultak ezek? Még mindig nem volt elég?

Elrendezték a szakaszokat, rajokat, löszereket. Hiába mondta, hogy ő kocsis volt mostanáig, mert tönkre lőtték az első háborúban a vállát, nem törődtek vele. Csak amikor a tűzből kihozott géppuskát megemlítette, akkor kapcsoltak, és beosztották mindjárt a géppuskához.

– Ezt a háborút meg kell nyernünk! Itt kell megnyernünk, szovjetország földön! Édes hazánk, szegény, árva Magyarország ezt kívánja tőlünk! Esküszünk tenéked, szülőhazánk, utolsó csepp vérünkig védelmezünk téged! Amíg verni tud a szívünk, megóvunk minden rád zúduló veszedelemtől!

Ezt prédikálta az alezredes, amikor vigyázzba állította őket egy futballpályán.

– Úgy látszik, pálinkájuk még maradt. Józan fejjel ilyet nem lehet mondani.

Ennyit morogtak az emberek, és azt tették hozzá, ezeket kellett volna a Donnál farba pörkölni, semmi bajunk nem lenne.

Osztották a löszert, vette Imre azt is, de a hóna alá csapott egy ládikó lekvárt is. Jó lesz az, akármikor.

Honnan, honnan se, mintha földből bújnának elő, úgy jöttek az oroszok. Annyian, mint az áradat.

– Na, bábuska, nagy boszorkány vagy! Tudtad te ezt, vagy csak érezted?

Elkiáltja magát az alezredes, hogy vonalamban harckészültség, de még ki sem húlt a szó a száján, már fordult is meg, és futott hátra. Borjúnagy kutyája utána, őrnagyok, századosok, hadnagyok, csicskások mind arra rohantak, amerre ő futott.

Hasra vágja magát az összetákolt zászlóalj, elkiáltja valaki magát:

– Bajtársak, nem lövünk! Tüzet szüntess!

Nem tudta Imre, ki az, aki kiabál. Senki nem felelt rá, csak húzta össze magát mindenki. Az oroszok meg lönek, mint a záporoső. Állva jön valamennyi, csípőbe szorítják a gitárt, úgy eregetik a golyót. Aki föláll, halálfia.

Megint kiabál valaki:

– Bajtársak! Tüzzetek zsebkendőt a szuronyra!

Öt, tíz, húsz zsebkendő emelkedik föl. Most mi lesz? Mit csinál az orosz?

Hátranéz Imre, onnan is jönnek. Terelik vissza az alezredest kutyástól, legényestől, tiszttestől, mindenestől. Úgy kell nekik! Kiadni a parancsot, aztán futás hátra? Szegény, árva Magyarország védelmében? A bakát meg ott egye meg a fene, ahol van? Úgyse kell elszámolni vele?

Hej, Seffer, Seffer, de sokan vagytok!

Mire visszafordul, ott ugrik be az árokba egy orosz. Keze leverve, arca csupa vér. Homloka bekötve fehér gyolccsal. Olyan sovány, majdnem zörög a csontja. A szeme tüzel, mintha láz égne benne.

Ugrott-e az árokba vagy szédült, nem tudni, de mozdulni nem mozdult. Fújatott, szuszogott.

Szólni kéne neki, hogy mi barátok vagyunk, meg hogy jó a zabosbüköny is, de nem meri kinyitni a száját. Most hozakodjon elő a rettentő nagy barátsággal? Amikor bajban van?

Eszébe jutott Iván. Az első háborúból. Akivel együtt vetették a búzát. A fia lehetne ez az orosz.

Hozzávágta a lekvár ládáját a fagyos árokparthoz, hogy darabokra törött a léce. Nyújtotta belsejét a fehérkendős katonának:

– Kamerád! Kusáj! Davaj, kusáj!

Belenyúl az orosz, letör belőle egy darabot. Tömi a szájába.

Szegény gyerek! Ez ugyan mikor evett?

Amikor másodszor nyúlt a katona, visszakínált:

– Kusájtye, kusájtye! Vszjo kusájtye!

Egy láda lekvár mellett megint megkötötték a békét.

– Hogy hívnak, kamerád?

– Nyikoláj.

– Engem meg Imrének. Imre bácsinak.

A harmadik háború

1.

A katonának, ha életben marad, csak akkor ér véget a háború, amikor otthon nekiugrik a kutya. Vicsorít, vinnyog, makog-vakog, de amikor a jövevény leguggol, vigyorog a szeme, és olyan eszeveszett nyüsztéssel ugrik neki, mintha százéves átok alól szabadulna. Végre megjött a gazda. Pontosabban a gazda fia.

Mert nem haza ment mindjárt Imre. Nem mert. Hatodik éve oda van, ki tudja, mi történhetett. Mesék, történetek százával ragadtak rá hazafelé, félt, hátha megtörténik velük is valamelyik. Semmit nem vethetne a feleség szemére, nem tudhatta, él-e, hal-e. Útba is esett az apja tanyája, és a kíváncsiság ide is húzta éppen úgy, ahogy haza.

Bár ne jött volna!

Megy be a házba, csöndesen, lábujjhegyen. A küszöbön megáll. Gyertya ég a tükör alatt. Ott áll a szék, rajta két szentelt gyertya, mellé kötött virágvasárnapi barkával, és mintha hamisságon kapták volna, libeg jobbra a lángja, libeg balra. Szentséges Isten, mi történt itthon?

Keresztet vet magára, úgy lép beljebb. A gyertya fölött levelet lát. Annak a levélnek gyújtottak gyertyát.

– Szeretve tisztelt asszonyom! – olvassa a tintaceruzával írott első sort, aztán tovább – tudatom önnel, hogy most tértem haza a háborúból, ahol is szerencsém volt együtt szolgálni a fiával. A vérzivataros háború kellős közepén a lelkemre kötötte, amikor úgy ömlött alá a halál az égből, mint az utolsó ítélet kénköves esője, azt kötötte a lelkemre, ha hazaérek, értesítsem kedves családját, hogy erőben, egészségben láttam. Legjobb barátom utolsó kívánságát, sajnos, nincsen módomban teljesíteni, mert alig mondta ki utolsó szavát, és átadta forrón szeretett szülei címét, lecsapott a fellegekből egy gránát. Földi maradványait én helyeztem tulajdon kezemmel örök nyugalomra, egy kis erdő nagy tölgyfája alatt, valahol a zúgó Don mentén. Munkám végeztével, sajnos, én is megsebesültem. Nem a jótettért, hanem kedves gyermekéhez fűződő barátságunk okáért kérem, a harcokban megrokkant ember, segítsen rajtam ruhával, csekély élelemmel.

Megfordult vele a világ. Ilyen is van? Valaki vámot szed azért, mert későn jött haza?

Rohan kifelé, benéz a kamrába, istállóba, kiabál hangosan: Anyám! Édesanyám!

Borzashajú, törtképű, eszelős arcú, vízszemű anyóka szédeleg a szalmakazal körül. Odaszalad hozzá, ölelné, csókolná. Megjöttem édesanyám, drága jó anyám! Itthon vagyok! De a kócos asszony nekiesik az arcának. Karmolja, tépi a haját, szaggatja az ingét.

– Pusztuljatok istenátka férgek, pusztuljatok! Széttiporlak, mint a lótetűt, te senkiházi rongyember! Megölted a fiamat! Az én drága jó fiamat megölted! Isten ne irgalmazzon neked, te vérszívó tolvaj, te gyilkos, te világ szemetje! A fiamat agyonlőtted, az uramat agyonverted, pusztulj el, emésszen meg a poklok tüze!

Az ölelő kar lehanyatlik, az odanyújtott száj véres lesz a karmolástól.

– Nem haltam meg, anyám! Én vagyok! A maga fia! Az Imre! Én vagyok az Imre! Nem ismer meg?

Megtorpan az asszony, mintha fölködlene valami előtte, aztán hirtelen megfordul, és fut, fut keresztül a szántáson.

– Kísértet! Segítség, kísértet! A fiam képében kísért meg a gonosz, de láttam a patáját a lábán! Segítség! Miatyánk, ki vagy a mennyekben, segítség!

Gyökeret vert a lába a csontig lefogyott embernek. Lépésnyi ereje se maradt. Megjött a levél valami szemét csavargótól, és az ő anyja szépen, csöndben megőrült.

Mire utolérte volna, kettőt buggyant a Tiszában, és elmerült. Kishalászok jöttek, keresték, kutatták, a hálót is meghúzták, de nem találták.

– Meg kell várni, amíg föladja a víz. Kit hamarabb, kit később, de fölad mindenkit. Majd vigyázzuk a vizet.

Itt, a parton találkozott feleségével, lányával, fiával. De másként képzeltek el a találkozást! Fájdalmas gyötrelem és ki nem mondható boldogság egy pohárba keveredett. A halál és a föltámadás.

– Látod, mi lett szegény anyáddal?

Lehet sírni örömtől is, bánattól is.

– Megviselte szegényt a levél. Őszön temettük el édesapádat, Isten nyugosztalja szegényt, sokat szenvedett ő is. Már akkor úgy tetszett, nem éli túl. Hívtuk hozzánk, nem jött. Azt mondta, itt akar bevárni téged. A jussodat itt akarja átadni. Mert igen biztosra vette, hogy megjössz. Azért nem tudta elviselni a levelet.

Irgalmas Úristen, miért büntetsz te engemet? Megjöttem a poklok poklából, tiszta maradt testem-lelkem, szándékkal nem ártottam senkinek. Segítettem annak, aki elesett. Mit vétettem ellened?

Magában mormolta az imát hetek múlva, amikor végre kitette a víz a partra, és szegényesen, tisztességgel eltemették. Az édesapja mellé.

Eresztették le az emberek a koporsót, lehajoltak, hogy röögöt dobjanak rá. Ki csak beleejtette, ki szertartásos mozdulattal vetette bele. Elsápadt az ilyen lendítésre Imre. Belekapaszkodott a feleségébe, hogy el ne essen.

Az orosz katonát látta a sír szélén. Fehér abrosz volt a nyakában. Lépegetett, és szórta a magot. Gyorsan szórta, két lábra vetett. Egy lépés, egy marék. És a szíve fölött véres volt a fehér abrosz. Ide se nézett, csak vetett. Átlépte a sírt hosszában, elment a pap mellett, el a népek mellett, és vetett, vetett, vetett.

– Búzavető Iván! Te tetted ezt, Iván? Megint megfizettél?

Félre támogatták, leültették egy kőszélre. Rázta a hideg, reszketett bele.

– Nagyon megbüntettél, Iván! Hidd meg nekem, igazán hidd meg, én nem úgy akartam!

2.

Seffer többször eszébe jutott, de az ígérete nem. Örült, hogy hazavergődött ő is. Hogy sokkal hamarabb, azt is természetesnek vette. Üzent is, látta Imrét, nem volt semmi baja.

Egy-két szó sok reményt öntött az itthoniakba. Hátha megjön. A Donnál még megvolt, beszéltek is vele.

Azt csak később tudták meg, volt egy másik Don is. Az igazi. Amiről ők tudtak, az csak be-melegítő volt. A januári, amikor elevenen fagytak meg az emberek, az orosz meg úgy jött, ahogy addig soha. Fehér ruhába öltözött szibériai legények jöttek, akik a legcsikorgóbb hidegben is tudtak a havon aludni. És löni is tudtak, veszettül.

Erről már Imre beszélt itthon. Voronyezs mellett, Urivnál, ott volt a kutya világ. Aki ott megmaradt, megérdemli, hogy éljen.

Sefferből nagy ember lett. Lótott-futott, intézkedett.

– Megjártam a pokol tornácát, én tudom, mi az élet. Azok közül a kevesek közül való vagyok, akik mindent elkövettek, hogy kevesebb jusson Hitlernek. Akinek drága volt a magyar katona minden csepp vére. Amikor tehettem, megfordultam, jöttem haza. Tiszta kézzel jöttem. Ahhoz a nagy munkához, ami itthon vár mindnyájunkra, tiszta kéz kell.

Nagyon kellett akkor a tisztakezű emberek. Amit Seffer mondott, el is hitték. Bénák az idegek, nem érzik, honnan fúj a szél. Nem tudják, mi lesz itt. Seffer tudta. Seffer mindent tudott. Hallgattak is rá. Kiemelték, iskolára küldték. Jól mozog!

Hogy munkáját maradéktalanul elvégezhesse, azt kérte, ne a saját falujába küldjék. Rokonság, komaság köti a kezét Márpedig – megmondta azt Sztalin elvtárs – ahol faragnak, hullik a forgács. Ha neki valaki azt mondja, segítettem apádat, úgy, hogy az emberség parancsa szerint neki kell azt visszaszolgáltatnia, akkor mi lesz az üggyel? Ha ő most behúzza a nyakát, mi lesz az alapokkal? Pedig ha az alap gyöngé, összeomlik a ház. Ide erős emberek kellene, akiknek kezét nem béklyózza a múlt. Megértették, máshová vitték.

Ha mégis hazajött, temetésre például, keveset beszélt az emberekkel. Kerülték is, ha csak lehetett. A község házában forgatta magát legszívesebben.

Egy gyűlésen beszélni is hallotta Imre. Hívták a szomszédok, menjen el ő is, mert szegény embernek ott a helye. Messze van a falu, bement mégis. Hátha ki lehet hámozni a szóból, merre fordul a világ! Este volt, ráért.

Ott ült Seffer az első sorban, középen. Úgy hallgatta a járási küldöttet, mintha égi szózatot hallana. Ha a szónok rávetette a szemét, mert beszéd közben jó az, ha fölneéz a papirosból, és ránéz az emberekre, láthatta, hogy az első sorban minden szava célba talál. Bólogatott, néha hangosan közbe is kiáltott. Igaza van az elvtársnak!

Senki nem mert volna közbeszólni.

Ha tapsoltak, ő kezdte, és ő fejezte be.

– Hű tanítónk, szeretett vezérünk – mondta az előadó. Még ki se ejtette a nevét, csak a szóvirágot fonogatta köré, ő már összeverte a tenyerét:

– Éljen Rákosi! Éljen Rákosi!

Imre csak nézte. Úgy verte, még a derekával is riszálta hozzá az ütemet. Tapsolt előre, hogy lássák a járásiak, és tapsolt hátra, hogy másokat is magával húzzon. Amikor ezt már eltapsolták, kiabálta az újat:

– Éljen Sztalin! Éljen Sztalin!

Pedig az előadó még csak szóba akarta hozni. Látszott rajta, érti a dolgát. Előre lát.

Ezt is sokan átvették.

– Éljen Sztalin!

Amikor csöndesedtek volna, újra nagyot kiáltott:

– Sztalin, Rákosi! Sztalin, Rákosi!

Ugyanarra az ütemre elment a két név. Aztán:

– Párt és Rákosi!

Hordta körbe a szemét, állt mindenki, és tapsolt. Csak Imre nem. Állt, de nem tapsolt. Találkozott a tekintetük.

Mindegyik gondolt valamit. Imrének eszébe jutott a Don. Az, hogy megemlegeted te még, ha nem tartasz énvelem. Én mindig tudtam, hol a helyem.

Elcsöndesedett végre a taps. Mondott még egy-két lelkesítő szót az előadó. Imre szerint az első szónál látszott rajta, rendes ember. Benne volt a nézésében, el is hiszi, amit mond. Letette a papirost, és úgy is beszélt.

– Emberek! Most nekünk kell megfognunk a kormányt. Tekergett ez az ország annyifelé, ideje, hogy egyenesbe találjunk. Minden koloncot leráztunk, tiszta az utunk, tiszta a kezünk. Szebb, jobb, emberibb jövőt akarunk gyerekeinknek, unokáinknak. Olyan világot akarunk, ahol egyik ember valóban annyi, mint a másik. Ahol senkitől nem kell rettegni, félni. Miénk lett ez az ország, vigyázzunk rá! Aki hozzá mer nyúlni, üssünk a kezére! Aki belülről nyúl a nagyobb falatért, azt is verjük el a táltól!

Hiába beszélt ilyen szépen, Seffer mindig elrontotta. Ahogy a szélvész a búzába, belekapott a beszédébe, csavart rajta, és megtapsoltatta.

– Össze vannak ezek beszélve. Tudja a Seffer, mikor jön az ő sora. A fönti lenne a pap, ő meg a kántor?

Amikor leült a szónok, föltették a kérdést, akar-e valaki hozzászólni. Elsőnek Seffer akart.

Fölállt, meghajtotta a fejét a közönség felé egyszer, az elnökség felé kétszer. Úgy állt, hogy előre is nézhessen, meg hátra is. Nagy nekibuzdulással kezdte:

– Kedves elvtársak!

Nagyot nyelt. Olyan hatásszünetet tartott, amiből a hozzáértő ember rögtön láthatta, hogy a kiemelés, az iskolára küldés mind jó helyre talált. Égre meresztette a szemét, bocsánatot kért, hogy néhány szót szólni akar, de halaszthatatlan mondanivalója támadt. És azt csak a közönség szent színe előtt mondhatja el.

– Kedves elvtársak! Az imént csak arról hallottunk, hogy déli határainkon állnak a piszkos imperialista faszisták láncoskutyái. De itt vannak azok belül is. És az fáj nekünk mindig legjobban, ami belül van. Mert az rosszabb a kólikánál, rosszabb a tüdőbajnál, rosszabb a szívbajnál. Ha a féreg beléd esett, akkor azt el kell pusztítani! Tűzzel-vassal, de mindenokvetetlen ki kell irtani! Hacsak nem azt akarjuk, hogy ő pusztítson el bennünket. Mert most olyan időket élünk, elvtársak, ha az ellenség közénk furakodik, rosszabb a veszett kutyánál.

Nagyot nyelt, megint fölfelé fordította a fejét.

– Engedjék meg nekem, elvtársak, hogy életem legszomorúbb szakaszáról beszéljek! Nyitott könyv az életem, jó, ha mindenki olvasni tud benne. Áldozatként vettem részt én is a nagy világégésben, a világpusztító nagy háborúban. Áldozat voltam, odalöktek ágyútöltelékek, hogy szolgáljam az imperialista fenevad aljas érdekeit. Higgyék el, elvtársak, ott válik el igazán, ki az ember, és ki nem az! Ha közönséges akarnék lenni, azt mondanám, ott válik el a szar a májától.

Figyelt most már mindenki. Lépcsőt rak magának a Seffer. Bemárt valakit, hogy jobban észrevegyék. Büdös neki a munka, azért beszél.

– Sajnálom, kedves elvtársak, hogy szóba kell hoznom, mert az, akiről én most szólni akarok, gyerekkori iskolatársam volt. Kisiskolás voltam én, ő a legnagyobbak között. Fölnéztem rá mindig. Olyan nagy szerettem volna lenni, és olyan erős. Semmitlen szegény ember gyereke volt ő is. Származásánál fogva is itt lenne a helye közöttünk, de eddig egy gyűlésre se jött el, ahogy értesültem róla. Lehet, hogy tévedek, mert engem, ugye, az ország más részeibe szólított a kötelesség, de akik engem tájékoztattak, nem tévedhetnek. Most itt van, könnyű kitalálni, miért van itt. Hogy kihallgasson bennünket. De én neki is megmondom, elvtársaim, szemtől szembe, hiába leskelődik, hiába acsarkodik, ezt a mi rendszerünket megdönteni úgyse tudja! Se ő, se más! Ha százszor, ha ezerszer annyian lennének, akkor se! Mert ahogy nagy tanítónk, szeretett vezérünk – megállt, hátha tapsolni akar valaki, de nem kezdett rá senki – mondotta, Magyarország nem rés, hanem erős bástya a béke frontján.

Többen is fölkiáltottak az első sorban. Ki az? Nevezd meg, Seffer elvtárs!

– Ez az illető, kedves elvtársak, ott volt a vérzivataros Don kanyarnál is, ahol én is megjártam az emberi szenvedések legrögösebb útját. Ahol annyit nem ért az ember élete, mint egy leszakadt gomb. És ez az illető százával küldte a halálba az embereket, szegény hazánkfiait. Mutatta az utat, hol lehet meghalni! Hol kell rühes kutyaként elpusztulni a szegény ember gyerekének.

Nagy fölhördülés támadt erre.

– Fölszólítottam én már akkor, amikor ez még nagyon kockázatos cselekedet volt, hogy tartson velem, fordítson hátat Hitler bérenceinek, és jöjjön haza. Ne szolgáljon bukott rendszert, egy halálra ítélt, minden eresztékében korhadó, recsegő, ropogó rendszert. Tudják mit válaszolt nekem ez az ember? Azt felelte, én azt teszek, amit akarok, de ő el nem jön. Mert őt oda kiállították. Amíg vissza nem hívják, addig nem mozdul. Kitart az utolsó csepp véréig. Ki is tartott! Nem a saját utolsó cseppjéig, hanem a szerencsétlenekéig! Addig el nem mozdult, amíg ember volt, akit halálba, rokkantságba nem irányíthatott. Ez az ember, ahogy mondtam már, most itt van közöttünk. Egy levegőt szív velünk. Megfigyeltem az előbb. Teljes odaadással, egy emberként éltette a falu népe forrón szeretett vezérünket, nagy tanítónkat, Rákosi elvtársat. Mindenki tapsolt, csak ő nem. Kimutatta most is a foga fehérét. Fölszólítom itt, mindenki előtt, ne üsse bele a mi dolgunkba az orrát! Mi más utakon járunk. A mi utunkon nincsen szükség az ő iránymutatásaira! Mi a boldogulás útját választottuk. Távozzon tőlünk, mert megtudhatja, kemény a proletár ököl!

Imre nem tudta, mit lehet ilyenkor tenni. Lehet-e ezek után egyáltalán lélegzetet venni. Álljon elő, és mondja el, mit tett ő ebben a háborúban? Mit mondjon el? Nem tett semmit. Semmitlen semmit, a kerek égvilágon semmit. Mit mondjon el akkor? Azt, hogy Sefferről már a tanító úr megmondta, nem lesz belőle becsületes ember? Vagy mondja el, megszökött, az igaz, de szerencsétlen embereket hagyott odaveszni? Azt ugyan nem mondja, mert nem tudja, mi volt abban az igazság. Vannak, akik mást beszélnek, és mást tesznek.

Fogta a kalapját, és mint az a kutya, amelyiket farba rúgtak, ha oda megy, ahová nem hívták, kiszédült a tereméből.

Lőhetett volna most is. Nem puskával, csak szóval. Ha ő most kiejti a száján, hogy Seffer keretlegény volt, azonnal vége van. De hogyan mondhatná, hiszen nem vele szolgált? Kitalálhatta annyi erővel, bár értelmes ember el nem hiszi, hogy hencegni akart volna vele. Vagy ha elmondaná, hogyan feszített a sebesülthordó kocs oldalán? Hogyan gurította arrébb

az egyiket, hogy neki kényelmesebb helye legyen? Hányan nyöszörögtek, üvöltöttek alatta a fájdalomtól, és egy szava nem volt hozzájuk?

Otthon is annyit mondott csak magában:

– Nem tehettem. Ártani senkinek nem ártottam eddig se, ezután se akarok. Én attól boldog ember nem lehetek, ha Sefferből nyomorék lesz. Nyomorék az így is, csak még nem veszi észre. Fölmászott a magasba, majd leesik egyszer. Minél magasabbra kapaszkodik, annál nagyobb lesz a bukfenc. Várjuk ki a végét!

3.

Fölsőbb hatóságok úgy döntöttek, Seffert haza kell hozni mindenképpen, és az ilyen embernek leginkább a begyűjtésnél van a helye. Motorbiciklit kapott, bürkabátot, és segítőnek két-három embert.

Vasárnap délelőtt ketten ültek a kocsmában. A bürkabátot le nem vették volna magukról, ha kemencét raktak volna alájuk, akkor se. A bürkabát nem melegítésre való, a bürkabát jelvény. Ha kigombolt bürkabátban megy be a paraszthoz, abban álljon meg a szívdobogás.

– Álljon is meg, és meg se induljon, amíg én ott vagyok!

A főnök mondta ezt mindig, de egyetértett vele csicskáslelkű embere, Fekete is. Olyan ez, mint az isteni kinyilatkoztatás. Amerre én járok, álljon meg a szívdobogás! A fű se nőjön! A szél is fogja be a száját, ha én beszélek. És a Szél is.

– Bort ide, kocsmáros!

Motyogott a kocsmáros, hogy őt becsukják, ha hitelbe ad. Még a múlt hetet se fizették ki az elvtársak. Szívesen kinyitja mindig a külön szobát, mert az nem kerül pénzbe, hitelezne is a magáéból, mert tudja, nem jó az ilyenekkel ujjat húzni, de az államéból nem teheti.

– Nem bízol a munkáshatalomban? – üvöltött rá a főnök. – Nem tetszik a rendszer? Hát majd én megmutatom neked, ki a legény a csárdában!

Odacsapott az asztal közepére, hogy lefordult róla minden pohár, minden üveg.

Áhítattal nézett rá Fekete, mintha prófétát látna. De okos ember az ő főnöke! Határozott, ez a fő. Ha egyszer főnök lehetne, vagy ha rábíznának valami nagyon fontos ügyet, ő is így csinálná. Az ilyesmit így kell csinálni. A jó főnöktől mindig lehet tanulni. Ez a tetves kocsmáros meg visszabeszél? Nincsen ennek politikai érzéke? Nem tudja, nem az a világ van most, hogy egyszerűen nem adunk bort a nemzetközi munkásosztály harcos képviselőjének?

Kíváncsian várta, mit csinál most a főnök. Vagy odacsap, vagy fölvilágosítja. Mert bizonyos esetekben a népnevelés is fontos.

Nem csinált semmit, csak intett, hogy gyerünk.

– Föladjuk állásainkat, Seffer elvtárs?

– Nem érted te ezt. Ez csak taktika. Te voltál eddig az én legjobb tanítványom, neked megmondom, ez csak taktika. A kocsmárost agyon nem üthetjük, el se vitethetjük, mert akkor nem ad bort. Lehet, hogy a szíve a másik oldalra ver, de a bort ide méri. És most ez a fontos, a mai politikai helyzetben. Most pénzt kell szereznünk mindenokvetetlen. A proletariátus képviselőjét nem lehet kocsmaadósságokba keverni. Ha most nem fizetünk, csak iszunk, holnap oda súgja, hagyjuk meg az apósa búzáját. Meg a húgáét, az apjáét, a végén a római

pápáét is. Érted már? Hát ez kell nekünk? Mi szigorúan elvi alapokon állunk, nekünk pénzt kell szerezniük.

– De hogyan?

– Bízd csak ide!

Beültek a szolgálatra kirendelt bőrhuzatú, gumirádlis városi fiákerba, és odaszóltak a kocsisnak, csapjon a lovak közé. A Szélék tanyájára mennek.

– Gyűjts rá, Fekete elvtárs egy szivarra. Hadd lássa mindenki, most a proli az úr.

Nagyot szippantott, aztán el is aludt együltő helyében. Aki nagyon biztosra megy, nyugodtan alhat addig is.

Megállt a fiáker, kiugrott belőle Fekete. Gondolta, aludjon csak a főnök, ezt az ügyet majd elintézi ő. Megy be a tanyába, két kutya is acsarogna rá, de csitítja őket a gazda:

– Nem ülsz le?

A bőrkabát egyedül is bőrkabát, de szivarral és fiákerral kombinálva a lélegzetet is visszafelé járattja.

– Azt mondja meg nekem, miért van itt ez a vályú!

– A jószágok végett, kérem szépen.

– Nem azt kérdeztem. Azt kérdeztem, miért van itt ez a vályú a kút mellett? Azonnal vigye el.

– De...

– Nem pofázik! Maga kulák! Majd én megtanítom magát, hová kell tenni azt a bűdös vályút! De maga abba belefeketedik! Azt hiszi maga, mindig úgy lesz a világ, ahogy maguk akarják? Az a világ már elmúlt!

Fölébred erre Seffer, és azt mondja: te ökör Fekete, te! Gyere csak ide! Nem is ez a Szél háza!

Elfehéredik a bőrkabátos segéderő. Visszafordul a paraszthoz:

– Hogy is hívják magát, bácsikám?

– Varga Péter.

– Jó egészséget magának, Péter bátyám, jó egészséget! A Vargák mindig tudják, hol a helyük, és azt is tudják, a vályúnak hol a helye. Hogy könnyebb legyen beleönteni a vizet, nem igaz? Azt a baromállat is tudja, ott a víz, ahol a vályú van. Nem igaz? Jó egészséget, örvendek, hogy találkoztunk!

Viszolyogva ült vissza a főnök mellé, de kár volt viszolyognia. Láttá Seffer, jól halad, érdemes vele foglalkozni. Visszafogta mégis a másik szalmafedő tanyában, itt majd ő dolgozik. Hadd tanuljon.

– Jó napot, Szél Imre! Hogy vagyunk, hogy vagyunk?

Előjön Imre, szánkázik a hátán a hideg. De mosolyogni próbál.

– Jó napot, Ádám! Te vagy az? Alig ismerlek meg ebben a hacukában.

– Figyelmeztetlek, neked én most nem vagyok Ádám, én most hivatalos ügyben jöttem! Azt mondd meg nekem, hol van a búzád!

– Nincsen énnekem már búzám egy szem se! Úgy lesöpörték a padlást, mintha az Isten háza lenne, ahová a püspököt várják.

- Humorizálunk, humorizálunk? Öt mázsa búza, vagy az ára. De most azonnal!
  - Honnan vegyem? Vetni se tudok, mert nincsen.
  - Az engem nem érdekel! Az állam nem várhat! Ide azt a búzát!
  - Tiszta lélekkel állok a magasságos Isten színe előtt, nincsen nekem már semmim. Vidd el a gyereket, vidd el a feleségemet, de leginkább vigyél el engem, mert csak mink vagyunk.
  - Átkozott jó ötleteid vannak! El is viszünk! Elbeszélgetünk majd bent egy kicsikét. Elbeszél-ge-tünk, érted? Velünk jössz, de most azonnal!
  - Amit parancsolsz, és ahogy parancsolod, mindent megteszek.
  - Meg ugye? Mint a fronton! Csak búza nincsen! Majd termelünk egy kicsit. Fejtrágyával jobban terem. Hozz egy kötelet ide, Fekete elvtárs!
- Pattant a csicskás, de nem tudta eldönteni, hol keresse. Odapislogott a főnökre.
- Kösd utána a járgánynak, hadd lássa mindenki, nincsen kecmec! A kuláknak nincsen kecmec.
  - Jobbat tudok, Seffer elvtárs. Ott a disznólánc. Disznó úgysincsen rajta, a kulák meg úgyis disznó, kössük meg arra!
  - Beteg a feleségem, legalább azt mondhassam meg neki, hogy elmegyek. Ne keressen.
  - Maga ne pofázzon! – mondta szolgálatkészen a csicskás. – Majd bent pofázhat, ha éppen kérdezzük! Itt kinn kuss!
- Levették a disznókikötő láncot a karóról, rozsdás dróttal összébb fogták a nyakát. Fekete föl is próbálta magára, hogy a méret jó legyen. Leütötte Szél fejről a kalapot, galambhajú fejét belebújtatta a láncba, megrázta a végét, és nagyot röhögött hozzá. Co-co! Gyere disznó, gyere!
- Imre nem szólt semmit, ment utánuk.
- Oda kötötte Fekete a lánc végét a fiáker fédéréhez, vizet húzott a kútból, belemosta kezét a vödörbe, mert mégis piszkos lehetett az a lánc, és az egészet visszaöntötte a kútba. Fölengedte a sudarat, hadd harangozzon a szél a vödörrel egy kicsit.
- A láncos ember csak sóhajtott egyet.
- Szivar füstölt jobbról is, balról is a fiákerből, az öreg pedig aprózta a lépést utánuk. Kezébe fogta a láncot, hogy ne zörögjön.
- Éppen jöttek ki az emberek a templomból. Félrehúzódtak az útból, úgy tettek, mint aki nem lát senkit és semmit. Régen elmentek már, amikor valaki meg mert szólalni:
- Szegény Szél Imre!

4.

Seffernek az a terve, hogy azonnalra pénzt szerez, már az elején gellert kapott, úgy elragadta a harci tűz, el is felejtette a nagy taktikát, ami ide hajtotta. Bent aztán gondolkodhatott Imre a világ folyásáról. Sokan voltak ott, az ország minden részéből. Ki családostól, ki egyedül, kinek hogyan osztották ki. Mindnek volt panasza, de ő nem beszélt senkivel. Teljes két éven keresztül csak hallgatott. Igen – nem, és igenis – értettem, ennyi volt összes szava. Bele is gondolt néha, ezért fölösleges volt az emberiségnek eljutnia az árnyalt kifejezések legmagasabb fokára, de ezt se ilyen kacifántosan gondolta. Beszéd nélkül meg lehet élni. Akinek szava nincsen, annak az arca se nagyon beszél. Megkeményedett, nem is rándult.

Pedig vihar forrt benne mindennap.

Azelőtt paraszt volt Seffer is. Kényszerűségből inkább, és nem szeretetből. Szeretetből? Ugyan ki lesz paraszt szeretetből? Beleszületett vagy nem. Igazán soha nem fogadta be őket senki, de elkönnyvelték őket parasztnak. Jó lovaik voltak, inkább fuvaroztak, mint szántottak.

Korosztályok torlódtak a háborúban, együtt mentek be, de azonnal másfelé sodródtak.

Volt ideje rágódni ezen is. Vagy a háború volt az oka, hogy ilyen lett, vagy nem tudni. Az almáról tudta, csak az romlik, ami romlandó, de hogy emberre mennyire igaz, azt most kezdte bogozni. Hogy rabokhoz került Seffer mindjárt? Oka lehet ennek is. Aztán a zsidóknál lett keretlegény? Elszámolási kötelezettség nélkül? Oda osztották be. Ott rázhatta a rongyot? Biztosan rázta is, kinti találkozásuk ezt a benyomást erősítette benne, de föltételezésnél ez se több. Aztán hazajött? Félt, hogy lekapják a tíz körméről? Lépést váltott, beállt a sorba, verte a nagydobot, hogy észre vegyék. Hadd lássa mindenki, hová húz! Észre is vették. Mindig a legnagyobbat ütötte a dobra. Kihallatszott a zenekarból, tehát jól játszott. Jó néven vették tőle a hangoskodást. Ember kell a piszkos munkára is. Ha maga jelentkezik, ha maga magát kínálja, még jobb. Megbízható? Elejétől fogva velük tart! Itt most ez a fontos, és az, hogy nem szívбайos. Nem ismer se Jézust, se Máriát, nem néz se Istent, se embert, csak megy.

Majd beveri egyszer a fejét a falba. Az ilyen ember előbb vagy utóbb nekimegy. Hatalmat kapott, fut vele, mint kutya a tollsöprűvel. Ha találkozik valakivel, vagy csóválja a farkát, vagy vicsorít. Ha nagyobb nála, akkor csóválja.

– Hej, ha egyszer belevernék az orrát saját piszkába! Csak egyszer legalább!

Teljes két évig rágódhatott, akkor azt mondták neki, bűnei meg vannak bocsátva. Megkérdezte, mi volt a bűne. Senki nem tudta megmondani. Menjen haza, kérdezze otthon! Otthon mindent tudnak, ha még tudnak. Az is lehet, hogy megalapozatlan személyes bosszú. Nincsen rá semmi magyarázat. Avval küldték ide, hogy szembeszegült a törvénnyel.

Felesége még mindig beteg volt, a lánya helyre kis teremtés lett, de a fiát nem találta.

– Elvitték utánad – nyögte ki az ágyból az asszony. – Azt hittem, együtt vagytok.

– Oda nem hozták. Megtudtam volna.

Nem telt el egy hét, megjött a gyerek.

– Hová vittek, édes fiam?

– Dombelhárítónak.

– Az meg mi?

– Muszos.

– Muszos? Te? Miért?

– Azt maga tudhatná legjobban! A maga nagy okos fejéért! Mert magának soha nem jó úgy, ahogyan van!

Lehet még fokozni az istencsapást?

– Engem okolsz? Az apádat? Én talán szerelemből mentem?

– Apádat, apádat! Ez csak maszlag! Kit okolnék? A názáreti Szent Józsefet talán? Miért nem fogta be a száját, amikor be kellett fogni? Vegye tudomásul, csinálhat, amit akar, de engem hagyjon ki a játékból!

Rendes körülmények között az ilyen beszédért fölforrt volna a vére, és úgy vágta volna szájon, hogy kiköpi a véreset, de most csak ült a kemence szélén, és nem szólt.

Lázad a gyerek. Hogyne lázadna. Kinek vétett ő, hogy elvigyék két évre? Mert az apját is elvitték, és megbüntetik az apák vétkeit gyermekeikben hetedízíglén. Ha kiderül, hogy az apa nem is vétkezett, haza jöhet a gyerek is. Ő belenyugszik mindenbe, a gyerek nem. Keresi a bűnbakot. Arra soha nem tanította, hogy másban keresse. Abba botlik, akit legközelebb talál. A Seffert nem szidhatja, mert nem is ismeri. Csak azt tudhatja, hogy az apjának violenciája támadt a hatalommal, és mint a forgószelel, fölkapta, elvitte. Vele vitte őt is. Az apja miatt vitte el. A többiek virítanak itthon, ő meg benn senyved. Miért nem állt földre az apja, ha látta a forgószelet?

Szegény gyerek! Rakta a betonbunkerokat, rakta az aknát a határon, és egyszer se mondhatta ki, hogy nem tetszik neki.

– Ne vádold az apádat! – jajdult föl az anyja. – Talán nem értetek szenvedett?

– És én kiért szenvedtem?

Ennyi jött csak ki a száján, de ezt is visszaszívta volna legszívesebben. Beteg anyjával szálljon vitába? Kilódult az udvarra, ki a kertbe, be a faluba, be a kocsmába. Haza se jött addig, amíg haza nem hozták. Ivott, egész éjjel hajtogatta a poharakat.

– Billog van rajtam. Benne van a bőrömben. Rája van írva a homlokomra.

Csak amikor nagyon sokat ivott, akkor nyugodott meg, hogy úgy a legjobb a világ, ahogy van. Mert volt, aki mellé lépett az aknának. A fenét mellé! Mellé akart, de rá sikerült. Vagy talán így is akarta? Mit nyert vele? Mérgező volt? Elszállt, mint a harmat. Akin billog van, az ne ugráljon!

Mire a reggeli harmat fölszállt, feje is egészen kitisztult. Jött a postás, hozta a behívót. Szabályos katonai behívót. Nézte, mint az eszelős. Két esztendő nem volt elég?

Bent megmondták neki, tévedés áldozata volt, ezért nem teljesíthette katonai kötelezettségeit. Tisztázódott ártatlansága, bebizonyosodott, hogy vétlen, hogy méltó a bizalomra, azért hívták be a néphadseregbe, tényleges szolgálatra. Vegye megtsiszteltetésnek! Itt jóvá tehet mindent. A legnehezebb posztra osztják be.

Ment határőrnek oda, ahol azelőtt az aknát rakta.

Három év alatt nem jött haza szabadságra, nem jött a húga lakodalmára se. Anyját is úgy temették el, hogy a fia nem könnyezett utána.

Mi lehetett volna belőle? Mehetett volna építőnek, gyárba is mehetett volna, pénzt kereshetett volna. És mi lett? Muszos. Összezárták a bárányt a farkasokkal. Meg is akarták enni rögtön.

Volt ott benn egy hosszúképű, sápadt, aranyfogú ember. Annak az egyik szája-sarkában mindig ott ült a flegma nyugalom, a másikban meg a fölsőbbrendűség gögje. Mindig azt magyarázta, hogy ők most a valóságban hősök. A történelem majd kamatostól fizeti vissza, amit elvesz tőlük. Aki az előző rendszerben volt muszos, az most nagy ember lett. Egy másik rendszerben majd ők nőnek nagyra. Fordul a történelem kereke, hol ennek a csontját gyötri, hol annak, de valakiét mindig összetöri. Az jár jól, aki túléli. Túl kell élni mindent, a kerék majd kiforogja magát. Elszáll majd ennek a mocskos aljanépnek a hatalma, az elítéltek visszaszerzik majd jogaikat. Ne felejtsek el, és ha üt az óra, keressék föl a pokol fenekén is! Aki vele tart, jól jár.

Nem juthatott eszébe, hogy Seffer is majdnem így beszélt apjával a Don-kanyarban, mert soha nem is hallott róla. Csípte mégis a bőrét az ilyen beszéd. Ennek az embernek nemcsak az az aljanép, aki behozta ide, de az is, akinek nincsen aranyfoga. Az ilyen senkiháziak ágálnak persze, ezeknek van mit siratni. De mit keres ő közöttük? Ilyenekkel veszik egy kalap alá?

Most meg ezt akarják jóvátenni?

Kinek ártott ő? Csak annyit tudott a világról, hogy a marha, ha belemegy a kukoricába, orrba vágják. Ha nem legel bele, nem vágják orrba. Mibe legelt ő bele? Semmibe. És az apja? Azt nem tudja, de a legbolondabb paraszt se csinálta, hogy a borjút verte, ha az anyja harapott tilosba.

Majd kiforog a kerék mindent. Igaza van az aranyfogúnak. Biztosan igaza van, mert vele nem kiabált senki. Őt külön nem futtatták, vele külön nem csináltak semmit. Az úr a pokolban is úr!

Olyan itt az aranyfog, mint otthon a bűrkabát. Ennek a pénz adta a tekintélyt, amazoknál szolgálati járandóság volt. Dolgozni ez se szeret, amazok se.

Annyi azért maradt benne az apjából, amikor a határőröknél kezdtek átlövedőzni egymásra, az ő karabélyja mindig fölfelé hordott.

– Sok bajunk nekünk nem lehet egymással. Csak ugatunk, mint két kutya a sövénynél.

Fekszik egyszer egy bokor alatt, szintén szolgálati célzattal, jön egy nő. Egy gyönyörű nő. Ilyen szép fehérchseléd talán a világon sincsen. Ugrik egyik fától a másikhoz, fülel, forog a feje, villog a szeme. De micsoda szeme!

Fölhúzza Kisimre a karabélyt, vár. Ugrik a nő, hallgatózik. Les visszafelé, és kicsit int a karjával. Amikor odaér a határörhöz, rákiált a katonára:

– Állj meg, szép galambom! Messze-e kenyér nélkül?

El kell ismerni, fél szál hivatalosság nincsen az ilyen fölszólításban, de ezt most írjuk nyugodtan a férfiúi érdeklődés javára. A nő majdnem összerogyik, de csicsereg:

– Jaj de jó, hogy szólt. Úgy látszik, eltévedtem. Nem is tudom...

– Nem tudja? Hát majd én megmondom. Elég jól eltévedt. Lökje csak föl az aranyos kis kezeit, jó magasra!

Kis csomag esik ki a nő kezéből, ahogy nyújtózkodik fölfelé. Szép lány, nagyon szép. A szentek gyülekezetében is kísérthetett volna. Bogárfekete a szeme, jó a vágása. Mintha könnyet csalt volna rá a hirtelen rémület. Pityergősre vált a hangja is. Azt mondja, mindent ad, csak engedje át. Pénzt, aranyat, órát, meg ha akarja, saját magát is.

Issza Kisimre a szemével. Olyan szegénykém, mint a rebbent madár. Menni akar? Miért akar ez menni? Lehet, hogy ő is az apja elől menekül? Vagy az apja után?

Mire eddig ért lassan váltó gondolataival, mocorgást hall hátulról. Arra néz, durr! Rálöttek.

Hasra vetette magát, szóval terelte maga elé a nőt, és a lába mellől visszalőtt. Semmi válasz. Amikor újra tölt, habár egyetlen mozdulat csak, ráveti magát a lány, és nyomja a fejét, ahogy csak tudja.

Lök egyet a hátán, lepördül róla a vadmacska, de már akkor ott áll előtte egy óriás. Tartja a pisztolyt a szeme közé, lábával meg a karabély csövét nyomja.

– Ne moccanj, öcskös, mert szitát csinálok belőled!

Fölnéz, hát az aranyfogú áll előtte.

– Hát te?

Megismeri az is.

– Te vagy az? Te marha!

– Mit akarsz?

– Hát te? Te állat! Ott letelt az időd, bezupáltál ide?

– Mit akarsz?

– Átsétálni egy kicsit a szomszédba.

– Abból te nem eszel! Amíg én itt vagyok, addig te át nem mész! És a babád se.

– Tyúkeszed van, sógor! Tudod te, mi van Pesten?

– Bánom is én, mi van.

– Forradalom van, fiacskám. És az ilyen köpönyegforgatókat fölhúzzák a fára.

– Nem érdekel a dumád!

Gondolt egyet az óriás, zsebre dugta a pisztolyt, a puskát meg szabadon hagyta.

– Tessék, lőhetsz! Csak a csipádat akartam kinyitni. Nem volt elég a tánc? Itt az alkalom, gyere velünk!

– Én itthon vagyok.

– Odabent is össze tartottunk. Minekünk mindig össze kell tartanunk. Akárhol is vagyunk, egy a sorsunk. Mondtam én bent is, emlékezhetsz rá, fordul a kerék. Egyszer fönn, egyszer lenn. Egyszer kerék, egyszer talp. Itt van, fordult is. Azt is mondtam, aki velem lesz, az nem bánja meg. Gyere velem, nem bánod meg!

– Ne menj! Akna van.

– Tudom. Mi raktuk. Azt is tudom, itt hagytuk abba, és ott kezdtük másnap. Csak én egy sort kihagytam. Nem tettem bele gyutacsot.

– Ráfizetsz, ne menj!

– Biztosra megyek, Isten áldjon!

Kilépte a tölgyfától az öt kakaslépést, balra fordult, hátraszólt a nőnek:

– Csak a nyomomba, Mucika! Ahogy megbeszéltük, csak a nyomomba.

Kisimre csak nézte őket. Amikor eltűntek, akkor kezdett csak félni. Mi lesz ebből? Hadbírótság biztosan lesz. A két lövést bent is meghallhatták. Mindjárt itt lesz a járőr. Átengedett valakit, ezt nem ússza meg. Futni engedett két embert.

Nem jött a járőr, talán nem is hallották meg. Két nap múlva, ha nem azonnal, biztosan jelenti majd valaki, járt erre két gyanús egyén. Egy csodaszép nő, meg egy kajla pasas. A kutya is kiszagolja, hol mentek át. Ki volt itt akkor? Ő volt itt.

Fogta magát, fölakasztotta a puskát a fára, fölcsapta a sapkát a csövére, és ahol letiporta a füvet az aranyfogú, átlépett ő is.

– Isten veled, magyar hazám!

És csak a túlsó oldalon sóhajtotta:

– Téged is áldjon meg, édesapám!

5.

Beszélik a faluban, megint szervezik a téeszt. Állítólag megírta az újság, és bemondta a rádió is. Arra ugyan nem lehet adni, amit az újság megír, mert az akkor is mondja az esőt, ha majdnem szétreped a föld a szárazságtól, de ha most ezt mondta, biztosan meggondolta.

Ha pedig elkezdik, meg is csinálják. Van példa rá tíz évvel előbből. Belerágódott az emberek fejébe, mint a fakukac a fába. Szólni nem szól, csak perceg.

Súgnak a népek. Amikor a háború kezdődött, nem súgtak ennyire. Mert ha valaki azt mondta, a háborúból tisztességes embernek haszna még nem származott, avval mindenki egyetértett. Avval is, hogy közelebb van a halál, mint a föltámadás, de messze van a háború. A téesz meg itt van a nyakukon.

Most is csak otthon beszélnek. Nem tudni, mi van a világban, de azt tudni, hogy a falnak is füle van. Imre magában volt, otthon se beszélt, csak hangosan gondolkodott. Vagy a tehénnek mondta, amikor fejte:

– Viszik a földet.

Szekfü csak legyintett rá a farkával, és végignyalta a karját. Vigasztalásból.

Attól kezdve ott volt a fejsze éjszakára az ágy mellett, és a vasvilla is az ajtóban. A kutyát is oda kötötte a kis ajtóra, a rostély elé. Legyen kéznél minden.

Mintha éppen éjjel akarnák vinni a földet.

Az istállóból fordult ki, amikor jöttek az agitálók. Ment szalmáért. Szalmáért vasvillával megy a paraszt. Rossz néven vették tőle. Ugatott a kutya, megállt az udvar közepén. Kezében maradt a villa. Rátámaszkodott.

Öten jöttek. Megálltak ők is.

– Adjonisten!

– Adjon, csak ne vigyen!

– Jó munkát!

– Részük legyen benne!

Az ötödik ember nem nyújtott kezét.

Hideg volt, ropogós hideg. Toporogtak az udvaron.

– Egyedül?

– Magam vagyok.

– A család?

Nyelt egy nagyot Imre, jobb lába elől a bal lába elé szúrta le a vasvillát, és ráhajtotta fejét a nyelére.

– Ide figyeljenek az urak vagy elvtársak! Kinek mi jár, úgy vegye. Nem tudhatom, ki kicsoda, azért mondom. Kendtek nem azért jöttek ide, hogy az én családom felől kérdezzenek. Mi közülük hozzá? Maguknak csak ahhoz van közülük, hogy adom a földet vagy nem adom. Vegyék tudomásul, nem adom!

Megszólat most az ötödik. Amelyik kezét se nyújtott.

– Meglátjuk mi még azt, Szél Imre!

Azzal megfordult, elment.

Mintha látta volna már valamikor. A hangját is mintha hallotta volna. A szemében tanyázó vasvilla is mintha megszúrta volna már.

– Hát maguk nem mennek? A barátjuk után?

Legjobban az apró ember toporgott. Belefűjt a markába.

– Küld bennünket?

– Dehogyan küldöm! Nem is hívtam, nem is küldöm. Éntőlem akár itt is éjszakázhatnak.

– Itt kinn?

– Itt kinn. Én megszoktam, hogy egyedül vagyok. Félnék, ha együtt hálnánk.

– Köszönjük szépen – mondta a toporgós –, csak azt mondja meg, miért vagyunk haragban?

Belenéz a villanyélről az idegen szemébe. Tisztességesnek látszik. A nézése tisztességes.

– Azért csak, mert olyan marha az emberiség, amilyen lehet.

– Ahogy vesszük.

– Ahogy kaptuk. Nem vettük mi ezt a sok rongyembert, hanem kaptuk.

Nem kérdezte senki, miféle rongyembert.

– Ki volt az az atyafi, aki elment?

– Bentről való, nem tudjuk.

– Együtt vannak, mégse tudják?

– Maga tudja, hogyan hívnak engem?

– Nem tudom.

– Pedig megmondtam.

– Hallottam.

– Mégse tudja?

– Mégse.

– Pedig mi is együtt vagyunk.

– Az is igaz.

– Megmondtam ő is a nevét, de nem tudjuk. Sokan vagyunk, sokfélék is, egy ember fejébe ennyi név nem fér bele.

– Ráérnek, ha sokan vannak.

– Rá.

– Nincs jobb dolguk?

– Nincsen. Csak ez az egy van.

– Aztán mire végzik?

– Majd látjuk.

- Elvisznek?
  - Hová?
  - Ebesre, mondjuk.
  - Az hol van?
  - Mintha nem tudnák.
- Összeáll a négy ember, és tanakodik, hol lehet az az Ebes. Le van-e vagy föl? A kisbajuszú toporgós meg is kérdezi. Szégyen, nem szégyen, nem tudják.
- Maga mi volt azelőtt?
  - Gyerek.
  - Mit tanult?
  - Leginkább azt, hogy kint mindig hidegebb van, mint odabent.
  - Az apja paraszt volt?
  - Volt az is.
  - Akkor nem jól tanulta.
  - Érezni kell, tatám! Lefagy a lábam.
  - Akkor se jól tudja.
  - Hát?
  - Nyáron kinn van melegebb.
  - De akkor is befelé menne az emberféle.
  - Menne most is?
  - Ha nem hívna ilyen szép szóval, futva mennénk befelé.
  - Be, ugye?
  - Csak egyszer mondaná ki. Ha véletlenül csúszna ki a száján, akkor se lenne nagy baj.
  - Aztán miért nem?
  - Nagy farizeus kend. Mert oda talál fagyni a keze a villanyélhez.
  - Jól van az fűtve. A puskához se fagyott oda.
  - Volt kint?
  - Voltam.
  - Végig?
  - Annál is tovább. Ahol a legnagyobb hidegben is meleg volt, ott én ott voltam.
  - Kössünk alkut!
  - Attól függ.
  - Én megesküszöm magának, hogy a kolhozt szóba se hozzuk, csak engedjen be.
  - Akkor meg minek akarnak bemenni?

– Ne legyen már annyira fahitű. Itt állnak a felebarátai, de ha szoborrá fagynak, akkor is csak este jön értük az autó.

– Mi a Don-kanyartól is gyalog indultunk. Ettek-e máma?

– Reggelit.

– Régen volt.

– Azért akarunk bemenni. Kint befagy a tarisznya szája.

– Azért éppen bemehetnek.

Hej, de jó meleg volt benn! Röpültek a kemence mellé. Bontották a tarisznyát, vágták a kenyeret.

Ki tudna eligazodni az észjárások gyalogútján? Az orosz muzsik ábrázata képzett meg megint Imrében. Aki a zabosbükkönyt adta. Pedig ott ellenség volt ő is.

– Ha sütnék tojást, megennék?

– Nagy kár lenne kétszer mondani.

– De kenyerem nincsen. Csak száraz.

– Van nekünk.

Szalonnát vágott, karikázott hozzá jó fokhagymás vékony kolbászt, fölvert legalább húsz tojást, és kirakta az asztal közepére.

– Ha nem is vagyunk egy hiten, azért ehetünk együtt!

Tartották a szavukat az agitálók. A csoport elvétele se került szóba. Imre azt nézte ki belőlük, olyanok lehetnek ezek, mint ők voltak a háborúban. Ezek se lönek, csak jönnek, ha küldik őket.

A kicsi ember sokat beszélt. Akármit forgott ki a szó, mindig tudta folytatni. Amikor az ő apja így meg úgy, a szomszédban meg...

Hozott egy üveg bort is Imre.

– Egészségünkre!

– Egészségére, tatám!

Este lett, elköszöntek. Jött az autó, elvitte őket. Megfejte Imre a tehenet gyorsan, rakott még szénát a ló elé, a kutya ládáját oda húzta az ajtóhoz, és átballagott a szomszédba.

Sírt az asszony, sírt a gyerek.

– Baj van, Erzszi?

– Elvitték az uramat.

– Elvitték?

– Mert azt mondta, ha habosra fölverik a csoportot, meg ha mézzel cukrozzák, ő akkor se kóstolja meg. Nem mén bele.

– Erre elvitték.

– Azt mondta az egyik, majd adja maga még alább is. Majd elbeszélgetünk magával. Szálljon be!

– Mivel vitték?

– Taxival.

– Visszahozzák majd. Az autó gyorsan jár, majd hozza.

– A többiek, akik itt voltak, igen rendesen beszélgettek. Utána is azt mondták, majd visszahozzák, nem kell félni. Nem eszik mostanában olyan forrón a kását. De ez, amelyik csak bekukkantott, hogy na, hogy állunk, emberek, aláírták már, ez mindjárt intett, hogy akkor gyerünk.

Az asszony a lámpa alatt sírt, a gyerekek úgy bújtak össze az ágy végében, mint az ázott verebek.

– Akkor vette volna el az Isten az eszemet, amikor a földért dolgoztam! Mint az állat, úgy dolgoztam. Még annál is jobban, mert az állat, ha nem hajtják, nem dolgozik. Én magamat hajtottam. Amikor a nagyobbikkal kíváncs voltam, megkívántam a szódavizet. De azt se ittam, mert a földre gyűjtöttünk. Aki földet akar, ne farsangoljon. A lépem is kiszáradt utána, annyira kívántam. Most ezért viszik el az uramat? Ha elitta volna, ha elverte volna, most gangosan járhatna. De mert szerzett, elvitték.

Imre avval a szent meggyőződéssel ment haza, változnak ugyan az idők, de némely ember nem változik. Mit változott a Seffer is? Úgy megszokta a muszosokat, hogy az egész világból muszost csinált volna. Mert hatalma volt hozzá.

Mostanában beszélnek, lebukott a Dunántúlon. Lopta a fát az erdőn, talán le is csukták. Ámbár olyan is van, aki azt mondja, éli a világát túl a Dunán.

Nem tudott elaludni. Félóránként ment ki, megnézni, megvan-e a tehén meg a ló.

Ki lehetett az a vasvilla-szemű? Aki megfenyegette: meglátjuk mi még azt, Szél Imre? Egész éjjel ketyegett a fejében.

Hajnalodott, amikor eszébe jutott.

– A nyakláncos. Az volt, teljesen az. Aki a disznóláncot rákötötte. A Seffer egykori csicskája.

Ettől aztán hajnalban se tudott elaludni. Csak nem az vitette el a szomszédot?

6.

Másnap megint jöttek az emberek. Ugyanaz a négy.

– Beszélgetni jöttünk.

– Ráérek. Télen mindig ráérek. Csak ül itthon a magamfajta szegény ember, és nézegeti, nőtt-e bütyök a lába ujján.

Leültek az asztal mellé, bontogatták a táskákat, elővették a szalonnát, kenyeret, ki a kolbászt, ki a konzervet, ki a rántott csirkét.

– Jó étvágyat!

Kínálták a házigazdát is, de nem fogadta el. Hogyan is jönne ki, hogy valaki a saját házában másét egye? Elég szégyen az, hogy megkínálni se tudja őket. Hozta megint az üveg bort.

– Egészségükre!

– Egészségünkre!

Úgy gondolta, addig baj nem lehet, amíg esznek. Közben azért oda csavarta a szót, hogy megkérdezte, tudnak-e valamit a szomszédról. Azt felelték, nekik éppen elég ez a ház, ebben is van olyan nyakas ember, akivel nehéz megbirkózni, a szomszédról nem tudnak semmit. Vagy belépett, vagy nem, az már az ő dolga.

– Hát az már belépett, szegény feje – mondja Imre.

– Be? Maga kérdezi, és maga tud többet? Válgják egészségére! Ki előbb, ki később. Ennek ez a sora.

– De nem ám a csoportba! Csak az ajtón lépett be. Úgy lehet, a börtönajtón.

Hirtelen elfelejtettek nyelni az agitálók. Őket úgy küldték, mint Krisztus az apostolokat: elmenvén, tanítsatok... Menjetek, és győzzétek meg az embereket! Ez a jövő útja, ez az ő útjuk, ez a mi utunk. De arról eddig szó sem volt, hogy más is belekavar a kásába. Hogy csak úgy átnyúl a fejük fölött, és viszi, mint gólya a csirkét.

– Azóta azt már gyóntatik. Ha bűne nem volt, akkor is megkapja a penitenciát.

– Honnan tudja? – kérdezi megint a bajuszos. Kiderült, falusi származék ő is, a Nyírségből jött. Parasztgyerek volt, tanító lett. És a nézése is becsületes maradt.

– Honnan tudja, Imre bácsi?

– Tapasztalatból.

– Mit?

– Hogy gyóntatik. Aki oda bemén, azt gyóntatik.

Nagy mesélések kezdődnek. Imre is mond valamit, ők is. Imre a disznóláncot mondja. Nem hiszik el. Létezzetelen, hogy embernyi embernek disznóláncot tegyenek a nyakába.

– Én azt nem mondom, hogy tesznek. Csak azt mondtam, tettek. És fiákerral húztak.

Meg is sajnálják, amikor már elhiszik.

A tanító azt meséli, hogyan könyvelt ő félre két zsák búzát a falu szélén, amikor ellenőr volt a cséplőgépnél. Följelentette valaki. Mire észhez tértek, úgy körülállták a házat, mintha kolerától féltének. Meg nem találták, mert volt annyi eszük a háziaknak, belevetették az ágyba. Ráfektették a beteg öreganyókat. Az ágyúszót nem hallotta volna meg, olyan öreg volt, de amikor matatni próbáltak az ágyban, úgy találta pofon vágni a rendőrt, véres lett a szeme a légycsapótól. Azt hitte, megvakul. Erre még fölült a szüle, és jól szembeköpte. Hogyan jön ő ahhoz, hogy tisztességes asszony ágyába benyúlkáljon? Reggelig kutatták, szétszórták a kazlat is, töreket is, pelyvát is, de nem találták meg.

– De okosak voltak! – lelkendezett Imre. – Két zsák búza meg egy vénasszony.

A történet úgy ment tovább, hogy mégse volt olyan nagyon jó hely. Meghalt reggelre a szüle.

– Ejnye, szegény. A búzán?

– A két zsák búzán.

– Jól ráfizettek.

– Rá, szegények.

– Mit csináltak vele? Meg csak nem ették?

– Odaadták a koporsósna.

– Az meg megőrlette?

– Meg a fenét! Neszét vette, mire a másik zsákkal is hazaért. Megundorodott tőle, fordult vissza a talicskával.

– Vitte volna vissza?

– De nem vihette, mert megállította a rendőr.

Az egész társaság nevetett. Mindjárt lebukik a koporsós! A hosszúnyakú most szól először. Amióta ide járnak, a jónapoton túl nem jutott.

– Ide a rozsdás bökött, ha nem most találja ki!

Majdnem megfulladt a nevetéstől. A torkára ment a falat. Addig ütötték a hátát, amíg ki nem krákogta. Könnyes lett a szeme, de még mindig nevetett.

– És a rendőr? Mit mondott?

– Ráförmedt, mit kóvályog itt sötét este? Mit visz? Nem viszek én semmit, édes öcsém, csak egy kis adósságom van a sógoroméknál, azt adom meg.

– Este?

– Este. Az adósság este is adósság.

– Meg a szája is nagy magának, hallja! Reggel is, délben is, este is. Kicsoda maga? Igazolja magát! Ráült az ember a talicska szarvára, onnan mondja: én volnék a koporsós. Ha megkívánja, olyan ágyat vetek magának is, akár a püspöknek. Csak szóljon, majd mértéket veszek, mert így szemmel nem tudom! Barom nagy ember maga, sok deszka megy pocsékba, de megszámitom barátságból. Rendőrnek még úgyse csináltam! Bírónak, kántornak igen, de rendőrhöz eddig még nem volt szerencsém. Csak azt mondja meg, laposra vessem a feje alját a forgácsból, vagy magasra? Nem vagyunk egyformák, ez megint gusztus dolga. Énnálam minden úgy megy, ahogy a kedves kuncsaft akarja. Ettől meg a rendőr undorodott meg. Visszakergette talicskástul, de nem bántotta.

A hosszúnyakút nagyon érdekelte a búza. Mi lett vele?

– Mi lett volna? Új kocsmáros jött, eladta neki az asztalos pálinkáért. Tisztességes ember volt, csak akkor ivott belőle, amikor meghalt valaki. Fölvette a mértéket, föltette a szőrös deszkát a gyalupadra, aztán elkezdett inni. Mondogatta közben, na, egészségedre, jó komám! Egészségedre! Isten éltesen odaát is!

Mire a koporsó készen lett, táncolt is az öreg. Énekelt, ahogy a torkán kifért. Sárga a liba bögye, mindig ezt énekelte. Meg azt, hogy in paradiso deducante angeli... Mire berekedt, forgácsot tett a vadonatúj koporsóba, és belefeküdt. Csak a szekérezörgésre ébredt föl másnap. Ugrott ki belőle, mint a villám. Azt hazudta, mostanáig csinálta. Még meleg a forgács. Csak az évet felejtette el, azért nincsen készen. Megmondták neki, hogy élt 89 évet, fogta a pemzlit, öt perc alatt vihették a koporsót.

– Egy szavad se igaz, tanító uram! Föstékes koporsóba a bolond se fekszik bele. És ha öt perc alatt ráírja a halott nevét, el is kenődik.

– Nem igaz, nem igaz? Ebben a világban minden szó igaz?

Amikor kinevették magukat, megkérdezte Imre, ismerték-e Seffert. Ismerték is, ismerik is. Belevaló ember.

– Kiszabadult?

- Be se volt az csukva.
  - De ha lopott?
  - Lopott, lopott. Ki tudja, lopott-e. Az is lehet, csak becsukta a fél szemét, hogy más lophasson.
  - Hát ide figyeljen, tanító úr! Ha meg nem sértem, már csak így mondom, tanító úr. Ha nem csapja pofon a szemérmetes vénasszony a rendőrt, akkor maga a börtönbe megy. Elhiszi?
  - El.
  - Meg a gazda is.
  - Az is.
  - Mert lopott. De a magáét lopta. Azt becsukták volna, aki a magáét lopta el, de aki az államét vitte, azt miért nem csukják be?
- Hümmögtek, hogy lehet ebben azért valami igazság, de messze vagyunk hozzá. Mi csak az egyik oldalát látjuk a dolgoknak, de több is lehet. Erről az egyről beszélnek az emberek, mert hallottak valamit. De hallottak-e mindent? A tanító csavart egyet a szón:
- Ha a szomszéd kutyája megfogta a maga csirkéjét, mi lett vele?
  - A kutyával vagy a csirkével?
  - Akármelyikkel.
  - Semmi. El ne felejtse, kedves tanító úr, tanyán vagyunk. Ide a szomszéd fél kilométer. Annak a kutyája nem jön ide csirkét fogni.
  - Igaza van, megtévedtem. A faluban se verik agyon a kutyát. Minden csirkéért nem lehet új kutyát teremteni. Arrébb viszik, megkötik, hadd ugasson. Ez lett Sefferrel is.
  - Hát azt tudja-e a tanító úr, hogy ezért a beszédért az én időmben megintcsak becsukták volna?
  - Meglehet. De azóta léptünk egyet. Jobban vigyázunk a tisztességre.
- Imre azt mondta, lehet, hogy így van, de sok különbség nem lehet. Ha itt van a Seffer, az is téeszt akar. Igaz, hogy másként beszél, de a kapun akar betaszigálni mindenkit. Maguk egészen másként csinálják, de előbb-utóbb kimondják, itt a nyilatkozat, itt kell aláírni.
- Minden gyerekkel megetetik a tejbekását is, meg a spenótot is. Ha akarja a gyerek, ha nem.
  - Úgy van!
  - Melyik a jobb? Ha elverem, bögve eszi meg, vagy a szemembe köpi prüsszkölés közben. Ha mókázok vele, és egy nagyot tapsolok, amiért megette? Nem bög, hanem nevet. Még ki is húzza magát, mert ő lett a hős. Megette a spenótot.
  - Maga most velem mókázik?
  - Magával.
  - De a spenótot nem én eszem meg!

7.

Nagy hó esett szombaton reggelre. Zetor járt a hókével, csinálta az utat. Mindenki megtudhatta ebből, az autó most is jön. Csinálják az utat, hogy mindenki beférjen ebbe a nagy szocializmusba.

Minden gazda befogta a lovát reggel. Ahol kettő volt, ott is csak az egyiket. Kötött utána egy jó nagy tuskót, és megindult a nyárfa iránt. Ott szépen megfordították a lovat, ráveregettek a hátára, és azt mondták neki, menjen csak vissza. Befűzték a gyeplőt a szerszámba, amelyik ló nem mozdult, azt megcsapkodták. Igencsak elindult ott mind. Van annyi esze minden lónak, hazamegy, ha fázik.

A nyárfánál aztán elosztották, ki hová menjen. Istállóba, szénapadlásra, céklás verembe. De aki beszorul valahová, a füstre vigyázzon. Se pipa, se dózni. És kössön barátságot a kutyával, mert az képes kikiabálni mindent.

Járhatták a házakat az agitálók, csak asszonynépeket találtak otthon.

– Jó napot! Hol a gazda?

– Nem tudom. Elment reggel.

– Hová ment?

– Azt szeretném én is legjobban tudni! Alig vártam már, hogy jöjjenek, mert a házat csak nem akartam magára hagyni, amíg ide nem érnek. Most meg már olyanformán vagyok, hogy meg kellene keresni. Igen bekenekedett hangulatban van már napok óta, tartok tőle, kárt csinál magában. De azt adja meg a magasságos nagy Úristen, hogy fölkösse magát! Attól kezdve át nem lépheti a küszöböt senki emberfia, hogy vasvilla meg ne álljon a hátába.

– Menjen akkor, keresse meg!

– Kifut a leves, nem hagyhatom itt.

Azt sehol meg nem kérdezték, ki jött helyette. Imrééknél nem volt senkit kérdezni. Keresték, de sehol nem volt.

A tanító tudta csak, mi történt. A kutya akkor is ugatott, amikor őket még nem látta. Idegen van tehát a házban. És a ló szőre is vizes.

Elment a nyárfáig, ott tájékozódott.

– Olyan ez, mint a kerék. Ez az agy, az utak meg a küllők. Itt az agyban dől el, mi legyen a világgal. Nézegette a nyomokat is. Amelyik a ló után ment, más volt, mint amelyik visszafelé vezetett.

Visszament a többiekhez.

– Túl sok nyilatkozatot, azt hiszem, ma nem írnak alá. Idomított görény se találná meg őket.

– Hátha bent van. Lapít valahol, és nevet, hogy esz a fene minket kinn a hidegben. A lakat is belülről lóg a kisajtón.

– Keressük meg, az anyja keservit! Játsszon ám avval a nagyon jó édesanyjával, de ne mivelünk!

– Valaki biztosan van bent, mert a lovat leszerszámozták és megkötötték. Az istálló ajtaját is becsukták, de annyi esze minden parasztnak van, hogy nem hagyja bent a lakatot, ha bent van, és azt akarja elhitetni, hogy nincsen bent. A lakatot csak befelé fordították.

A tanító azt mondta, ő nem keresi. Úgy veszi, ahogy legelőször mondták. Itt minden önkéntességi alapon megy. Ha valaki önként elmenekül, hogy véletlenül önként be ne lépjen, nem tart utána hajtóvadászatot.

Megindultak befelé a faluba. Először csak négyen mentek a fasoron, de házról házra szaporodtak.

Bent aztán megmagyarázták nekik jó hangosan, ez a harctér teljes föladása. Megfutamodás a bujkáló ellenségtől.

– Aki nem akarja csinálni, mondja meg! Nyújtsa föl a kezét! Lássuk csak, lássuk! – ugrándozott föl Seffer. – Kik azok, akik álruhába bújtak, hogy félrevezessék a munkáshatalmat? Mondja meg, aki nem akarja végig csinálni! Csak egy szavába kerül, és mehet haza. Vissza is vesszük, külön kocsival, hogy a levegőt ne rontsa.

Fölállt erre egy kovács. Emelkedés közben már odacsapott az asztalra:

– Ide figyeljen az elvtárs! Ezt a hangot én a gróftól se tűrtem volna el! Kupcihernek néz maga minket, vagy becsületes embernek? Könnyű itt benn mondani az ígét! Menjen csak ki, aztán hallgassa meg, hogyan sírnak az emberek! Az nem bujkáló ellenség egy se, az kezét-lábát tördelő, síró-rívó szegény ember.

– Úgy van, menjen csak ki! – zúgott föl az agitálók tábora.

Seffer még mindig terpeszállásban állt a színpadon. Szűkre húzta a szemét, félre is tartotta a fejét, megvárta, amíg elcsitul a dünnögés.

– Sír a paraszt? Hadd sírjon! Csikorog a foga? Csikorogjon! A markunkban van, majd abbahagyja.

A kovács csak azt hajtja, nagyon sajnálja, ha fontos dolgokban nem beszélnek egy nyelven. Volt itt már téveszcsé, föl is bomlott. Mert erőszakkal szervezték. A parasztot meggyőzni kell, nem megríkítani. Az az idő már elmúlt. Ez a párt politikája.

Seffer rákiabált. Hagyja abba a demagógiát! Vegye tudomásul mindenki, hogy itt termelőszövetkezetnek kell lenni, és az is lesz! Csak nem arra várunk, hogy a paraszt agitálja meg a munkáshatalmat?

8.

Mire estére kelvén Imre hazament, otthon találta a szomszédot is.

– Kiengedtek?

– Ki.

– Bántottak?

– Csak az elején. Akkor is csak félkézből.

– Mit akartak?

– Szólítottak délután, hogy küldenék nekem a Ritka búzáat. Nem szóltam rá semmit. Nem is értettem. Azt mondták, fontoljam meg jól, mert másképpen is beszélhetünk. Vegyem tudomásul, itt az lesz, amit a munkáshatalom akar. Ha belefeketedünk, akkor is.

– És te nem mondtad nekik, hogy meg vannak örülve? Hogy ezen a vidéken kolhozt soha nem tudnak csinálni? Nem mondtad nekik, hogy a demokrácia egyszer már tönkre tette a parasztot, és tönkre ment vele az ország is? Behajtják a mocsárba, ők meg nézik a partról, hogyan süllyed lefelé?

– Maga mondta, Imre bátyám, amikor magát bevitték?

– Nem mondtam. Igazad van, én se mondtam.

– Pedig akkor magának volt igaza. Most meg őnekik van.

Így meg lehet változni három nap alatt? Hogy lenne nekik igazuk?

– Amit meg akarnak csinálni, megcsinálják. Ránk rakták a nyeret, ficánkolhatunk alatta, ahogy csak tetszik. Azt már le nem veszik. Megvárják, amíg megszokjuk, aztán beleül valaki a nyeregbe. Nem akartam én még egyszer visszamenni az állam kosztjára. Azt mondtam nekik, ha úgyis el akarják játszani nekem a Ritka búzát, kezdhetik. Kiléptem az ajtón, már járt akkor a lármafák szája. Figyelem, figyelem! Szeretettel küldjük a következő dalt Király Jánosnak, az Új Barázda termelőszövetkezet alapító tagjának. Tizenöt hold földjével önként, szabad elhatározásából a szocializmus útját választotta, belépett a szövetkezetbe. Muzsikáltak nekem már egyszer-kétszer az életemben, de most sírtam rajta először.

9.

Vasárnap következett, nyugalom volt. Csak az ismerősök jöttek-mentek, mint aki nem találja a helyét. Be-beszóltak Imrének is, mi lesz, hogy lesz. Ő hogyan gondolja? Azt felelte mindenkinek, sehogya se gondolja. Mert vannak olyan állapotok az ember életében, amikor mások gondolkoznak helyette. És az mindig jó volt, ha más gondolkodott.

Ha gondolkodott a másik!

Ott volt az első háború. A maga eszétől bele nem ment volna a tűzbe senki. Ha cukorral csalogatták volna, akkor se. Aki viszont kigondolta, hogy most lenne a legjobb bemenni ennek a századnak a rohamba, az mindig hátul volt. És soha bele nem ment. Jött a tank a második háborúban? A tücsök után is bemászott volna a lukba, aki csak látta. Szíve, lelke, minden porcikája remegett. Lehet olyankor gondolkodni? A fenét. De nem is kellett. Volt akkor is, aki tudta, ennek a századnak most föl kell állni, és megmondani a tankosnak, legyen szíves megállni. Gondoltak arra is, mi lesz, ha a tankos mégse akar megállni? A mezítlábos ember ezt soha nem tudta meg. Mert vagy ott maradt eleven szőnyegnek a magasságos páncélos előtt, vagy elkallódott, hogy meg se lett többet. Éppen így van a harmadik háborúval is. Jönnek messziről az emberek, kigondolják, minekünk hogyan lenne legjobb. Csak oda lukadnak ki, nekünk a csoport lenne a legjobb. Mert azt ők tudják jobban. Ők vannak hátul. Mi meg majd megszokjuk.

– Vagy megszökünk.

Az ilyen beszédre mindig azt mondta Imre, hogy az se igaz. Innen megszökni nem lehet. Legföljebb csak elkallódni.

Azon spekulált magában, akarhatnak-e rosszat neki az agitálók. Mi okuk lenne rá? Akárhányszor itt voltak, azt mondták, eddig mindig a paraszt húzta a rövidebbet. Felelt is rá:

– Akárcsak most.

– Most más a nóta. Most minden odvas fogat ki akarnak húzni.

– De ránc férne!

– Látja!

– De nem ám egészen úgy! Mert bementem én egyszer a fogorvoshoz. Mutatom neki, hogy fáj a fogam. Melyik? Ez. Itt fölül. Balról a második. Kopogtatja, kocogtatja, azt mondja, az nem lehet. Az a fog teljesen jó. Ellenben itt mellette, az a másik, az most kezd romlani. Sok pofázni valója nincs az embernek, ha orvos turkál a szájában, de azért csak beleszóltam, kedves doktor úr, meg ne sértsem, de én még eszemnél vagyok, meg a fog is az enyém, én érzem jobban. Ez a fogam fáj, és nem az. Szó se lehet róla! Ez az ő szakmája, nem az enyém, ő tudja jobban. Ne beszéljek bele! De akkor már rúgta is a fűrő kapcsolóját, beleberregtetett a fogamba. Bevakolta valamivel, aztán mehetek. Csak fizessek. Olyan fog talán nincsen is a világon, amelyik akkor is fáj, ha orvost lát. Mentem is haza, hogy megúsztam. Csak igaza lehet az orvosnak. Harmadnapra megint beleállt a fájás. Ugyanabba, amelyikbe azelőtt. Hová mennék máshoz, mentem az orvoshoz. Mondtam neki, visszahoztam a fogamat, doktor úr.

– Melyiket?

– Csak azt, amelyiket annyira kínáltam a minap. Azt eszi megint a tüzes nyavalya. De úgy ám, hogy sírtam is már, amikor senki se látta. Megdagadt úgy a képem, a pajtakapun is csak oldásvást féltem volna be.

Nevet az orvos, nézegeti, ütögeti, hümmöget, és azt mondja, az nem igaz. Az a fog teljesen jó. Ellenben a másik, a mellette lévő nem jó.

– Éppen azt csinálta meg, doktor úr.

– Igaz, igaz, de meglazult benne a tömés.

Nyeltem egyet. Rúgta megint a rokkáját, belekanalazott a számba, tett rá egy kis maltert, aztán mehettem. Megesküdött volna, avval a foggal nekem mostanában bajom nem lesz. Nem is lett. Csak a másikkal.

Éppen mondja a szentbeszédet a pap itt az iskolai templomban, de olyan szépen beszélt ám, hogy az csakugyan szép volt, amikor reccsent a számban. Meglökött a szomszéd, hogy ne illetlenkedjek. Az a szerencse, hogy éppen a pap beszélt. Mert káromkodtam volna akkorát, hogy a többi fogat is kivitte volna a huzatja a számból. Attól tartok, kedves testvéreim, most se a fájós fogainkat tapogatják.

Különben tényleg jóindulatúnak látszanak, motyogta magában. A tanító leginkább. Aztán eszébe jutott, hogy az se sokat számít. Hiába volt ő jóindulatú a hadseregben, ha a zászlós nem volt az. Itt pedig a Seffer a zászlós.

10.

Hétfőn reggel korán állt elő a kisbíró, hogy menjen be, hivatja Seffer. Most, azonnal.

– Mit akar?

– Azt énnekem meg nem mondta, hogy mit akar, de nem is vagyok kíváncsi rá. Ne láss, ne hallj, ez a törvény az én szakmámban. De ha kíváncsi lennék, akkor se mondaná meg.

– Hívat mást is?

– Minden napra megvan a fejadagja.

– És mit csinál velük? Vereti őket?

Erre felelni megint hatásköri túllépés lett volna a kisbírótól. Ne láss, ne hallj!

– Aki onnan kijön, annak mindnek elhúzzák egyszer a Ritka búzát.

– Annak már kampec?

– Kampec.

Nagyon megváltozott Seffer, amióta nem látta. Megöregedett, pocakot eresztett, de a keskeny szájaszéle lefelé lefedt most is. Kegyetlenül ellenszenves volt a szája széle.

Ugrott a csicskás, amikor belépett, de Seffer leintette:

– Várjon, Fekete elvtárs, Szél Imre az én vendégem!

Imre csak állt az asztal előtt.

– Szervusz, édes jó cimborám, szervusz! De örülök, hogy látlak!

Imrét előntötte a pirosság. Arra számított, az első lépésre megkapja az első pofont, másodikra a másikat, ez meg elkezd nyájaskodni? Majdnem elcsöppen, olyan nyájas. Csak a szája szélében lakik az ördög.

Tessékelte befelé, a másik szobába, és beültette a nagy fotelba. Kínálta cigarettával, szivarral, szedte elő a poharakat.

– Pálinkát? Konyakot? Rumot? De jó, hogy látlak, kedves Imre barátom! Jó bőrben vagy, annak örülök legjobban. Pedig átmentél egy-két virgán te is életedben, velem együtt, de úgy látszik, a mi korosztályunk ilyen fából van faragva. Szívós fából. Nem hajlik, nem hasad, ha csak a fene meg nem eszi. Igen-igen örülök. Egészségedre, kedves Imre!

Imre nem nyúlt a pohárért.

– Nem ezért hívtál te engem, Seffer Ádám!

Visszaeresztette ő is a pálinkás poharát. Megrágta a szája szélét, megráncolta a homlokát is, de újra nyájas lett. Ráveregetett Imre vállára.

– Nem azért, persze hogy nem azért. De ne vágj föl, hogy nem iszol velem! Olajozni kell a kereket, másként nem fordul.

– Az a kerék már fordul. Megolajoztad már régen.

Mintha egy véka hangyába ült volna bele Seffer, úgy kezdett mocomogni.

– A kocsikenőcs nem tehet róla, hogy vele kenik a kereket.

– Az nem.

– Na látod!

– Tudod mit, Seffer Ádám? Ne kezdj te itt mosakodni, mert attól csak piszkosabb leszel. Mondd meg, mi a bajod, aztán végeztünk.

Csíptek a hangyák.

Csücsörített a száján, mintha gondolkodna, előre nyújtott álla alját kenetes mozdulatokkal simogatta, behúzta nyakát a válla közé, aztán kiengedte.

– Tudod, édes jó cimborám, mi most nagy munkában vagyunk.

Egész úton jobban vert Imre szíve, mintha kergették volna. A fotel majdnem kivetette, amikor beleült. Olyan forró volt. Tüzes szék volt. Most hirtelen elment a tüze, csöndesebb lett a szívverése is. Mi bajom lehet nekem ezután? Visszavisznek Ebesre? Vigyenek! Ha maradok, akkor is a máséban leszek. Ha elvisznek, akkor is. De most az egyszer befűtök Seffernek!

Ezt gondolta, ezért hűlt ki a szék alatta.

– Jól figyelj, Seffer Ádám! Ismerlek én téged, jobban, mint a tenyeremet. Igen régen ismerlek.

– Ne siess! Annyira nem ismersz. Csak azt tudod, hogy vagyok.

– Tudsz-e te arról, hogy én adósa maradtam volna valakinek?

– Mindig becsületes ember voltál.

– Szóra felelj! Tudsz vagy nem tudsz?

– Nem tudok.

– Se pénzzel, se szívességgel.

Mint az előimádkozó kántor után a búcsús, úgy mondta Seffer:

– Se pénzzel, se szívességgel.

– De még szóval se.

– Nem tudok róla.

– Van-e a falnak itt füle?

– Nincsen.

Körbenézi Seffer is a szobát.

– Jól nézd meg, van-e a falnak füle, mert megjáród, ha találna lenni.

Megint körbenéz Seffer:

– Nincsen. Most nincsen.

– Tartozásom van énnekem, Ádám!

– Nem tudok róla.

– Gané ember vagy te, Seffer!

Fölugrott, mintha alulról szúrták volna bele a vasvillát. Megállt terpeszállásban, félre tartotta a fejét.

– Figyelmeztetlek... – Nyelt egyet, egy oktávot lenyelt a hangjából. – Te nem tudod, kivel beszélsz! Csak egy szavamba kerül.

– Csillapodj le nyugodtan. Tudom én, kivel beszélek. Jól tudom. Azért mondom, hogy gané ember vagy te, mert tudom, kivel beszélek. Ennyivel tartozom én neked.

Seffer visszaült a helyére. Minden feszes ránc föladta arcán a hivatalos vigyázzállást.

– Ártottam neked, Imre, sokat ártottam.

Most Imre háta egyenesedett ki a meglepetéstől. Valósággal kővé dermedt. Ez a Seffer egy szerencsétlen ember. Addig azt hitte, rongy ember, most látja, roncs ember. Darabokra ment szét a lelke ennek, mintha gránát csapta volna széjjel.

– Meguntam a vakondéletet. Ki akartam jutni a fényre. Nagy ember akartam lenni. Az az egy dobás volt az életemben, hogy nagy ember legyek. Akkor kellett megkapaszkodnom, amikor éppen puhára szántották a földet. Menekülni akartam kaszától, kapától.

Elhallgatott. Nagy csönd után folytatta.

– Arról csak te tudhattál, mi voltam én a háborúban, a Don-kanyarnál.

– Mindent én se tudtam. Azóta se változtál semmit. Hajcsár voltál, az is maradtál.

– Háromszáz embert én vezényeltem be a vonal elé. Háromszáz embert!

– Csöndesebben, Ádám! Meg találják hallani.

A roncsember legyintett. Itt nem hallja meg senki. Itt ő a gazda, itt hallgatózni tilos.

– Tudod, mit jelentett volna nekem, ha te megszólalsz? Amikor hazajöttél, mindjárt?

– Féregnek néztél te engem? Beköpőnek?

– Annak. Énvelem megtanították, hogy mindenki ellenség, vagy az lehet. Én csak azt tudom, veled találkoztam egyedül azok közül, akik ismernek. Ha te megszólalsz, egy szavaddal kitekered a nyakamat.

– Erre te gondoltál egyet...

– Erre én kettőt gondoltam. Én tekerem ki a tiedet, hogy ne tudjál szólni.

– Kitekerted.

– És föl is figyelnek rám, mert lelepleztem az osztályellenséget.

– Az is én voltam?

– Valakinek lenni kellett. Megbocsátasz-e nekem, Imre? Édes jó komám, megbocsátasz-e nekem?

Imre dereka összeroggyant. Az előbb még görcsbe szorította a szívét két esztendő minden gyötrelme, megaláztatása, a szembeköpés, letaposás, félrelökés, a lélekbe tetovált bélyeg, hogy ő, a világ legszerencsétlenebb embere fenekedett ellensége lett a társadalomnak. Markolta a görcs, ha eszébe jutott betegen elpusztult felesége, hitehagyott gyereke, elkallódott lánya. Az előbb még elégtétel lett volna, ha szétszakíthatja ezt az embert, mint a cserebogarat, most összeroggyant. Ült a két öregember egymás mellett törten, rokkantan. Imre szólalt meg.

– Bántanak?

– Bántanak. Fölfüggesztettek. Beárultak az agitálók. Hogy én durva vagyok, korbáccsal hajtom az embereket a szocializmusba. Holnaptól kezdve más fogja itt a gyeplőt.

– Erre te megijedtél.

– Nem értelek.

– Megijedtél, hogy föltámad a háromszáz rabod. Attól félsz, hogy én támasztom föl.

Seffer attól ijedt meg, hogy nagyon beleláttak a lelkébe. Ha ez a tanulatlan ember ennyire belelát, mi lesz fönt?

– A vétkéért ezen a földön mindenkinek meg kell szenvedni. Megkapod majd te is a magadét, biztosan megkapod. De énfelőlem nyugodt lehetsz. Mert nem ellenem vétetted a legnagyobbat, hanem a rendszer ellen. Akinek a kutyája voltál, abba haraptál bele. Régen is, most is.

Meghökkent Seffer. Mit beszél ez az ember? Hogy ő a rendszer ellen vétett? Amit ember ezért a rendszerért megtehet, ő mind ide adta. Becsületét, emberségét, nyugalmát, boldogságát, mindenét. Törtetett, az igaz, de más is evett abból az almából, amit lerázott. Ennek a rendszernek rázta ő az almát.

– Sokszor elgondoltam én azt, Ádám, hogy milyen szépen összeszedhettük volna mi magunkat. Tiszta papírral kezdhettük volna. Patyolat ingben járhattunk volna. De nem jártunk, mert elfelejtettük, a tiszta inget csak tiszta kézzel lett volna szabad megfognunk. Mire fölvertük volna, foltos lett. A kezektől lett mocskos. A kezektől! Istenem, de soká lehet azt a sok inget megint tisztára mosni!

Mozdulatlanul ült Seffer, két oldalról fogta a fejét.

– Tele voltunk sebbel, az igaz. Mindenünk sebes volt. Arra csak tiszta gyolcsot lehetett volna tenni. Csakhogy ti szégyelltétek, hogy varas a testünk. Ti letagadtátok, hogy féreg esett belénk. A sebnak előbb ki kell tisztulni, csak utána gyógyul. Volt nekem egy tehenem. Fölszúrta a drót a hátát. Begyulladt, földagadt akkorára, mintha kenyeret sütött volna rá a pék. Egy darabig levedzett, aztán abbahagyta. A cipó aljáról nem jött semmi, ott is maradt a pók a hátán. Meggyógyult, de a pók ott maradt. Vihettem a vásárra, nem kellett. Pókos. Ha száz liter tejet ad, akkor is pókos. Hazavitem, meghagytam. Sajnáltam volna hentesnek adni. A pókján kívül annak más hibája nem volt.

Sokallta kint a csicskás Fekete, hogy ilyen sokáig vergődik bent a főnök egyetlen emberrel. Az ilyet jól meglegyinteni kellene, meg van az már gyűrva, csak kitenni elé a papirost, hogy itt írja alá, és mehet. Öt perc alatt máskor készen van a nóta, most dél elmúlt, mocorgás meg semmi. Hóna alá csapott egy csomó aláírni valót, benyitott. Láta a két öregot megrogyva. Nem járt le-föl a főnök, nem hirdette fennhangon az ígét, nem fenyegetett, nem ígért boldog szocializmust, csak ült.

– Mi lesz a vége ennek a cirkusznak, Ádám? – kérdezte Imre, amikor kihúzódott Fekete.

– Minek, Imre?

– Amit most csináltok.

– Ennek? Ennek a vége csoport lesz.

– És ha nem írják alá?

– Aláírják.

– Mindenki?

– Ahány ember kell, annyi megvan. Aki fölösleges, megmarad magnak.

Térült-fordult megint a csicskás. Nem értette a hangot. Hová lett a határozottság? A föllépés? Minden a föllépésen múlik, ezt magyarázta eddig a főnök bürkabátos koruktól kezdve, most meg úgy elpuhult, mint a kovászos uborka. Se az ütő nem áll meg, se az idő, csak beszélget? Evvel a semmi emberrel, evvel beszélget?

– Más út nincsen?

– Nincs.

– És az öregek? A magamfajták?

– Még bírod a munkát. Otthon is dolgozol.

– De meddig? Mi lesz velem azután?

– Mi lenne? Ha kinn maradsz, mi lenne? Él az ember, amíg föl nem fordul. Aztán nem él. Az okosok azt mondják, jobban élsz, ha belépsz. Lesz orvos, lesz patika, minden lesz. Itt már csak jobb lehet, rosszabb nem.

– És teveled mi lesz?

– Nem tudom. Nem látok bele a kártyába. Attól függ, ki vitte a panaszt. Ha lehet, kikérem a nyugdíjat.

– Korán van még. Most én mondjam neked, bírod a munkát?

– Amíg a pók mászni tud, addig menjen. Utána már lesöprik.

Fölálltak. Nyújtotta a kezét a megtört ember.

– Isten megáldjon! Ha tudsz, bocsáss meg!

– Mi legyen velem? Alá kell írnom?

– Jobb, ha aláírod. Jó szívből mondom, jobb, ha aláírod. Más út nincsen, csak ez az egy van. A tiszta ing, ha lesz egyáltalán, csak innen kezdődhet.

– Jó még, ha nálad írom alá?

– Talán még jó.

Kifelé menet a világ négy tája felé üvöltötte négy hangszóró torka szakadtából:

*Ritka búza, ritka árpa, ritka rozs,
Ritka kislány, aki takaros...*

11.

Sokat nem koptatta Imre a szövetkezet útjait.

Belépés után, ahogy az első közgyűlés alapszabályba foglalta, hogy a téesz a teljes önkéntesség alapján áll, ötvenen mindjárt ki is akarták próbálni, mennyi igazság van benne. Meg se nagyon száradt a tinta a belépési nyilatkozaton, irkalapra írták a kilépési nyilatkozatot.

Vitték mindet a postára, de a posta nem vette föl. Meg volt tiltva neki. Ekkora akadály nem akadály, átvitték a szomszéd falu postájára. Fülelt a falu, mi lesz ebből. Tanyára késve értek a hírek, de másnap délben már hallani lehetett, összeszedték mind az ötvenet egy kis elbeszélgetésre.

Itteni dialektus szerint cifra szó lett az elbeszélgetés, és az is maradt. Történelmi zamata volt. Hasonlított az ankét pofonhoz, és ért annyit, mint azelőtt az oldalkocsis motorbiciklin járó bürkabát. Beszélgetni, ugye, lehet. Akárhol lehet. A tanyakapuban is lehet. Utcán, sarkon, ároksparton, templom előtt, körtefa alatt, vagy istálló közepén is. Az elbeszélgetés egészen más. Ott főnök van, nagy ember, és sok emelettel lejjebb egy kis ember. Beszélgetés közben mindenkinek lehet igaza, elbeszélgetés közben csak egynek. A főnöknek. Imre azt mondta, csak az lehet az elbeszélgetés vége, hogy mind az ötvenen visszavonják a kilépésit, és benn hagyják a belépésit.

Estig mind az ötven meggondolta.

Amikor kinyílt a tavasz, azt fújdogálta a szél a sömlyéken, menjen dolgozni a csoportba, aki megcsinálta. Annyira mondták az öntudatos városi népek, hogy ilyen jó lesz, meg olyan jó lesz, essenek neki akkor, és csinálják! A világ minden kincséért se ütnék el őket attól a sok jótól!

Imre mondta is nekik, annyi jóval ő nem bír, amennyit ígértek, megosztaná velük. Ha cigányasszony járt, és kártyát akart vetni, kutyát uszított rá. Aki annyira belelát a más jövő-jébe, jó, ha meglátja azt is, ebben a házban nem kap semmit. A szája ha kirojtosodik, akkor se. A nagyüzemi jósokra nem uszított kutyát, csak azt mondta, megosztaná velük. Maradjanak itt, kapáljanak együtt, kaszáljanak, és rögtön benne lesznek ők is a paradicsomban.

Ő se mondta tehát, hogy menjünk dolgozni, amikor a többi azt mondta, ne menjünk. Aki megcsinálta a kolhozot, éljen vele. Ők meglennének nélküle, de majd meglátjuk, az állam meg tud-e lenni nélkülük. A paraszt szava akkor dönt, amikor vagy beleáll a barázdába, vagy nem áll bele.

Ez is annyit ért csak, mint botfűlűnek a zongora. Lenyomhat minden billentyűt, hátha abban van az ária, de nyöszörgés lesz csak belőle. Főnt jobban ismerték a kottáját.

Jártak házról házra, dél felé össze is gyűlt 35-40 ember a répaföldön. A házaló bent már nem azt mondta, hogy hívtam még húsz embert, és egy se jött, hanem listáról olvasta, ki nem jött. Azt aztán vasárnapra invitálták be az állomásra műtrágyát lapátolni. Aki oda se ment el, fizette a vagonpénzt.

Zongorázni tudni kell.

Hanem az elnökök egymásnak adták a kilincset. Némelyiknek arra se volt érkezése, hogy megtanulja, melyik a tehén, melyik a bika. Csak az elvi irányításhoz értettek. Értettek? Ők voltak a hangszóró. Amit főnt mondtak, itt kiabálták széjjel.

Miért mentek el? Azt se nagyon tudták az emberek, miért jöttek. Volt, aki hamar elkezdett maga alá kaparni, annak a körmére ütöttek: csiba te! És elvitték máshová elnöknek. Közben megmondták neki, ez az utolsó dobása, jobban viselje magát. Olyan is akadt elvértve, aki nagyon ide való lett volna, hanem lebukott fönn, aki ide hozta. Gyanús lett, elszállt a bizalom, kicsérélték.

12.

Akkora úr még nem volt a paraszt, mint most, amikor szavazni viszik. Leváltották most is az elnököt, kell helyette másik. Elindultak előző nap a tolólapos traktorok, simára egyengettek minden utat. Némelyik tehetetlen öregnek a portájára beállítottak egy-egy pótkocsi szalmával. Aranyat ért a szalma, a jószág nem feketett a pusztá földön. Csak a kezet kellett fölemelni érte a szavazáskor. Jártak kint a pántlikás autók, hozzák befelé a tagokat. Aki nem akaródzik, házhoz mennek érte. Hátha beteg, hátha elfelejtette. Aki ilyen fontos munkára adja a fejét, hogy elnököt szavaz, ne járjon gyalog. Hol van már az a világ, hogy akár tíz kilométert is gyalogolni kell? Ha kenyérért megy a boltba, gyalogolhat, de most itt a teherautó, meg a pótkocsis zeter, most ez a dolga. Legföljebb visszafelé kell gyalogolni, ha rosszul sül el a szavazás. Ha négylovas hintó lenne, azt is kiküldenék, csak hozza az embereket befelé.

Mindenkivel finoman beszélnek. A kézfogás, a hogyvagyunk, hogyvagyunk kijár annak is, akit máskor észre se vesznek.

Hozzák az emberek a kanalat is a közgyűlésre. Kanál nélkül el se induljon, aki szereti a bográcsba fordított apácabürgét. Az első napokban még tányért is hozni kellett. Tányér már van, de kés, villa, kanál még nincsen. Nem is lenne jó venni, mert könnyen megragad valahol. Bicska a zsebben, villa meg nem kell oda, ahol kanál is van. Indulhatunk, minden megvan ahhoz, hogy új elnök legyen.

Tömődik befelé a népség a moziba. Hosszú asztal van elől, leterítve pirossal, telerakva virággal. Körülülk a városi emberek.

Megnyitja egy pici ember a közgyűlést, megállapítja, éppen vannak annyian, amennyi a szavazáshoz szükséges. Ismerteti az eddigi nagyon szép eredményeket, és az eljövendő feladatokat, de előtte fölkeri a jelölőket, kezdjék meg munkájukat.

Mindenre szavaznak. A közgyűlés levezető elnökét meg kell szavazni. Jegyzőkönyvvezetőt, legalább két hitelesítőt, jelölőbizottsági tagokat, és külön a bizottság elnökét. Arra az a legjobb, aki tudja, szájában van a zabla. Nagyon kell ügyelni, hogy sérelem ne érje a demokráciát.

– Arra nem szavazunk, ki söpri föl utánunk a mozit? – morogja bele valaki az ájtatos kézföltartásokba.

Minden elvégeztetett, ahogy végezni kell. Elhangzik az új jelölt neve is: Kalapos Jakab. Föláll megint a pici ember, de csak azért, hogy átadja a szót a megyei kiküldötnök, az aranykeretes, kopasz osztályvezetőnek. Meghallgatják őt is, hogy igen jó ember a Kalapos. Be is mutatja, ott ül mellette. Busafejű, és mosolyog. Nem ismer itt senkit, ennél fogva mindenkire mosolyog.

Megint a pici ember beszél:

– Tessék, elvtársak! Van-e valakinek kérdése vagy hozzászólása? De akinek ellenvetése lenne, azt is tegye meg.

Nem szól senki.

– Nyugodtan, tessék! Azért vagyunk itt, hogy minden kérdésre válaszoljunk. Olyan elnököt válasszunk, aki biztos kézzel vezeti a szövetkezetet!

Most se szól senki.

– Mindenkit kielégített az osztályvezető elvtárs tájékoztatója?

– Hajaj! Jól is laktunk vele.

– Fölteszem akkor szavazásra a kérdést. Tartsa föl a jobb kezét, aki Kalapos Jakabra szavaz!

– Nekem volna még egy kérdésem.

– Tessék, tessék!

Burkus Jóska lett kíváncsi, a fal mellett, leghátul. Föláll, nem néz se jobbra, se balra, csak bele a pici ember szemébe.

– Azt akarom csak megkérdezni, ha lehet, szabad-e nekünk itt ma választani?

Forognak a fejek az asztalnál, és küldik tovább a mosolyt. A nép egyszerű gyermekének tisztelelkű, naiv kérdése. Szabad-e választani? Hát nem most tették föl éppen szavazásra a kérdést?

– Természetesen. Azért vagyunk itt mindnyájan.

– Úgy értem én, választani szabad-e?

– Hogyne lenne szabad! A lelkiismerete szerint szavaz mindenki. Aki Kalapos Jakabot akarja, rászavaz, aki nem akarja, nem szavaz rá. Világos, elvtársak? Nem először csinálják, biztosan emlékeznek rá. Tehát aki Kalapos Jakabra...

– Jól tessék figyelni! Komolyan kérdeztem, választani is szabad? Mert lovat is legalább kettőből lehet választani a vásárban is. Maguk csak azt hajtogatják, szavazzunk erre az illetőre.

– Kalapos Jakab elvtársra.

– Csakhogy nekünk a maguk embere nem kell! Ha választani szabad, akkor nem kell.

Fölugrik az asztal végéről egy laposnézésű idegen:

– Fogja be a száját! Üljön le!

Kár volt beleszólni. Rántott egyet a vállán Burkus Jóska, és leült. De a zsilipet fönn felejtette. Lett akkora zenebona, messziről jött ember ekkorát még nem hallott. Mit képzél ez a mit-ugrász ember? Fogja be ő a pofáját! Talán gettóban vagyunk megint? Biztosan az a fogdmeg, csak elszólta magát.

Kolompol a szemüveges kopasz a poharával, hogy csönd legyen, de nehezen szívódik föl a morgás.

– Tessék, elvtársak, szóljanak hozzá!

– Aztán meg fogják be a pofájukat, ugye?

Most megint a pici járási ember áll a mikrofonhoz:

– Helyesbíték, elvtársak. Nincs már hozzászólás, az a napirendi pont már elmúlt. Szavazásra tettem föl a kérdést. Ki szavaz...

Megint föláll Burkus:

– Nekünk a maguk elnöke nem kell! Ha annyira szeretik, alakítsanak egy kolhozot a megyeházán, és válasszák meg maguk elnöknek, de minekünk nem kell! Ha két kézzel kínálják, akkor se!

– Meg tudná mondani, miért ellenzi Kalapos Jakab elvtárs jelölését?

– Nem ellenzem én. Jelöljék, ha akarják! Én a szavazást ellenzem, nem a jelölést.

– És azt miért ellenzi?

– Azt is megmondom. Mert azt se tudom, ki fia-borja. Csak jött, mint a többi, majd megy is, mint a többi.

– Na, látják, emberek? Ilyen egy hebehurgya téesztag. Jár a szája, és kiderül, nem is ismeri. Az előbb, persze, nem figyelt oda, amikor az osztályvezető elvtárs elsorolta érdemeit.

Leült Burkus. Minek állna tovább, ha már mindenki beszél? Bekiabáltak innen is, onnan is.

– Erről van szó. Az érdemeit hallottuk, de azt, hogy szeret-e dolgozni, azt nem hallottuk! Meg azt se, hogy tud-e dolgozni! Nekünk nem az érdemeiért kell az elnök, hanem a munkájáért!

Imre most is csak nézett nagyokat. Így megváltozott a fajtája? Eddig ki nem nyitotta volna a száját, ha a szakállas kanördögöt hozzák elnöknek, akkor se, most meg be nem áll a szája?

A pici ember megint föltette a kérdést:

– Akarják-e elnöknek Kalapos Jakabot?

– Nem akarjuk!

– Nyújtsa föl a kezét, aki akarja!

Minden kéz lenn maradt a padi népek között.

– Nyújtsa föl a kezét, aki ellene szavaz!

– Ha bolondok lennénk! Hogy fölírják?

Lehajolt a pici ember, először jobbra, aztán balra. Kérdezett valamit, meghallgatta, mit súgnak. Főlegyenessedett, újra az embereknek beszélt.

– Tisztelt taggyűlés! Magukat valaki félrevezette. Teleültette a fejüket demagógiával. Így csak az beszél, aki ellensége a szocializmusnak. Fölteszem megint a kérdést, ki szavaz Kalapos Jakabra? Nyújtsa föl a kezét bátran, ne féljen a hangadóktól! Mi megvédjük, aki mellettünk áll!

Fölállt a sarokban egy rongykabátos öreg ember. Több volt a ránc az arcán, mint földön a barázda.

– Legyen csönd, emberek! Beszélni akarok.

Keze egy suhintására elcsitult a tenger.

– Tessék, Kása elvtárs!

Nagy nekibuzdulás kell ahhoz, hogy valaki kiálljon beszélni. Magamagától ijedt meg Kása Mihály, amikor már állt. Olyan volt benne az indulat, mint az artézi kút nyomása. Föl nyomja a vizet rettenetes nagy nyomással, itt fön elengedi. Csorogjon, csöpögjön, ahogy akar. Ha most rá is rákiabálnak, hogy üljön le, biztosan nem ül. Akkor ő megmondaná, mire nézzék a szegény embert. Megmondaná, az urak most hallgassanak, most a nép beszél. Úgy állt föl, akkor is kimondja az igazságot, ha már kezén van a lánc a vasgolyóval. Ha belöki a penészes szalmára, kígyók, békák közé, ahogy a nagy idők hőseit írások szerint belökték, akkor is kimondja. Most meg? Nekiugrik a bika a vörös posztónak, és nincsen benne ember.

Nem kiabál rá senki, csak azt mondják:

– Tessék, Kása elvtárs, hallgatjuk!

Végignézett magán, most vette észre igazán, milyen szánalmas a folt hátán folt ruhája. Szabad egyáltalán ilyen ruhában beszélni? Ő akar szembeszállni azokkal, akiknek a kezében hatalom van? Legszívesebben azt mondta volna, bocsánat, emberek, én nem akarok mondani semmit. Nem jut eszembe nekem semmi.

Elöntötte a tehetetlenség mérge. Legyőzték, mielőtt szólna. Nekifeszült mégis a hámnak, mert miféle ember az, aki hagyja magát? Olyan hangosan kezdett beszélni, mintha kiabálós vásárban hirdeté eladó portékáját.

– Azt kérdezem én, beszélni jöttünk ide, vagy végezni! Beszélhetünk mi annyit, hogy kipállik a szánk, a bontiekkal úgyse bírunk. Az utolsó szó mindig azé, aki az asztalnál ül.

Meglátszott az arcán, mikor jön vissza eszébe az a gondolat, amit a hirtelen félsz kilökött belőle.

– Nem az választ itt, emberek, aki szavaz. Aki javasol, az választ. Mi csak arra valók vagyunk, hogy rámondjuk az áment, amit más kigondolt. Megszavaztuk Pintért? De meg ám! Amikor rossz ember lett bent, akkor meg leváltottuk? Annyi bajunk se volt nekünk vele, hogy megválasszuk, annyi meg még úgyse, hogy leváltuk.

Nagyon forgott a szeme az asztal szélén ülőnek, de rátette a kezét a szomszédja a karjára. Várjuk ki a végét. Kása nem vette észre, mondta a magáét.

– Azt mondják, bentről abrakolják, tehát akkor viszik, akkor hozzák, amikor akarják. Jött utána a mocskos szájú Varga Jóska. Annyit tudtunk csak róla, hogy rá se tud nézni a kocsmára. Kívülről! Megválasztottuk? Javasolták, hogyne választottuk volna meg! Ne sokat vakarózzunk! Most azt mondják, egyesegyedül az volt a bajunk, hogy eddig nem volt egy Kalaposunk. Most lesz, az istenek segítségével. Éljen Kalapos! Az is bolond, aki rászavaz!

A lapos szemű föl is ugrott, de visszanyomták.

Nagyon behúzza valaki a nyakát, hogy ne lássák, de a hangját jól kieresztette, hogy meghallják:

– Gyerünk kifelé! Az a tiszta munka.

Kilöködtek a moziajtók, tódult kifelé a tömeg, mintha égne a ház belülről. Pillanatok alatt meztelenre vetkőzött a terem, csak az asztalnál ülők nem tudták eldönteni, mit kell most csinálni. Ki van adva, meg van beszélve, hogy itt Kalapos legyen az elnök. Erre bekiabálja valaki, hogy nem kell Kalapos? Hogyhogy nem kell? Hát mit képzelnék ezek? Demagógiával el lehet ütni valakit az elnöki posztól? Itt akárki lehet elnök, csak az nem, aki lesz?

Kiment egy-két ember az asztal mellől, megtapasztalni, milyen a hangulat odaki. Kinn vannak-e még, vagy hazamentek? Kik a hangadók? Ki kell emelni őket a tömegből, újra jelölni, újra szavazni, és jöhet a birka az asztalra.

Hiába nyitogatták a füleiket, csak ilyeneket hallottak:

– Szép idő van.

– Az.

– Jó meleg.

– Csak az eső kéne, de az nagyon.

– Porzik az eke a földben.

Másik csapat azt firtatta, lesz-e ára ősszel a malacnak, és hogy a hízóbika most a legkelendőbb jószág. Baj van vele, az igaz, de ha enni kap, nem csinál az mást, csak hízik. Mint a cigányok lova, ha náddal fűjták föl.

Nagy vita kerekedett bent ezalatt. A pici ember verte az asztalt, hogy ő még egyszer nem javasolja Kalapost. Aki rácsinált a hámfára, legalább vegye észre. Meg kell tudni, kit akarnak az emberek. Felnőtt már ez a mozgalom annyira, rájuk bízhatnák, ki legyen a vezetőjük. Ha valaki házasodik, azt mondjuk, ne szóljon bele senki. Az a kettejük dolga. Száz meg száz ember dolgába miért szólunk bele?

– Mert az az egész ország ügye, hogy lesz szocializmus vagy nem lesz – vágta ki, aki a legnagyobb autóval jött. – Azzal nem lehet játszani, hogy szeret, nem szeret.

A pici ember erre azt mondta, ő lemond a mai ülés levezetéséről. Az alapelvek világosan kimondják, a szövetkezeti demokráciát se kívülről, se belülről senki meg ne sértse.

Erre azt kontrázták, elég baj az, ha valaki nem tudja, hogy itt a szövetkezeti politika szövetségi politika is. Igenis, van beleszólása a munkáshatalomnak, mit csinál a téesz. Mindent ebből a szempontból kell nézni. Ez az iránytű, itt más nótá nem lehet.

– De ha a menyasszony nem akar odafeküdni a mi vőlegényünk mellé, akkor mit csinál a szövetségi gúgyú?

Fölmerült az is, mi a biztosíték, hogy a munkásosztályt egyedül Kalapos elvtárs képviselheti, de ez túlságosan meleg kérdés lenne. Inkább azt lenne jó megtudni, kit akar a falu. Azt se tudjuk, ki ellen harcolunk.

– Nem eshetünk bele a tömegek uszályába. Ide iránymutatás kell, nem a habókosok követése.

Határozati javaslat született, válasszanak új jelölő bizottságot. Legyen benne a tanácselnök, a párttitkár, ők ismerik a helyi viszonyokat, és legyen benne három szervezetkezesi tag.

– Nem jó az arány – kontrázták a javaslatot. – Hárman vannak kettő ellen.

A pici ember erre azt mondta, nagyon hozzászórtunk mi ahhoz, hogy minden bokorban ellenséget látunk. Pedig az is meglehet, nyúl sincsen abban. És ha azt mondjuk, öten vannak együtt?

Elrágódtak egy darabig, aztán a tanácselnök földiktálta a három nevet. Harmadiknak Kását is fölverték. Behívták a kintieket, kihirdették, új jelölő bizottságot választanak. Megtapsolták a pici embert.

– Megbukott Kalapos!

A három nevet is megtapsolták. Utánuk kiáltottak, amikor mentek kifelé:

– Észnél legyetek!

Észnél is voltak, mert két jelöltet állítottak. Kalapos Jakabot – néma döbbenet fogadta a bejelentést –, és Szabó Ferencet.

– Éljen! Éljen Szabó! Szavazzunk Szabóra!

Az asztalnál ülők is elfogadták Szabót is.

Egy kosár barackmaggal indult a földosztás után, és olyan barackost telepített, hogy utána ment a falu. Ezt hogy kell, azt hogy kell?

Imre csak hallgatott nagyokat. Ebből megint baj lesz. A Kalaposra nem szavaz majd senki. Mi lesz akkor?

Kihirdették az eredményt.

– Szabó Ferencre voksolt 542 fő, Kalapos Jakabra egy fő.

13.

Királyválasztáson nincsen annyi változás, mint amikor új elnököt választ a szervezet. A főkönyvelő magától elment, más helyet keresett a kávéfőző titkárnő is. A többenél várták, nézzenek körül, hol lenne jobb. A főagronómusból, hogy violencia ne legyen, elnököt csináltak a harmadik faluban. Összeeszt egyszer Szabóval, amikor az uborkát vetették, pedig Szabónak volt igaza. Szabó kertész volt világleletében, és neki akarta magyarázni a főagronómus, hogyan kell vetni az uborkát. Odavágta a szerszámot, hogy ész ellen való cselekedetet ő senki kedvéért nem csinál. Tartani lehetett tőle, hogy megfizet most, ha elnök lett. El kell vinni a főagronómust, de ne érezze, hogy neki lett igaza.

Lassan kicserélődött a vezérkar. Rokon, sógor könnyen bekerülhetett. A maszek világban Galambos járt piacra a Szabó paradicsomjával, paprikájával, el is adott mindent. Ő lett a brigádvezető.

Imrének Galambos soha nem volt jó embere. Az apját se szerette. Ha beült a kocsmába, az ő szavával volt tele az egész ház. Fizetett boldognak, boldogtalannak, de mindenkinek hallgatnia kellett. A próféta nem hirdette olyan hangosan az ígét, mint ő. Hajszálpontosan a keze alá tanult a fia is. Ha szószéket faragnak neki a kocsmasarokban, biztosan fölmászik rá. Semmi nem volt jó a világban, ahogy volt, mert őt nem kérdezték meg.

Aki hajlandó volt hallgatni, ihatott a kontójára. Aki illetlenül belebeszél, többet mondott annál, hogy úgy van, hej, de jól adja, mintha az angyalok beszélnének, és méz van a nyelve alatt, azt a kocsmáros kihagyta a következő körből.

Bent járt Imre a borbélynál, hallotta, sört mérnek a kocsmában. Beült, kért egy korsóval. Pirosra itta már akkor magát a Galambos gyerek, odaáll elé, félreteszi a korsót, odatolja helyébe a magáét.

– Ebből igyon, Imre bátyám, az én egészségemre!

Fölvette Imre a maga poharát, fölhajtotta.

– Egészségedre, öcskös! – És kiment.

Soha meg nem itta a más italát. A nagyszájú embert pedig ital nélkül is elkerülte.

Kiabált utána a kis Galambos, hogy talán száj- és körömfájása van öneki, hogy az ő poharából nem lehet inni? Jó az egész falunak, csak az ilyen rátarti parasztnak nem jó? Magasan hordja az orrát, adja majd lejjebb is.

Most a paprikát kapálják Paptagon. Megjött a brigádvezető, megy végig a sorokon. Úgy megy, vegyék észre. Ilyenkor szabad megállni, hátra köszönni, és utána rágyújtani. Imre kapál tovább.

Farizeus tempó az ilyen, meg is áll Galambos a sorában.

– Hé, emberek! Kinek a sora ez? Jöjjön csak vissza!

Megfordul mindenki, nézi a magáét. Visszanéz Imre is, látja, ott áll az övében.

– Jöjjön vissza az az ember! Ha jól látom, Szél Imre jöjjön vissza!

Imre kapál tovább.

– Nem hallja, Szél Imre? Maga süket? Azt mondtam, jöjjön vissza! Nem akarom még egyszer mondani.

Nem szól Imre, de nem is megy.

Akire tíz hold paprikát meg negyven embert rá mertek bízni, ekkora sértést nem tud elviselni. Mit képzel ez a pasas? Már kétszer szólt, és a füle botját se mozditja?

– Vatta van a kend fülében, Szél Imre? Nem hallotta, hogy jöjjön vissza? Ne kukoricázzon velem, mert megtáncoltatom! Istenemre mondom, csúnyán megtáncoltatom!

Fölegyenesedik Imre, megfordul. Vissza is szól:

– Van neked otthon kutyád, kölkök? Ugass annak, ne nekem!

– Lefogatom a munkaegységéből! Holnap már ne is jöjjön! Az én kezem alatt csak az dolgozhat, akinek én dirigálok. Majd megpuhítom én azt a kemény nyakát magának! Talán majd én szedem ki a gázt a maga sorából?

A gutaütés kerülgette Galambost. Egy koszos, közönséges beosztott kapás még vissza is beszél? Ennyit ér egy brigádvezető? Rikácsolt, mint aki meghibbant.

– Vegye tudomásul, itt én parancsolok! Itt mindenki úgy táncol, ahogy én fütyülök! Ha nem tetszik, le is út, föl is út! Elmúlt már az a világ, hogy kegyeiben akarunk járni annak is, aki benn hagyja a gázt!

Visszaballagott Imre a sor végére, kivágta a két csenevész gaz mellől az egy szál egészséges paprikát, fogta a kabátját, és elment haza. Elege volt eddig is az őrmesterekből.

Jött másnap reggel a Galambos, látta Imre az ablakból, amikor a fasorhoz ért. Ott szalonnázott az ablak előtt, hogyne látta volna. Kiment, eleresztette a kutyát, beszéljen avval. Amikor az elnök jött, akkor is eleresztette. Akárki jött bentől, kutya vicsorított rá a kapuban.

Imre mindig kiment, megnézte, ki az, és visszament.

– Jól van, édes kutyám, jól van! Dolgozz meg a kenyeredért!

14.

Nehezeére esett otthon a semmittevés. Vett két malacot meg egy borjút a szegedi vásáron, szívességuvarral haza is hozták, azokat ajnározta egész nap. Ha jó gázt talált a kertben, hozta a malacoknak. Kezdett meleg lenni, kiült az eperfa alá. Ott is a malacok ugrálták körül, meg a kutyája nyalogatta a kezét. Meg-megrúgta a fát, hogy több eper essen le róla. Ha jóllakott a malac, kifeküdt a napra, aludni.

Úgy érezte, elszaladt mellőle a világ. Egész életében dolga volt. Minden perce ki volt számítva. Most? Kelhetne, amikor akar, ha aludni tudna. Fekhet, amikor jólesik. Azt se mondják neki, álljon arrébb. Régen várta már, hogy nyugalma legyen, most istenverése az egész élet. Akkor is sötét, amikor szikrázva süt benne a nap. Csak tapogat, nem lát előre. Mi lesz holnap? Kiül holnap is az eperfa alá, ha nem esik, és nézi a malacokat. Ennyi lesz. Ha megéri. Ha esik, akkor nem ül ki, akkor bentől nézi. Hej, de jó eső! De minek esik? Jobb lesz a krumpli? Biztosan jobb lesz, de neki nincsen annyi, hogy esőt kéne lesni rá. Több lesz a kolhoznak? Legyen is, mert megdolgoznak érte az emberek, de először az elnök kap érte több fizetést, aztán a brigádvezető. Ha nekik egy kosárral több lesz, egy gyűszűvel több lehet a tagoknak is. Jól kicsinálták ezt az egészet.

Mindig ezen járt az esze. Otthagyta a téeszt, de mindig azt hánytorgatta a fejében.

Jött egyszer a kisbíró, hogy menjen be a tanácsházára. Hívatják.

– Én nem mék, Ferkó. Aki éntőlem több adót akar, jöjjön ki érte. Csak akkor mozdulok én már, ha a temetőbe kell mennem. Vén emberrel mit kezhetnek?

Ettől aztán egész éjjel nem aludt. Várta, mikor verik meg az ablakot, hogy öltözzön, induljon. Ideje bőven lett volna bemenni, de úgy látszik, vénségére elhagyja az embert az esze. Mennyivel nehezebb kimondani, hogy megyek, Ferkó, mint azt, hogy nem mék, Ferkó?

Másnap délelőtt megállt a bejárónál a tanácsi bricska.

– Hiányzott ez nekem? – motyogta magában, és úgy tett, mintha nem látna semmit. Szunyókálásra hunyta le a szemét, csak éppen hogy figyelhesse, ki az, aki jött.

Fiatalember ugrott ki a kocsis mellől. Nem ismerte. Civil ruhás. Nyomozó jöhet civilben is. Majd most előveszik, miért hagyta ott a téeszt. Csak vegyék, majd ő megmondja. Erre már százszor megrágott felelete volt. Belekalkulálta azt is, hogy hiába beszél, mert igaza mindig annak van, aki kérdez.

– Jó napot kívánok!

– Jó napot.

– Jó munkát, Szél bácsi!

– Nem ismerem az urat. Kit tisztelhetek benne, ha meg nem sértem?

– Nem ismer meg, Szél bácsi?

– Nem én, fiam, de ha jól jár az eszem, az innen való életemben mi még nem találkoztunk.

– Lehetetlen.

– Lehet, hogy magának lehetetlen, de én kibírtam valahogy. Lehet maga a váci püspök is, meg Poncius Pilátus is, akkor se ismerem.

Erre a Szélre mindenki azt mondta, szalajt az esze. Úgy halt meg az anyja is, erre az útra készül a fia is. A titkár sokat mondott róla, de annak keveset hisz. A kisbíró meg kertel. Azt mondta, nem tudott beszélni a Széllal. Ha a kisbíró úgy viszi vissza az üzenetet, ahogy kapta, abból nagy baj lehet. Tanácsházára olyan üzenet még be nem tette a lábát, hogy akinek baja van, jöjjön ki. Hogy onnan éppen olyan messze van a tanya, mint a tanyától a tanácsháza. Csak szalajtos ember mondhat ilyet, aki nem tudja, mit beszél. De ha bolond, akkor is meg kell hagyni a maga mivoltában, nem szabad kiszolgáltatni az új elnöknek. Bevezették egyszer már disznóláncon, egy életre elég lehet szegénynek.

– Még mindig nem mondta meg uraságod, kit tisztelhetek magában. Ha rossz úton jár, úgyis kiderül, de ha tisztességes legalább az egyik fele, akkor inkább mondja meg, mit kíván tőlem.

– Bán János vagyok, a vébé elnöke.

– Nem téeszt akart mondani?

– Nem. Én a falu elnöke vagyok. A tanácsházán.

– Isten éltesse! Akkor maga küldte ki tegnap a kisbíró Ferkót, hogy menjek be?

– Én.

– Erre kijött. Megnézni, ki az a bolond, aki nem megy be, ha hívják.

Nem mondta meg az elnök, hogy hazudott a kisbíró.

– Énhozzám elnök még ennek az Istennek az életében ki nem jött. Most legalább látom.

– Nagy a határ, nem juthat ki mindenkire.

– Nagy. Megfelezték a pappal. Ahol jó bor volt, ott a régi elnök darvadozott esténként. Sokszor ment úgy haza, hogy józanok csak a lovak voltak. A kocsist is úgy rakták föl a kocsira. Ahol jó bor nem volt, oda meg a pap járt. Gyóntatni, házat szentelni. Szokták is mondani, fasza papunk van nekünk. Mindenkiel beszédes. Talán még a tehén üzekedéséről is lehetne vele beszélni, olyan rendes ember. A múltkor ő mondta el, hogyan fordította meg az öreg Rabi a tehénben a borjút. Be is pörölte az állatorvos. Mármint a Rabi Illést. Ha ő ki-mondja valamelyik jószágra, hogy le kell azt vágni, más mentség nincsen, akkor ne nyúlkaljon bele senki, és ne forgassa meg benne a borjút.

Itt maradt az új elnök estig. Azt mondta, messziről jött, könyvekből ismeri csak ezt a vidéket. Most vizsgáztatja a könyveket. Itt maradt, pedig be se hívták, borral se kínálták, csak éppen széket tettek alája.

A sok beszédnek az lett a vége, megfogadta Imrét temetőcsősznek. Nem jó az, ha itthon kuksol valaki. Adhatna közsegélyt is, mint minden rászorulóknak, de más az, ha nincsen ráírva, hogy kegyelemkenyér. Közel is van a temető, munka is akkor van benne, amikor éppen van, ki lehet bírni.

– Föltörtél, Szél, mint a huszár segge! Temetőhuszár lett belőled – nevetett magában, amikor este lefeküdt. Régen volt az is, amikor utoljára nevetett.

Jól járt a temetővel. Dolgozhatott, amennyit akart, bele nem beszélt a dolgába senki. Furcsa fajzat némelyik ember. Csak annyit kér, hogy dolgozhasson. Tisztességgel, békességgel, mintha minden markolással a bőrét vinné a vásárra. Vagy a lelkét legalább.

Furcsa fajzat a világ is. Sokszor éppen ezt nem tudja elviselni. Léhűtő senkik hosszú életűek, mert nagy kanyarral kerülnek el a munkát. És elássa magát Isten és ember előtt, ugyanott, aki nekifeszül a hámnak.

Megváltás volt neki, hogy dolgozhat. Szépen beültette a sírokat virággal, olyat kint való ember még nem látott. Ha új a temető, legyen szebb, mint a régi. Colostokkal mérte ki a helyét minden tőnek, nézhették előlről, hátulról, oldalról, sarokból, kivolt a sor mindig. És virított a virág, mint a harmatos rózsa.

– De finom ember vagy te! – mondogatták a temetőt járó öregasszonyok.

Becsületes két esztendőtt töltött temetői szolgálatban. Aki szólt, csak dicsérte. Mindig kérték, de egyszer se parancsoltak neki. Imre, ha ráérne... Szél bácsi, kedves, milyen virágot gondol a kisgyerek sírjára?

Második évben halottak napjára kifestette a haranglábat. Szürkéskékre, tetőtől talpig. Hazamegy, meneget, kezd vetkőzni, megkondul a harang. Űt egy nagyot a szíve, meg egy kicsit.

Temetői ember nem fél a temetőtől, de a harangszótól megdermedt. Holdvilág van, fut mégis. Ott az ember a kötél alatt. Kicsit billen jobbra, billen balra, de el nem megy.

Részeg lehet. Ezt a gondolatot hamar elkergeti az a másik, hogy részeg ember egyedül nem megy be a temetőbe. Ha hencegni kell, akkor igen, de akkor nincsen egyedül. Meg a részeg ember, ha harangkötelet fogna, addig húzná, amíg meg nem unja. Ez csak áll, és bólogat. Rákiált:

– Hé, atyafi!

Meg se fordul az ember.

– Nem hallja? Mit csinál maga ott? Menjen haza, a keserves Krisztusát magának! Temető ez, nem kocsmá!

Erre se felel az ember.

Mint a villámcsapás, úgy hasított bele Imrébe a gondolat. Ez a szerencsétlen erőszakkal ment az Isten nyakára. Előkapta a bicskáját, elvágta a kötelet. Lefektette, meghallgatta a mellét, de életet nem talált benne. Keresztet vetett magára: nyugodjék békességben!

Nézi jobban, ki ez az ember? A Varga Miska! Az hát, a Miska. Ez is egyedül maradt, mint ő. Senkije sincsen az élő világban, akit értesíteni kellene.

– Ez a mi sorsunk, Miska. Ha a fene meg nem esz bennünket a maga erejéből, segítünk neki. Láb alatt vagyunk, elkotródunk.

Eszébe jutott, halottal mégse érdemes beszélni. Ráadásul akkor nem, ha tönkreteszi az ünneplésre festett szép haranglábat. Itt megint megrázkódott a lelke csücske egy kicsit. A haranglábat sajnálja, nem a felebarátját? Embernek is csak volt ember, most inkább halott.

Vitte volna be a ravatalozóba, de megijedt tőle, amikor a hóna alá nyúlt. Kiesett a dóznija, csörrent egy nagyot. Visszaeresztette Miskát, és ott is hagyta. Ki hinné el, hogy magamagát akasztotta föl, ha bent találják a ravatalozóban? Kutakodnak, nyomoznak, csak az a gyanús, aki megtalálta.

Hazament, biciklire ült, a faluban fölverte az orvost, jöjjön ki, de hozza magával a rendőrt is. Halott van a temetőben.

Jóval előbb ért haza, mint az arra járó álom. Forgolódott az ágyban, fölkel, vizet ivott, megint lefeküdt. Forgatta az ágy. Szegény Miska! Azt mondják, beteg volt. De kinek nincsen baja? Ott a Donnál, ha a szekér legalján lapított kezetlen-lábatlan emberzsákot kérdezte volna, akar-e élni, mind akart volna. Csak addig, amíg hazaér. Csak addig, amíg a lánya férjhez megy. Csak addig, amíg az unoka szereti a mesét. Egy arasszal mindig tovább nyújtotta volna az életét mindegyik. Ezek meg, a Kónya Zsófi is, a Böröcz Pista is, a Papp Andris is, mind előbb intettek, mint a vonatjuk indult volna. Kinn a járason van egy asszony, három emberfia ment föl a padlásra két év alatt, de kettő nem jött le onnan. A harmadik még eljutott az orvoshoz, de visszafelé úgy jött, hogy élt ötvenkét évet.

Megbolondultunk, vagy más nyavalya esett belénk? Ezen a földön megtermett az ember mindig, a kínlódásnál tovább talán egy se jutott, de hogy ennyien rúgják be az alsó világ ajtaját, arról a régi öregek se tudtak. Volt, mindig volt ilyen, de csak egyesével. Most olyan, mintha kiszámolósat játszana valaki: te vagy a hunyó!

Aki éjnek évadján ilyen mázsás gondokon rágódik, előbb-utóbb meg is fejt. Annyira, amennyire neki kell, megfejt. Éppen olyan ez az idevalósi élet, mint a vonat. Az a vonat, amelyik a háborúban járt. Amikor mindenki utazni akart. Teleülték a népek a vagonok tetejét, hej, de jó utazás esett ott. Nyáron, persze, amikor bent mosogatórongy lett volna az emberből, úgy izzadt. De ha valaki nem kapaszkodott meg, amikor indultak vagy megálltak, már nézhetett is helyet magának a kerekek alatt. A föntiek sokszor meg se tudták, a kezét vágta el a kerék, vagy a nyakát?

Ez a világ is meglódult most, mint a vonat. Aki nem figyel oda, lerázza magáról. Aki nem elég körmös, hogy megkapaszkodjon. Döccen egyet, és buknak az emberek a föld alá.

Egyszer valaki elkiáltotta magát: vigyázz, alagút! Vágódott ki hanyatt, ki hasra, mintha bomba csapott volna be. Csakhogy alagút nem jött, a komára jött rá az ugratás. A Miskának is mondta volna valaki, hogy itt az alagút? Beszélték, megoperálták a hasát, de talán vissza is varrták. Ennek már csak a Jóisten az orvosa! Ez lett volna az alagút? Nem bírta ki, leesett?

Alattomos nyavalya ez a rák. Mint az éjjeli tolvaj, olyan. Lopakodik, elkapja a lúd nyakát. Mire gágintana egyet, vége van. Ezen miért nem segítettek az orvosok? Hallotta a rádióból, mennyien vadásznak rá, de nem tudják kipiszkálni a lukból. Ha keresik, meglapul. Biztosan rosszul keresik. Megmondta ő a múltkor a boncoló orvosnak is, hogy rosszul keresik. Jó kedve volt az orvosnak, azt mondta, szívesen megtanulná ő is egy csontkovácstól, mitől van a rák.

Azt magyarázta neki, az elgondolásuk nem jó. Ha a vadász szemből várja a medvét, és hátulról jön, nehéz azt akkor meglőni. Azt hiszi a sok orvos, bemegy valami az emberbe, és rákot csinál. Ha bemenne, azt már megtalálták volna. Csakhogy nem megy be.

– Hát nézze meg, benne van! Annak valahol bele kellett mennie!

– És ha nem? Mondok egy példát. Fölállítok egy szekeret a domboldalba. Nem szeret ilyen helyen megállni, futna lefelé, amíg össze nem töri magát. Átvetek egy kötelet a küllőkön, odakötöm a lócsához. Évekig megáll a lejtőn.

Dolgozott közben az orvos, de azért figyelt is. Mi köze lehet a lócsös kocsinak az emberi rákhoz? Legalább elmeséli majd az ismerősöknek, mit mondanak a paraszti nagyok a világ nagy bajáról. Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer egy rák? De nem is rák volt az, csak egy szekér. Amikor a mi urunk, Jézus Krisztus a földön járt, azt mondta Szent Péternek? Valami ilyesmit várt.

– Eláll az ott, amíg a fene meg nem eszi – mondja Imrének.

– A kocsit, ugye?

– Azt.

– Nem úgy van az, doktor úr! Addig áll ott a kocsi vagy a szekér, amíg a kötelet nem eszi meg a fene. Nagy különbség! Ázik, fázik, rongyolódik, egyszer csak elfújja a szél. Ahogy a kocsi fölérez, hogy nem fogja már semmi, valami kicsike lökettel elindul. Első lépésnél még meg tudja fogni az orvos. Ha csak a kerék alá tesz egy kis követ, már elég. Lentebb már, ha maga fekszik elé, akkor is átmegy rajta. Addig megy, amíg fának nem szalad, vagy árokba nem borul. Kocsit abból már se bognár, se kovács nem kalapálna.

– Ezt én mind értem, tatám, csak azt nem tudom, mi köze van mindennek a rákhoz?

– Ahhoz semmi köze nincsen, doktor úr. Azt csak példának mondtam. A kocsiba se tettem én semmit, hogy induljon el két év után. Csak elszakadt a fékje. Maguk azt keresik, mi ment be, amíg oda nem figyeltek, én meg azt mondom, elkopott belül a kenderkötél.

– Úgy értsem ezt, hogy bennem is van, meg magában is?

– Azt én nem tudom, hogy van-e vagy nincsen, de gondolom, hogy van. Amíg a kötél azt mondja a májnak, a tüdőnek, a gyomornak, hogy nyughass, addig nincsen baj. De ha elrágja az idő, elkezd bimbózni a máj, a tüdő meg a gyomor. Kinyílik, mint a bazsarózsa. Azt keressék meg, mi harapdálja a kötelet!

– Maga találta ki, Imre bátyám?

– Nem kitalálás ez, csak parasztikus beszéd. Én csak azt mondom, a szalmakazalban is megtalálná a tűt az a sok orvos, aki a rákot keresi. Megfogná a nyakát is, ha tudná. De állíthat maga egy század katonát is a ház elé, hogy be ne eressze, ami már belül van. Attól az még fölgyújthatja a házat.

Az orvos azt mondta, van a kutatók között is, aki erre gyanakszik.

– Abból lesz az emberiség megváltója, aki erre gyanakszik.

A Miska szekere nem győzte kivárni, hogy leérjen a szakadék fenekére. Elkanyarodott, nekiment a fának. Elkiáltotta valaki, vigyázat, alagút! Nem volt mibe kapaszkodnia, leesett. Ennyiből áll az ember élete.

Hajnalodott, kiment a temetőbe. Elkezdte ásni a sírt Miskának. Halottak napján mindig esik az eső, előre megveti örökös ágyát szegénynek, amíg el nem ered.

Tavasszal bejárta a környéket. Hallotta, csökötnak fűrnak mindenfelé. Megnézi, mire jó az.

Okos ember volt, aki kitalálta, az biztos. Leszúr a földre egy csövet, beköti szitával a száját alulról, fölülről meg szívatja. Ennél egyszerűbben csak a kapanyelet találták föl.

Jó lenne egy ilyen kút neki is. Nem otthonra, mert ritkán van otthon, inkább a temetőbe. Be is ment a tanácsházára, azt mondja a tanácselnöknek, csináltasson csőkutat. Olyan temető nincsen a világon, amilyen az övék lesz, ha víz is lesz benne. Fáj az ember szíve, amikor kiülteti a legszebb virágokat, azok meg összesodrónak. Olyan meleg a homok nyáron, ha a pék kivetné rá a kenyeret, megsülne. Megöntöznék őket minden áldott nap, az elnök meg mutogathatná a följobbvalóknak, milyen is az igazi temető.

Az elnököt olyan fából faragták, hideg szánkázik a hátán, ha azt mondják neki, szép temető. Szép a fenét! Van, mert lennie kell, és ha van, rendben kell tartani, de mi a szép benne? Különben se adhat kutat addig, amíg nincsen az óvodában, az iskolában, meg az orvosi rendelőben. Ennélfogva azt mondja az ajánlatra:

– Jó lenne, Imre bátyám, nagyon jó lenne. A maga kezére rá is merném bízni, de nagy baj van. Kevés az adó, szegény az eklézsia. Nincsen pénz.

– Nincsen? Nem baj, kérem, nem baj. Csak egészség legyen! Az a fő, az egészség. A többi jön vele, ha megvan, és megy vele, ha nincsen. Meg jó szándék legyen még hozzá. Megcsináltam én a kutat, kifizetem az árát egy summában, a tanács pedig megadja nekem, ahogy tudja. Ahogy jön az adó. Akár belevehetjük az írásba, hogy én egyszer el nem jövök kuncsorogni, adják már meg a tartozást. Ha ötforintonként, tízforintonként adják, nekem az is jó. Majd szerzek valamilyenszerű kis motort hozzá. A kút a fontos, nem a pénz.

Sokért nem adta volna az elnök még az előbb, ha megszabadul Imrétől. Most elkezdte sajnálni. Ennek az embernek aranyból van a szíve. Ingét, gatyáját odaadná, csak dolgozhasson. Ötforintonként is jó, a kút a fontos, nem a pénz. Hogy nem tudta ez az életben megvetni a lábát? Ilyen temető valóban nincsen a környéken. Mondta is neki, ne csinálja ennyire szépre, mert időnap előtt megkívánják az emberek.

– Ezt meg mi nem fogadhatjuk el, Imre bátyám. Hogy a szegény sírásó adjon kölcsön az államnak.

– Nem?

– Nem.

– Akkor pedig szakadjon rá a part az egész tanácsra. Ha én a tisztességes munka után annyit nem érdemlek meg, hogy a magam pénzén kutat fúrassak, akkor csinálja, aki megérdemli. Végeztünk. Isten megáldja! Én a magam jószántából többet be nem teszem a lábomat a temetőbe.

15.

Az emberek akkor is meghaltak, ha a tanács nem adott csőkutat. Bejelentették, meghalt a Galambos gyerek anyja, ekkor meg ekkor temetnék.

– Csak temessék! Én már nem vagyok hivatalban.

Fordult is vissza a kapuból, ne is siránkozzanak többet. Eljött az öreg Galambos is. Kérleli, ne tegyen ekkora csúfságot velük, hogy nem temeti el a feleségét.

– Megemlegeted te még ezt, Imre! Ne verjen meg az Isten mással, csak avval, amivel te versz engem!

– Eriggy a tanácshoz! Mostantól kezdve ott temetnek.

Este eljött a Galambos gyerek is. A brigádvezető.

– Kedves Imre bátyám...!

Beleszorította a szót:

– Menj csak ki a paprikaföldre, ott van a te helyed! Üvölts, ahogy a szádon kifér, hogy itt én parancsolok, és itt úgy táncol mindenki, ahogy én fütyülök! Mit képzelnek maguk? Meg hogy lefogom a munkaegységéből azt a két szál csenevész gazt. A söröskorsódat nem hoztad, hogy abból igyak én is? Hát én azt képezem, öcskös, a paprikaföld is más, meg a temető is más. Ott te nem dirigálsz se most, se máskor.

Otthagytá őt is. Idétlen emberrel minek töltse az időt? Pedig nem a paprikaföld volt itt már a ludas, régen benőtte azt már a fű, hanem a csőkút.

Bent azért elmotyogta, hogy szegény Galambosné, az Erzsi, egyáltalán nem tehet róla, hogy ennyire hitvány ember lett a fiából. Áldott jó lány volt, nagyon jó lány volt, de a Galambosnak földje volt, szava volt, hozzáment.

Másnap olyat látott az ablakból, amelyet mai ember még nem látott. A pap ásta a sírt. Halni való emberek nem számítják, van-e éppen szolgálatos sírásó, ha pedig meghalt, temetni kell.

Szálfarós parasztivadék a pap, a lapátot is tudja olyan jól forgatni, mint húsvét táján a füstölőt, meg is ásta, ahogy kell. Megvolt annak mind a négy fala, és olyan egyenes, kőműves se rak különbet fölfelé, helyén állt mind a négy sarka, a feneke is éppen olyan mélyen volt, ahogy az előírás mondja, csak egy baj volt vele. Amikor az utolsó páternoszter után engednék bele a koporsót, nem fér. Buktnának előre is, hátra is, úgy se megy. Vagy a koporsót mérte el valaki, vagy a sírt szabta rövidebbre a plébános úr.

Ha leejtene valamit a pap, százan ugranának segíteni, hogy ne kelljen lehajolnia Isten szolgájának. De aki mellékalapált a szeg fejének, az egyenesítse ki! A rokonság nem lehet az elhunyt sírásója. Bihari kálomista még megtehet ilyet, de homoki katolikus talán soha.

Fölfüggesztődött a szertartás, levetette a plébános a fekete palástot, hófehér karinget, kibújt a reverendából is, odaadta mindet a templomszolgának. Fogta az ásót és a lapátot, letette a partra, mellé guggolt, hogy majd beleejti magát, de a sarka alatt megindult a homok. Madárjósok biztosan rossz jelnek vennék, ha a pap nadrágféken érkezik meg az alsó világba, pedig mindenkivel megeshet az ilyesmi, aki nem vette észre, hogy Finom Imre mindig otthagytá a két pallót a sír szélén.

Megtoldotta két arasszal a gödröt, visszaöltözött, az emberek meg álltak, mint a bálvány. Szólni nem tudtak, lépni nem tudtak. Azt is majdnem elfelejtették, hogy kinyújtott kezükkel segítsék a fölfelé igyekvőt a sírból. Avval volt elfoglalva mindenki, hogyan eshet meg a máj világban, hogy a sírásó csak fogja magát, és nem temet. Nincsen az ilyen fahitú emberre törvény? Ez úgy kényeskedhet, ahogy csak akar? Próbálta volna megtenni a régi világban! Mert őneki derogál sírt ásni? Ment volna püspöknek, ha bűdös a munka!

Ráadta utolsó papi áldását Erzsi nénire, hadd menjen békében az örök nyugalomba.

Imre nem tudta nézni, hogy megint pap fogja a kapát, előlépett a bokrokból, és betemette a sírt. Bár ne tette volna! Most kezdték el igazán szidni. Hogy ez a senkiházi, még van bőr az ábrázatján?

Ha tíz átokból csak egy is megfogán, rossz véged lesz neked, Szél Imre!

16.

Az öregség a legnagyobb átok. Akinek szerencséje van, az éri meg mégis. Ha megéri.

Megy tovább a világ, rohan, harsog, tülekedik-tolakodik, rikácsol, mint a ringlises trombitája, az öregembert pedig lesodorja az út szélére. Állj csak ott, mert elűtlek!

Aki megmaradt parasztnak, és ereje volt hozzá, meg leleménye is, autót vett. Kocsit termett az őszibarack, a szőlő, az alma, és a vele járó inakat rogyasztó munka. Szép, nagy autókat. Kis mitugrász kocsikat akár ne is hozzanak ide, azokkal a parasztember nem sokra megy. Legalább akkora legyen, mint a bikaistálló! Nyelje a portékát, ha Pestre viszik a Lehelre.

Aki ötvenhatban disszidált, első dolga volt, hogy autós képet küldjön. Övé volt, vagy csak odaállt elé az utcán, nem tudni. Itthon azt mondták rá, csak jól tette, hogy elment. Száz évet vergődhetett volna, akkor se lenne itthon kocsija. Most meg lehet.

Az itthoniak nem csináltattak fényképet, nem mutogatták, csak hajtották.

Egy kurta arasszal azért följebb hordta az orrát, aki kocsiból dugta kifelé. Eljárt vele Miskolcra is, Ózdra is, Tatabányára, vitte a barackot a Balatonhoz is, de fürdeni soha nem ért rá. Terus ángyi térdére terítette a térképet, és dirigálta, itt balra fordulj, itt meg jobbra. A háborúk kivételével alig mozdult ki falujából, most övé lett a világ.

Vagy ő lett a világ rabszolgája?

És eljárt vele május elsejékre is, fölvonulni. Elöl ment a párttitkár meg a tanácselnök, gyalog természetesen, és sétált utánuk harminc-negyven autó. A kocsitlan szegényebbje kiállt a kapuba. Micsoda menet! Csak megbolondul a világ, sokáig ez nem mehet.

Az se ment el, akinek elvi fönntartásai voltak. Mit csúfoskodjon gyalogszerrel? Sajnáltassa magát? Azelőtt se ment el mezítlábos ember a koronázó misére.

Imre is megnézte a sok autót, ha előtte is mentek. Megismerte mindet, de meg nem kívánta. Katonakorában fölkapaszkodott néhány teherautóra, miután tönkre lőtték lovas kocsiját, de azon mindig úgy kellett ülni, hogy hátrafelé néz. Látta a füstöt meg a port, ennyi volt az élvezet. Azóta autón se, autóban se ült. Koldusgyerekben nem marad annyi ellenszenv a habos torta iránt, amekkora benne volt az autókkal szemben. Először még csak irigyelte kicsikét, akinek lett, aztán elkezdte szidni. Tisztességes munkával nem lehet autót venni, mindig ezt gondolta. Hogy mibe kerülhet, nem tudhatta. Nem is kérdezte.

Egy komája maradt csak, Kazi Mátyás. Feleség és gyerek nélkül élt az is már. De eljárt dolgozni minden nap. Avval dicsekedett, hogy hetvenhárom évesen még rakta a kazal tetején a bálaszalmát.

– Elég baj az neked is, meg annak is, akinek rakod. A vénember dolgozik, a fiatal meg megy a városra. Meg találász lódulni egyszer a böhömnagy bálával, leesz a fene, onnan visznek el a kazal tövéből az angyalok.

A régi kazlakhoz Mátyás értett legjobban, eltanulta ezt is. Marad, amíg lehet, mert nyugdíjra csak egy év múlva számíthat, de estére kelvén fordítani is alig bírta a derekát. Akkor lesz majd úriember. Jön a postás, csak aláír, és kapja a pénzt. Mennyit? Nem sokat, de Imre annyit se kap.

Vasárnaponként hol Imre ment Mátyás tanyájába, hol Mátyás jött ide. Lakhattak legalább nyolc kilométerre egymástól, maradhattak volna, de egyiküknek a szótlan pihenés volt istenverése, a másiknak a teljes egyedüllét. Sokszor együtt is csak hallgattak.

- Hallod, Imre? Fölösleges volt az Istennek száját teremteni az emberre, amennyit te beszélsz.
- Legalább nem lesz pletyka belőle. Sokkal többet te se nyitogatod.

Eleje azért minden hallgatásnak volt. Kezdték a Doberdónál meg az Isonzónál. Amikor jött a digó a Piavénál, mint a fürgeteg. Aztán jött a Don-kanyar. Ahol egybe fagyott a puska a katonával. A vöröshajú zsidógyerek hazafelé, meg a zabosbükköny a mosófazékban. Harmadiknak mindig előjött a téesz. Az agitálók. Seffer.

Ezen aztán elvitatkoztak délig. Mert bolond volt, aki kitalálta a kolhoz, az biztos. Kihúzta a gyékényt az ember alól. Aztán előjött az is, a legnagyobb bolondság az volt, hogy nem hamarabb csinálták. Legalább tíz évvel. Itt mindig elakadtak, mert tíz évvel hamarabb is volt egy, de az olyan lett, vesznie kellett. Mit nyernek ők már avval, hogy úr lett a paraszt? Ha megmaradt, és nem kötött időnap előtt kötelet a nyakára. Autós úr. Kastélyos úr. Némelyik akkora házat épít, elfárad, ha megkerüli. A gróf kastélya magát összehúzza merne csak fölnézni rá.

- Hallod, Mátyás? Visszavennéd a földet, ha azt mondanák, itt van, vigyed?
- Ha vasvillával hánynák utánam, akkor is elugranék előle.
- Mert öreg vagy. Elkoptál. De ha fiatalabb lennél?
- Húsz évért én a pokolba is elmennék fűtőnek, de a föld nem nagyon kellene.
- Ilyen jól megagitáltak téged?
- Te talán elfogadnád?
- Senkim sincsen, akire hagyhatnám. Megöregedtünk, az a mi bajunk. Meg az, hogy rosszkor születünk.

Fordítani ezen is tudtak. Nem is az a baj, hogy rosszkor születtek, inkább az, a Seffer-félék is akkor születtek.

Imre mindig azt mondta, mocskos ember a Seffer, bottal kellett volna elverni a vályútól. Mátyás avval kezdte védeni, két nagyszavú püspök be nem imádkozta volna ítéletnapig se a falut a kolhozba, Seffer egymagában megcsinálta. Fogta a sok agitálót ministránsnak, durrantott egyet a nagy ostorral, és ballagtak befelé az emberek.

- Hajcsár volt a Seffer. Mi meg a disznók hozzá.
- Ha a vakbeled fáj, mit érsz a simogatással? Oda olyan ember kell, aki be mer nyúlni a zsebbe, kiveszi a bicskát, és ha csillagokat rúgsz is, kiveszi. Tudok olyan embert, aki azt mondta, agyonveri az orvost, ha csúffá meri tenni. Utána meg azért hálálkodott, hogy a hasaszalonnájából legalább két kilót odadobott a macskáknak. Két lukkal beljebb ugrott a nadrágszíj, utána még fogyott hozzá húsz kilót. Nem szorul a szíve, levegőt is jobban tud venni. Te meg ráütnél az ilyen orvos kezére?
- Más az orvos, más a Seffer. Ő azért vette ki a szalonnát, hogy megegye. Ez a különbség.
- Nem mindegy neked, hogy a Seffer eszi meg vagy a macska? Csak legyen, aki kiveszi! Az orvosnak hálálkods, ennek meg elvernéd a kezét?
- Ahogy Franci bácsinak is, ha kiszedi a pörsölyből a pénzt. Pedig azt ő szedte össze. Ha szépen mondta, hogy Isten fizesse meg, talán többet is kapott. De mégse neki adták.
- Nem látod? Ha a templomban meg lehetett ilyen csinálni, kint is megcsinálják. Az öreg sekrestyés is vágott olyan ábrázatot, a legájtatosabb szent is elkérhette volna kölcsön oltárképre, de ha egyedül maradt, mindjárt fejére állította a csörgős gyűjtőt. Meg is rázta. Pedig abból csak aprópénz jött elő.

– Vannak kis szentek, meg nagy szentek. A kis Kovács nagy szent volt. A suszterszékben határozta el, hogy nagy szent lesz. Megcsinálta a suszterkolhozott, persze, ő lett az elnök. Első dolga volt, kivattáztatta az ajtaját, be ne szívódjon a csiriz szaga, meg a pórnép szava. Búcsújáró vénasszonyok nem aggatnak annyi szentképet a falra, amennyit ez kirakott a háta mögé. Ilyen oklevél, olyan oklevél. Ilyen zászló, olyan zászló. A görög egyházban nincsen annyi szent a falon, ahány oklevél nála volt. Úgy ült előttük, bent a szentsarokban, mintha ő lenne a Jóságos Atyaúrsten. Asztala is akkora volt, lakodalmas népség megvacsorálhatott volna mellette, és a pocakjának a helye is ki volt kanyarítva, de a nevén kívül mást leírni igen nehezebbre esett. Akkor nyújtotta föl két ujját, amikor ilyen embert kerestek. Annyit különbözött csak az igazitól, hogy az Isten nem maga építi föl a házáat. Ez megcsinált egyet, nem volt elég, kellett neki másik is. Nagyobb is, szebb is. Tornya is legyen. Talán már a harangot is kiöntötték bele, akkora volt. Belejártak a poharazó nagykutya, egyiknek se tűnt föl, minek egy embernek ekkora ház. Aki észrevette, leginkább azért, mert neki is ilyenre fáj a foga.

– Jól pofon csapták érte. Kosztra-kvartélyra bevitték négy évre.

– De a háza megmaradt! Isten házához földi ember ne merjen hozzányúlni! Harmadolták a büntetését, kiszabadult, és élte világát.

Estefelé visszakanyarodtak Sefferhez. Talán nem is volt annyira rossz ember. Múltak a hetek, hónapok, mindig szépült valamit.

– Amikor utoljára láttam, megsajnáltam. Igen tisztességesen beszélt velem. Azt gondoltam, igen nagy lehet a baja, ha már így is tud beszélni. Az én nyakamra odakötötte a disznóláncot, egy halál kevés az ilyen embernek, mégis megsajnáltam. Nagyon szépen beszélt. Azt mondta, őt is küldték.

– Könnyű mondani. A pulit is küldik, de elveri a juhász, ha megszagatja a bürge fülét. Ha a verésből nem ért, mehet a háztól. Ha nem megy, elemészti. Ott a nyáj a fontos, nem a kutya.

17.

Ha Mátyás nem nyitogatta volna egyszer-egyszer a kaput, be is rozsdált volna. Élő ember be nem tette a lábát ide, csak ha adóívet hozott, vagy ha a kéménypénzt szedte.

Kifelé se nagyon nyitogatta Imre. Ha bement a boltba, vett egyszerre tizenkét kenyeret. Legalább kenyér legyen a háznál, ha le találna esni a lábáról.

Kánikulában is kirázta a hideg, ha erre gondolt. Mi lesz vele, ha eljön az idő? Följebb a soron, beszéltek a boltban, benyit az ősön a másik falu embere. Megvenné a kukorica szárát, ha eladnák. Öreg szüle nyöszörgött az ágy tetején:

– Magát, ugye, a Jóisten küldte ide? Vagy Szent Terézke? Mert ahhoz is imádkoztam. Harmadnapja nem szól az uram a másik ágyon. Úgy lehet, meg is halt azóta. Nézze meg, jóember, él-e még!

Neki kukoricája sincsen. Ha ő ott marad, ki nyit rá ajtót?

Kötözte a kenyeret a biciklire, megy el mellette a tanító. Nem az, aki agitálta, hanem az igazi.

– Adjon Isten, Imre bátyám! Egészség?

– Nem panaszkodom. Éltem már annyit, mint más tisztességes ember.

– A gyerek?

Mintha füle lenne a tizenkét kenyérnek, egyszerre ugrott szét a bicikliről mind. Kapott utána, haszon csak annyi lett belőle, fölborult a bicikli, ő meg ráesett. Úgy hámozták ki a lábát a lánc közül, de baja nem lett.

Elkísérte hazáig a tanító. Tudta, egedetlen nagy sebben kotorászik, de visszakérdezett megint a gyerekekre.

– A lányom férjhez ment, de nem hívott meg a lakodalmára. Azt mondta, börtöntölteléket nem akar látni.

Mindig könnyes az öregember szeme, most törölgetni is kellett.

– Hallottam, hogy elváltak, mert mintha az urát is becsukták volna. Sikkasztott, aztán elváltak. Akkor meg talán a szégyenével nem akart hazajönni. Gondoltam, írnék neki, hogy ide mindig jöhet, de nem tudtam a címét. Élni él még, mert ide van még mindig bejelentve.

– Hát a gyerek?

Most nagyobbbat ugrottak volna a kenyerek, ha le nem rakták volna már egytől-egyig az asztalra.

– Semmi tudomásom nincsen róla. Azt gondolom én, tanító úr, annak a gyereknek én tettem tönkre az életit.

Leült a tanító, hadd beszélje ki a bánatát. A ki nem mondott szó olyan, mint a bimbóba fulladt virág. A ki nem beszélt fájdalom ennél is rosszabb. Gyökeret ver, ágat hajt, bokrosodik, lombosodik, iszalagok járnak keresztbe-hosszába. A nap be nem süt, minden szellő eltéved benne.

– Elvertem a háztól. Nem akarattal, de én ártottam neki. Ha én szebben néztem volna Sefferre, nem viszik el talán muszosnak, utána meg büne bánatára katonának. Visszabeszéltem Seffernek, a fiamat vitette el. Nem lett volna szabad beszélnem. Az ilyen ember örüljön, ha hallgathat. Ha ütik, ha verik, hallgasson! Ha keze-lába eltörik, begyógyul, de ha akkor beszél, amikor hallgatni volna jobb, az nem gyógyul be. Ordítottam kínomban, amikor bevíttek. Hallgatnom kellett volna. Azt mondta a gyerek, az volt az utolsó szava, ide ő vissza nem jön.

– Mikor írt utoljára?

– Levélen még nem láttam a keze vonását.

– Nem is tudni, hová ment?

– A Faragóék gyereke, tudja, a Janiéké, azt írta még az elején, hogy együtt vannak. Svédországba mentek, gyárban dolgoznak, jól vannak.

– Hány éve lehet ennek?

– Tizenhárom, tizennégy?

– Ha megpróbálnám megkeresni?

– Van ismerőse odakint? Tanítóféle?

– Ismerősöm nincsen, de van egy kereső szervezet.

– Hagyja el, tanító úr! Ha megtalálná, ha netán haza tudná hívni, csak a szívét fájdtaná.

Kívül volt már a kapun a tanító, de visszafordult. Ekkora szegénységet utoljára gyerekkorában látott. Milyen vágya lehet az ilyen embernek, ezt lenne jó megkérdezni? Sértés ne legyen belőle, de vigyen is valahová!

- Imre bácsi! Kérdezhetek még valamit?
- A fiamról?
- Nem. Magáról.
- Ha tudok, megfelelek.
- Sok mesét hallott régen?
- Hallottam. A nagyapám sok mesét tudott. Keveset tudnék elmondani belőle, mert nem jött haza az unokám, ha van egyáltalán, akinek mesélhettem volna.
- De azt hallotta, hogy a mesében minden kívánság teljesül.
- Csak három.
- Ha megkérdeznék, maga mit felelne? Mit kívánna még az élettől?
- A gyereket. Azt szeretném látni. Meg a lányomat legalább annyira.
- A második?
- Gondolkodtam én már azon is. Van időm rá, jártatom az eszemet. Tisztességes halált kívánok Seffernek.
- Harmadik?
- Az már parasztos egy kívánság. Egy tányér meleg bablevest.

18.

Éjjel mindig Ivánnal vívódott. Mindig meglátogatta mostanában. Arca nem volt, de a búzát nagyon szépen tudta vetni. Együtt vetettek minden éjjel. Elöl ment Iván. Hatalmas ember volt, nagy rendet tudott vetni. Utána ment ő. Bal lábra vetette mindig a búzát.

Vetnek, mindig vetnek, de ki soha nem kel az ő búzájuk. Egyszer aztán, minden éjjel, letérdel Imre, fölemeli szeméhez a puskát. Körbejár a csöve, Iván meg csak vet előtte. Visszafordul egyszer, most lehetne látni az arcát, de mire látná, eldurran a puska. Hozzá se nyúl a ravaszhoz, mégis eldurran. A következő pillanatban már az ágy szélén ül, nem tud újra elaludni.

Amikor elszáll a fejéből a puska füstje, Iván sokszor akkor is megáll előtte. Hol a kemence mellett, hol a hajnalló ablak alatt. Piros kendő van a homlokán. Körül fehér, csak a közepe piros. Véres. Imre mindig megszólítja:

- Készülődtök odafönt? Azért küldenek, hogy figyelmeztess? Megyek, nemsokára megyek, csak a fiamat várom.

A fa alá most is kiül. Nézi, hogyan eszik a malacok az epret. Vízet húz nekik, kiönti, hadd hűsöljenek benne. Beletúrnak, belefekszenek, de már el is issza előlük a homok. Nem baj, hűsíti őket.

El-elbólint a fa alatt is. Azt álmodja, hazajött a fia. Beszélget is vele.

- Jól van, fiam, látod, most már jól vagyok. Nincsen énnekem semmi bajom se, annyira jól vagyok. A telet is kihúztam baj nélkül, csak a havat nem tudtam elhányni az útból. Édesanyád, tudod, még akkor meghalt, amikor te katona voltál. Eltemettük a régi temetőbe. Messze van, az igaz, de ha tehetem, mindig elmegyek hozzá. Megigazítom a sírját. Vigyél majd rá virágot! Könnyen megtalálod, még a neve is megvan a fejfán. Van ám itt új temető is, nem messze a

mi tanyánktól. Tudod, kié volt az a föld? A Sóhaj Pistáé. Akármit ültettek bele, nem maradt meg benne. A halottak megmaradnak, azért jó temetőnek.

– Fölkelek mindjárt, csak addig várok, amíg egy kicsit kivilágosodik a szemem. Nem tudom, miért nincsen most világosság. Nem múlhatott el még dél se, és sötét van. Talán eső lesz? Nincs ám semmi bajom, ne ijedj meg, csak rosszul jött ki a lépés! Az életre sincsen panaszom, adott az Isten erőt is, egészséget is hozzá. Eddig se volt semmi bajom, csak a lépés jött ki rosszul. Olyan világ volt minálunk, tudni kellett, hová lép az ember. Akinek nem jött ki rosszul a lépés, annak most nagyon jól megy minálunk. Olyan jó világ van itt, fiam, el se tudod képzelni. Hiába csináltak ide téeszt, mégis jó világ lett. Autóval járnak az emberek, mert a lovat elvették tőlük. Nekem is lehetett volna, de én már öreg vagyok hozzá. Ha hazajönnél, elmennénk együtt dolgozni, egykettőre összekapkodnánk egy kocsira valót. Amilyent te akarsz, olyant veszünk. Pirosat, azt mondd? Jól van, legyen piros. Vagy a szürkét szeretnéd? A derest? Nyúlj csak be a bögrébe, találsz ott pénzt. Nem tudom, mennyi van benne, de vigyázz rá. Ha sokért adják a kocsit, kipótoljuk hamarosan. Pöndülnek a malacok, eladjuk őket. Leszedjük a kukoricát, szüretkor eladjuk a mustot, ne félj, minden lesz itt, amit te akarsz.

– Arra vigyázz csak, te gyerek, hogy az autó nem játék! Tisztesség kell hozzá. Mondom, ne hajtsd annyira, megkóvályítod a fejemet vele. Hol van ennek a kapaszkodója? Állj meg, ne rohanj! Állj meg, az Istenért, leestem az ülésről! Fölmész a falra is vele? Vigyázz, leesünk! Ne siess annyira, lassan is tud menni az autó!

– Az a jó, fiam, hogy itthon vagy. Jól kapaszkodj, mert megint itt a kanyar! Isten hozott, édes fiam! Este van már, feküdj le, majd holnap beszélgetünk. El se tudtam képzelni, hogy ilyen a tenger. Kék a színe. Ugye, kéket mondtál? A lámpát ne gyújtsd meg, én azt nem szoktam. Attól félek, bajt csinál. Ittunk egy kicsit, szédülök is bele, ne gyújtsd meg. Ámbár, ha te itthon vagy, te meggyújthatod. Ha itthon vagy, látod, nem félek semmitől. Fölkelni is föl tudok, föl is kelek mindjárt. Ne segíts, egyedül is tudok! Az a jó, hogy nem ütöttem meg magamat. Nem fáj semmim. Az égvilágon semmim nem fáj, csak a lépés jött ki rosszul. Azt meg megszoktam. Minálunk mindent meg kell szokni, akkor nem lesz semmi baj.

– Azért soha se szégyelld magadat, hogy apádnak rosszul jött ki a lépés. Aludjál jól, fiam. Jól takaródz be, mert hidegek az éjjelek. Hamar elmúlt a nyár. Holnap mindent megmutatok.

19.

Kijárta a végét a június, elmúlt július is, utána lépett pallasztó melegével augusztus is, és csak szeptemberben húzták meg a lélekharangot Szél Imre fölött. Az első csöndítés ordító csöndöt kavart. Halva találtak egy embert, és nem tudják, mikor halt meg. Talán még a nyár elején. Ott feküdt a konyha földjén egész nyáron. Lehet ilyen?

A műútról be lehet látni az udvarba. Hemzsegnek az autók, a bennülők dehogy figyelik, hogy csöndes a ház. Csöndes volt azelőtt is. Benőtte a bozót az udvart, ha mozogna ott valaki, az se látszana. De nem mozog.

Szekerek is járnak arra, de nem szokás, hogy bekiabáljon akárki is: hé, Imre! Téged hogyan esz a fene? Régen nem kiáltanak. Amióta befonta a kerítést az átjárók elöl, az is kerülte, aki addig beköszönt. Fahitú az ilyen, köszönjön neki a hóhér.

Jártak az emberek a temetőbe, senki nem tudta, hogy itt is temetni kéne.

Hozzák a koporsót, ássák a sírt. Másnap temetik.

Aki mozdulni tud, eljön. Autóval jön. Negyven, nyolcvan, száz autó. Kanyarog a sor a temetőkaputól. A pap jön csak gyalog.

Nincsen senki a koporsó mellett. Se fejtől, se oldalt nem áll senki. A sírásó áll a kidobott hant fölött. Beszúrta a lapátot a homokba, rákönyököl a nyelére. Hol a papot nézi, hol az autósokat.

Hogyan halt meg? Ki tudja? Annyit tud csak valaki, a nyáron hozták az adóívet. Bemenni nem tudtak, befűzték a rostélyba. Adóívet nem lopnak az emberek, nyugodtan ott maradhat. Jön majd haza az öreg, megtalálja. Elcsámborgott, látszik a lakaton, hogy kívül van.

Odahúzódnak az emberek a kisbíró mellé. Ő tud legtöbbet.

Állítólag a brigádvezető is jött, hogy szántanák a sok gázt a ház körül. Elmúlt már az a világ, hogy mindenhol gáz van, ahol kukorica is lehetne. Vissza is ment, nem állt vele szóba senki.

A kéményseprő vette észre. Jött júliusban, hogy kotorná a kéményt. Láta az adóívet, nem nézte, mikor, csak mellé fűzte a maga papirosát. Majd jön ősszel megint. Sokat nem füstöl az öreg, kibírja addig. Jön a minap, ugyanott a két írás. Nézi a lakatot, most is kifelé lóg. Csak rozsdásabb. Lesne be az ablakon, a ház végén, nem lát be. Pók szötte rá a függönyt.

Elsőhajtja valaki magát a kisbíró mellett:

– A kéményseprőnek hiányzott legjobban? Ki ment be először?

– Valaki a tanácstól. Rátörték az ajtót. Aki belépett, fordult is vissza. Aki látta, azt mondta, ilyet még nem látott. Nem is merte elmondani, milyen volt.

A pap mondja hangosan:

– Imádkozzunk megholt testvérünk üdvösségéért!

Messziről mondják utána a Miatyánkot. Feléig se érnek, belemotyog egy öreg. Soha nem látták azelőtt.

– Elfajzott a mai ember. A pénz az istene, nem a Miatyánk. Fölfalná a pénzért tulajdon apját is. Szodoma és Gomora az egész világ. Közel van már a vége, a nagy armageddon, térjete meg, emberek. Jehova igaz tanúi megmutatják az utat.

Elhúzódnak mellőle. Nem jó, ha két pap imádkozik egy temetésen.

A kisbíró mondja megint:

– Láttam a halotti levelet. Azt írta rá az orvos: szívelégtelenség.

– Volt is annak akkor már szíve! Ott kötött egész nyáron, nem maradt abból meg talán a ruhája se, nemhogy a szíve.

Leeresztik a koporsót. Fordulnak az emberek, mennek kifelé. Nyitják az autókat, csapkodják az ajtókat, ugratják a motort. Senki nem tudja, mit gondol a másik.

Szépen húz a motor.

Meghalt a paraszt. Nyugodjék békében!

A tápai Krisztus pöre

Amikor ide vergődtem Szegedre, akkor derült ki, istenigazából nem is Szegedet, hanem Tápét kerestem. Amit előtte erről a faluról olvastam, kicsit talán népies-romantikus beütésekkel megrakva, már otthon megdobogtatták a szívemet. Egyeteme ugyan nem volt, azért kellett beérnem Szegeddel, de az akkor ismert szegedi irodalomnak alig van embere, aki Tápéval atyafias kapcsolatba ne lépett volna. Később hallottam: a szegedi irodalom klasszikusai mind fogadott gyermekei voltak Tápénak.

Tudják ezt a szegediek is, tápaiak is, minek bizonygassam? Később, pimasz szemtelenül magam is pályáztam a fogadott rokonságra. Aztán kitagadott lettem.

Szeptemberben jöttem, és már szeptemberben megnéztem a városhoz ragasztott falut. Vagy hozzá ragadt a város? Ki tudná eldönteni, melyik volt itt előbb? Rátaláltam mindjárt arra a fészületre is, amelyikről menthetetlenül eszembe jutott Juhász Gyula, és szeretve megtanult verse, *A tápai Krisztus*. El is mormoltam a tövében. Ide írom, hogy kéznél legyen mindenkinek, aki velem akar tartani.

Juhász Gyula

A tápai Krisztus

*Az ország útján függ, s a földre néz,
Arcán szelíd mosoly a szenvedés.*

*A falu népét nézi csöndesen,
Amint ballagva munkából megyen.*

*Az ősi népet, mely az ősi föld
Zsellére csak, és várja az időt,*

*Mikor saját portáján úr leszen,
Mikor az élet néki is terem.*

*A magyar Krisztus, a falusi szent
Hiszen nekik is megváltást izent.*

*Olyan testvéri áldással tekint
Feléjük, és biztatja híveit.*

*Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is, és egy a zivatar,*

*Mely őt paskolja, s a falut veri,
És folyton buzgó őt szent sebei*

*Nem a magyarság sorsát hirdetik?
És ki segít már, ha ő sem segít?*

A tápaiak imádsága? A szegediek imádsága? A magyarság imádsága! Minden könyv ima-könyv, amibe le van írva.

Visszhangot keltett bennem mindig is a falu a már említett népies-romantikus hatások alatt, hajszára stimmelt hozzá a látvány: a bádogból való Krisztus. Nálunk is olyan volt a temetőben. Fohászok és legendák színhelye. A legegyszerűbb ácsolt fakereszt, és rajta a füstött Krisztus. A rozsdá is ugyanúgy ette, mint az otthonit, és mintája is megkopott.

Áhítat költözött belém. Mintha a világ teremtésének pillanatánál álltam volna. Már ezért érdemes volt nem Pestre mennem egyetemre!

Annyit már tudtam a költőről, hogy sokszor ki-kiruccant ide, és be-betért a templom mögötti kocsmába. Kijövet is, hazafelé menet is találkozhatott vele, gondoltam, és mivel legtöbbször egyedül lehetett, ezerszer elültetődött benne a vers magja, amíg 1923-ban ki is csírázott.

Miért pont akkor? Szépséges legendák támadtak belőle is, és társultak hozzá mások is, de nincsen ember, aki meg tudná mondani. Labirintus a költő lelke, bejárata lakatra zárva, kijárata meg nincsen is. Juhász Gyuláé legalább két labirintus egybe fogva. Tapogatni lehet benne, néha gyullad mennyei fényesség is útmutatónak, de legtöbb fordulata örök rejtély. Tudom, kapásból cáfolnak, akik mindent meg tudnak magyarázni, de rájuk hagyom.

Egy ember tudná rá a felelet: Juhász Gyula. Ha tudná ő is.

Még abban az évben elmentem a búcsúba is. Nem akarom zavarba hozni a meteorológusokat, de emlékszem rá, fehér zúzmara rakódott a fűre. Nem gondolom, hogy a világ nagy fölfedezői közé kerülök vele, de akkor neveztem el mindjárt őszi fagyosszentnek Szent Mihályt.

El is fagyott Szeged híre, a paprika!

Búcsúkor is megálltam a feszület előtt. Menet is, jövet is. És utána mindig.

Akárhányszor erőt vett rajtam a nosztalgia, akárhányszor vágytam faluba, mindig Tápén kötöttem ki. Belém gyökeresedett hát a bádogból való útszéli Krisztus. Akkor is bennem volt, amikor Saliga Laci keresztre feszítette újra, merő kegyeletből, irodalomtiszteletből, az út másik oldalán, a palánk mögött.

Ápolgattam, nevelgettem magamban, egészen addig, amíg híre nem jött, hogy táblát akarnak rakni a tövébe, a vers egyik szakaszával. Szép gesztus, gondoltam, hadd tudja meg akárki, bármikor ránéz, hogy szelíd mosolyában Juhász Gyula is benne szenved. Aztán egyszercsak belém bújt a kételkedés: biztos, hogy ez az? Hány feszülete lehet Tápénak? Hány függ az úton, és a földre néz? A nyárfákon se akadtam fönn, pontosabban azon, hogy akkor már nem voltak mögötte, mert az előző helyén se voltak.

Ismertem akkor már Lele Jóskát, aki nagybátyja iránti tiszteletből teszi neve elé az ifj. rövidítést. Sokszor jártam házi múzeumában, és lelkesedtem érte. Ha azt mondom, baráti kapcsolat fejlődött ki közöttünk, talán a viszontagságos évek múltán se bántom meg vele. Kedves volt mindig, és sokat tudott falujáról. Sokkal többet, mint én. Megkérdeztem. A lehető legtermészetesebb hangon kezdte el magyarázni a feszület egész történetét, belevéve, hogy Hódélonka keresztnek is mondják a régiek, mert Hódi Ilonka állíttatta talán. (Jóska következetesen Hódélonkának írja.) Kötekedni kezdtem: elég ennyi a bizonyításra? Mert ha kiírják, akkor kitörölhetetlenül vésődik be a fejekbe. Hátha nem is kellett költőnknek egyik feszület se, hiszen kiugrott kispapként holtáig visszajárt bele az önvád, amiért hűtlen lett gyerekkori álmához. Kismillió Krisztuskép élhetett benne. Jóska lesöpörte óvatosságomat a térképről. Holtbiztos, hogy ez az, kár a szóért. És egyébként se ugassak bele, hiszen nem is ide való vagyok!

Ez ütött szíven legjobban. Eddig azt hittem, enyém is a vers.

Ma se tudnám eldönteni, az ördög bújt belém, vagy isteni sugallat, de elkezdtem apróra utána járni. Rátaláltam útikönyvben is, sőt Bálint Sándorban is. Az a professzor is ezt állítja, akit legtöbbször becsültem diákéveim alatt, és akivel holta napjáig közeli kapcsolatban maradtam? Juhász Tóninak máig meg nem bocsátottam, hogy tengelyt akasztott vele a szegedi tanyavilág kialakulásának mikéntjéről, és kezdjek el én is kételkedni szavaiban?

És ha mégis tévedett? Ha csak átvette valakiktől? Mert lelkében is ugyanazokat a bimbamokat szólaltatta meg? Minek kételkedett volna benne? Fényképen is odaállt a tövébe, és ahogy én ismertem, nem csak azért vettette ott le magát, mert éppen ott találkozott össze a fényképező emberrel.

Régen újságíró voltam akkor már. Megrögzött teóriám, amit leírnék, annak hajszálpontosnak kell lennie. Tévedéseink is etalonná válnak, és mindig lesz valaki, aki arra hivatkozik, hiszen írva láttam. Amikor pedig jártam kilincsről kilincsre, egyre több jelet találtam, amelyek kétségeimet látszottak támogatni. Belevágtam hát, papirosra vetettem *Krisztus-pör Tápén* című írásomat, és 1988. április 2-án meg is jelent a Délmagyarországban. Tudtam, parazsat gyűjtők a fejemre, elég intés volt a *mit ugatsz bele*, de hogy ennyit, gondolni se mertem. Ide írom az egészet, mert sokan vannak, akik csak abban akadtak fönn, hogy cáfolok valamit, de szeretik elfelejteni, hogy mivel. Íme:

Fölületességem az oka, hogy szegedi létem harminchárom évében egyfolytában elhittem, hogy Gyulánk tápai Krisztusa az az útszéli kereszt, amelyre bádogból van fölfeszítve a Messiás. Legidőtlenebb falunk Tápe, illik is hozzá a viharvert, ütött-kopott, rozsdás feszület. Az, hogy a rajzolata is alig látszott? Találkoztam félkarúval is, nem is egyel, olyannal is, amelyiknek mindkét lába hiányzott. Jól esett azonban látnom, amikor újra keresztre feszítették, mert a pudva megette régi fáját. Be is főtötték a régi bádogot, szigorúan a régi minta szerint. Mostanában azonban azt hallani, táblát akarnak rátenni: erről szól költőnk versében. Biztos, hogy ez volt? Ha táblával tévedünk, örök időkre szól melléfogásunk.

Beugrottam a múzeumba, ifj. Lele Józsefhez. A megjelölést – ifj. – ő szorgalmazza. Azt mondja, teljesen biztos, hogy az, mert bele van írva a versbe: Az ország útján függ, s a földre néz. Ez pontosan ott van, és a földre néz. Mondom én, kevés ez a magyarázat. Gyulánk életében akárhány feszület létezhetett, hiszen novícius is volt, és különben is rá volt hangolódva minden szenvedésre. Nem is ott állt mindig, ahol most. Nem hát, mondja Jóska, először az ótemetőben volt, azon a tájon, ahol most az Árvácska utca bújik ki. Onnan hozták át a Hősök kertjébe, az első világháború után, és csak akkor tették át ide, be a kertbe, amikor annak kellős közepébe szabadtéri színpadot állítottak. Valamikor az ötvenes évek elején.

– Akkor tehát nem is az ország útján függött, amikor Gyulánk láthatta.

– Nem mellette pontosan, de közel hozzá.

– Profán a hasonlat, de ha beljebb állt, és mégis a falu népét akarta volna nézni csöndesen, úgy kellett volna tartania a kezét meg a fejét, ahogy Tápai Antal Evezőse tartja.

– Bolond hasonlataid vannak.

Azt is mondta, ő a tápai öregektől tudja, hogy ez volt az. Ellenkezem, a tápai öregek azt se nagyon tudták, ki az a szakállas atyafi, aki néha-néha Heller úrral, a festővel látható, nemhogy tápai verseiről tudtak volna. Bogarászni kezdtem az irományok között, elsőnek Jóska cikkére akadtam rá a mi lapunkban. Szórol szóra azt mondja benne is, hogy ez. Meg azt, hogy Juhász Gyula megszánta a pléh Krisztust, és gyönyörű versben megénekelte.

Tovább turkáltam, Magyar László is írt ugyanerről a keresztről ugyancsak lapunk 1963. szeptember 29-i – tehát búcsúnapi – számában, és ő is azt állítja, a tápai öregektől hallotta. Jó

hallani, hogy ennyire keblére ölelte szépszavú költőjét a falu, de több benne a számítás, mint a valóság. Ellenben azt is írja Magyar László, hajdani kollégám, két levelet is őriz Kilényi Irmától. Juhász Gyula „féloldali” szerelme volt Kilényi, és önkéntes titkárnője – olyan szépen hangzik ez, mint a literátus főkapitány! –, aki minden emléket igyekezett összegyűjteni róla. Azt írja tehát Kilényi Magyarinak, beadványban kérte a tápai előjáróságot, hadd nevezze el a tápai Krisztus előtti országút egy darabját a vers szerzőjéről, a másikban pedig arról értesíti, hogy meg is kapta rá az engedélyt. A Kilényi-hagyaték hozzáférhető a Somogyi-könyvtárban, megvan az idézett levél is, és az előjáróság hozzájárulása is. De nem a pléh Krisztus előtti útról van benne szó, hanem az országút egy általa kiválasztott szakaszáról. Itt van Bogoss Béla kerületi esperes, tápai plébános levele is, amelyben arra inti Kilényit, az a név már foglalt, községünk nagy jótevője nevét viseli. Ő a Tisza-part egy darabját ajánlja inkább, ahol Gyulánk sokszor megfordult, és sok ihletet szerzett magának. Egyesek szerint Dósa István(?) nevét adták annak az utcának, ebből lett a főlzabadulás után egyszerűen Dózsa György utca. Arra azonban nem sikerült bizonyítékot találnunk, hogy valóban lett volna utca Juhász Gyuláról. Később igen, de az az ötlet már a pléh Krisztus előképéből táplálkozott.

[Fénykép következik a cikkben, az a feszület, amelyik ma is a templomkertben van. Áthelyezték ugyan a templom átépítésekor, és talpazatát is átalakították, de az azonosítás igen könnyű. Képaláírásként ez áll:

Ennek a képnek egyik társára írta rá Kilényi Irma: A tápai Krisztus. Föltehetően Babits Mihályné fényképezte.]

Van azonban a Kilényi-hagyatékban jó néhány fénykép. Itt járt a vers születésének évében, 1923-ban Babits Mihály feleségestül, Kosztolányi Dezső és Juhász Gyula is – Gyulánk költői jubileumát ünnepelték –, és Babitsné fényképezett is. Közismert képek ezek. Gyulánk az Új világ kocsmá kemencéje előtt egy pohár borral, mögötte két tápai kislányka; a Tisza-part ladikjában is ott vannak, és több kép is – de mind ugyanannak a laboratóriumnak a munkája! – a templom melletti Krisztusról. Az egyikre rá is írta Kilényi szálkás betűivel: A tápai Krisztus. Sajnos, valaki kiemelhetette időközben ezt a képet a kötegből. Ha rosszmájú akarnék lenni, azt mondanám, a Krisztus-pör más módszerekkel is dolgozik.

Költőnk versei kritikai kiadásának jegyzeteiben Úr György tudósítását közli a szerkesztő a vers születéséről. Azt mondja benne az egykori pályatárs, sok-sok évvel később, hogy kiballagott egyszer Gyulánk Tápéra, el is jutott a tápai pléh Krisztusig, de csúnya felhő visszafordította. Beült a Kassba, természetesen Úr György asztalához, elmondta útját és kudarcát, és az újságíró társ intésére ott nyomban meg is írta halhatatlan versét. Természetesen javítás is alig volt benne. Az is természetes, hogy papirost is, ceruzát is ő adott hozzá. Kár beleártanom magamat hajdani kollégám szavahihetőségének firtatásába, de úgy tűnik, túl egyszerű és túl szép ahhoz, hogy igaz legyen.

Ha az öregek, mint minden biztos tudás legendás forrásai nem jöhetnek szóba, és két újságíró szavai is megkérdőjelezhetők, hová fordulhatnánk máshoz, ha nem Juhász Gyulához. Azt tudjuk, a vers 1923. május 20-án jelent meg a Magyarországon, és azt is, nem szokta sokáig aszalni műveit. Néhány nappal, legfőljebb néhány héttel előbb vethette papírra. Csevegéseit is ebben az időben írogatta, a május 28-iban egy riportféle van. Többek között ez áll benne: „Künn a templomkertben valósággal nyilaz a nap, az öreg bodzafa alatt jólesik egy kis pihenés, elheverés. Vörös cingulusos papi férfiú halad el mellettünk, egy kis surbankó legénykét megkérdezek, hogy kicsoda. A kölyök, miközben vígan hessegeti az öklömnny csibéket, amelyek a kosárba zárt kotlóst akarják mindenáron szabadon üdvözölni, amúgy félvállról felel:

– Az öspörös.

Ahogy megyünk az országúton, a tápai Krisztus előtt, a nagy nyárfák felé, amelyek e tájak örök melankóliáját hárfázzák a szélben, szép, bodorszerű felhők kerekednek a látóhatáron, ahol a szélmalom vitorláján és egy kútágason kívül semmi sem zavarja a végtelenséget.”

Az előbb már említett három költőtársával járt ekkor Tápén. A künn a templomkertben azt jelentheti, hogy a szemközti kocsmából mentek át oda. A vörös cingulusos papi férfiú, akit a surbankó legényke csak egyszerűen az öspörösnek mond, az a Bogoss Béla lehet, akiről már szóltunk. Az, hogy a tápai Krisztus előtt mentek el, egyértelműen arra utal, hogy akkor már megíródott a vers, sőt meg is jelent. Nyilvánvaló, a három költőnek tudnia kellett már róla. De hol is van ez a Krisztus? Ahogy megyünk az országúton, a nagy nyárfák felé. A távolban, a láthatáron a szélmalom vitorlája és a kútágas látszik csak, semmi más.

Jó figyelni arra, hogy akkoriban a falu valahol ott kezdődött, ahol Piktor Bandiék boltja állt. A szomszédban lakó Terhes családot Szélső ragadványnévvel ismerte mindenki, mert ők laktak a falu szélén. Ma körülbelül a hosszú falu közepe van itt. Ezen túl már semmi, csak egy malomvitorla, meg egy kútágas a látóhatáron. Ha viszont így volt, márpedig ez térképekkel is igazolható, akkor a falu népe nem mehetett el munkába menet, munkából jövet a pléh Krisztus előtt, mert nem erre járt dolgozni. A művelhető földek nem erre estek.

Vigyázzunk, bele ne essünk Jóska hibájába! Igaz, egyik aforizmájában azt írja Gyulánk, a költő az örökélet szenzációinak a riportere, mégse gondolhatjuk, hogy odaállt noteszával a kereszt tövébe, és számba vette az országutat, a földre néző fejet, a falu népét, a folyton buzgó öt szent sebét. Az örökélet riportere jobban sűrít mint az evilági. Irodalmáraink bőven tisztázták már a költészetéről szóló tévhitet, Petőfi Csataképei kapcsán sokan tudhatnak róla, de aki nem emlékszik rá, annak a kedvéért forduljunk megint Juhász Gyulához. Szabad-e hitelesnek elfogadnunk a Tápai lagzit, a beléje konduló repedt haranggal, amikor erősen föltételezhető, hogy a tápai harang nem volt repedt. Vagy: Az ember medve, alszik és morog, amikor legföljebb vándorcirkuszosok vittek oda medvét. Benn emberek, és künn komondorok. Volt egyáltalán komondora Tápénak? Községes, tisztességes korcskutyák voníthattak a holdra fel, és nem komondorok. De mindezt szabad kétségbe vonnunk a vers költői hitelét? Aki ezt tenné, még nem látott verset!

Sajnos, mindezek után se merem kimondani, nem az a tápai Krisztus, hanem ez. Még a riport prózai elemzése után se merném megjelölni zománcablával egyiket se, azt meg főleg nem, amelyikhez erős kétségek férnek. Egyik kutatója mondja a versről, nem egy Krisztusról szól, a népi vallásosság tükröződik benne: társunk a szenvedő Krisztus. Hogy pontosan melyik? Valószínű az, amelyikről mindet mintázták. Inkább azt ajánlanám, olvassuk el még egyszer, még tízszer a verset, mert A tápai Krisztus is örök, ahogy Anna is. „Az ország útján függ, s a földre néz / Arcán szelíd mosoly a szenvedés. / A falu népét nézi csendesen, / Ahogy ballagva munkából megyen...”

*

Ennyi volt az első nekifutás. Ha nem itt állna előttünk, megismételném az utolsó bekezdés minden mondatát, erősen aláhúзва. Tehát: nem jelölném meg, ha nem lehetünk benne biztosak. Attól persze még tápai a tápai Krisztus, mert ezt írta föl címéül a költő. Azt is föltételezem, evvel akarta megünnepelni költői jubileumát. Enyhítve kicsikét az önvádon is.

Már akkor szóvá tette valaki, miért bizalmaskodom vele, miért írom egyszerűen Gyuláknak. Erre most se tudok felelni. Apró gyerekkorom óta ismerem verseit, talán azért. Ezer rokon vonást találtam sorsa és az én életem között. Az egész nemzet költőjének akartam elismerni vele? Ez is lehet.

A másik gondolat: belénk ivódott, hogy onnan nézünk mindent, ahonnan ma látjuk. Végigmegyünk a főutcán, és onnan tájékozódunk. Ha innen nézve keressük Piktor Bandiék egykori boltjának helyét, és a Szélsőék házát, akár össze is csaphatjuk kezünket: tehát mégis a bádogból való Krisztusról van szó. Én viszont beálltam a templomkertbe, és onnan kerestem a látóhatárt, amelynél a *szélmalom vitorlája* és a *kútágas* látszott. Nagy emlékezetű öregektől kérdezve mindkettőt be tudtam tájolni. A templomkertből a hajdani temető Krisztusáig már akkor se lehetett ellátni.

Kedves és holtukig tartó barátság okán két tápai tanár is mellém szegődött a nyomozásban, és eltanácsoltak azokhoz a szavahihető öregekhez, akik szép kiegészítő történeteikkel hitelesítettek emlékeiket. Ez akkor ott volt, amott meg ez lakott.

Említődik írásomban Juhász Gyula avatott kutatója, aki kimondja, nem egy Krisztusról szól a vers, a népi vallásosság tükröződik benne. Akkor se, azóta se hatalmazott föl nevének említésére, annyit azonban remélem kikotyoghatok, hogy Tápé mostanáig talán legnagyobb fia. És még annyit, vele is végigjártam a szóba jöhető helyszíneket, hitelesítési célzattal. Vele együtt kérdeztük az embereket, amíg majdnem-majdnem centire megtaláltuk a pléh Krisztus helyét, mielőtt átköltöztették volna a Hősök kertjébe. Hiteles tápai emberként kezeltem akkor is, annak tartom ma is. Tanácsaira is hallgattam, hogy ebben a kérdésben ez tudna többet mondani, abban meg ez. Végigjártam valamennyit. Neve említése nélkül is hálás vagyok kalauzolásáért.

Aki ért a kalendáriumok nyelvén – régiesen szólva érti a csíziót –, a megjelenés dátumából kikövetkeztetheti, Húsvét táján jelenhetett meg jámbor szándékú írásom. Elő az akkori naptárt, itt van évtizedekre visszamenően a polcomon mind, valóban Nagyszombat volt április 2-án. Ennek pedig két következménye is volt azon túl, hogy vallásos hívek is megünnepelehték április 4-ét. Sorokra mérik az újságot, ekkora terjedelmű írás leginkább ünnepi összeállításokban jelenhetett meg. A másik még inkább jellemző a korra. Akkor már ugyan repedezett a kötelező pártállami ateizmus bálványa, de Krisztust emlegetni még nem lehetett mindennap. Gyöngült azonban a rendszer, már elnézte, ha húsvétkor mégis szóba hozzák.

Mivel kiolvasták belőle szerkesztő kollégáim, hogy mégiscsak cáfolok vele valamit, el is fogadták közlésre. Ők se tudhatták, darázfészekbe nyúltam.

Pécsről kaptuk az első kontrát, az általam mindig nagyra becsült másik Lele Józseftől, Bálint Sándor egykori tanítványától. Ide idézem kíséző levelét.

Délmagyarország Szerkesztőségének

Szeged

Tanácsköztársaság útja 10. Sajtóház

6740

Tisztelt Szerkesztőség!

Horváth Dezső: Krisztus-pör Tápén c. írására a válaszcikkemet azzal a kéréssel küldöm meg, hogy lehetőleg a jövő szombati számban szíveskedjenek lapjukban közölni. Tiszteletdíjra nem tartok igényt. Ha mégis megilletne, kérem azt a tápai plébániára átutalni a cikkben említett emléktábla költségeire.

Pécs, 1988. május 23-án.

Tisztelettel:

(Lele József)

Megesett ugyan, hogy cikkeimre érkezett kárhoztató válaszokról akkor szereztem csak tudomást, amikor megjelentek az újságban, ezt megmutatták. Véleményemet meg is hallgatták, annak figyelembe vételével íródott az elutasító válasz is.

Kedves Lele József!

Krisztus-pör Tápén című írásunkra küldött válaszát sajnálattal visszaküldjük. Azért sajnálattal, mert semmi olyan új érvet nem tartalmaz, amely lapunkban akár Magyar László, akár József tollából meg ne jelent volna. Kénytelenek vagyunk megismételni cikkünk legfontosabb gondolatát: föltehetően nem egy konkrét kereszt ihlette Juhász Gyulát verse megírásában.

Üdvözlettel

Szeged, 1988. május 24.

Sz. Simon István

főszerkesztő

Farizeus lennék, ha nem vallanám be, nekem kellett megírnom a levelet, főszerkesztőnk csak aláírta. Aki sütötte, egye meg! Szívesen vettem volna, ha megjelenve látom, de nekem már szavazatom se lehetett benne. Nem tehettük ki a Délmagyart annak, hogy a napi történések özönében hetekig egy témát hajtson. Azért is sajnálom visszaküldését, mert akkor még nem volt kéznél gyorsmásoló, hogy magamnak legalább másolatban megőriztem volna. Bízom benne, hozzáférhető kedves válaszolónk archívumában, aki valóban meg akarja nézni, megteheti. Örömmel nyugtázom, hogy szinte postafordultával nekem címzett levél is érkezett, ebből némileg következtetni lehet a válaszcikkre is. Emlékezetem szerint ez már enyhébb hangszerelésű. Természetesen ide írom. Íme:

Horváth Dezső úrnak

Szeged

Sajtóház

Tanácsköztársaság útja 10.

Kedves Dezső Barátom!

Szemtől-szembe ugyan csak kétszer találkoztunk, de írásaidat mindig szívesen és élvezettel olvasom, de most az egyszer alaposan mellé fogtál.

Krisztus-pör sohasem volt Tápén. A krisztusi kálváriát megjáró köröstről eddig soha nem állította senki, hogy az nem az, amelyről Juhász Gyula A tápai Krisztus c. versét írta.

Jóskát nem hívom tanúnak, hiszen unokaöcsém, így most őt hagyjuk ki az észrevételeimből.

Nem hiszel Magyar Lászlónak, aki Juhász Gyula mellett volt a költő utolsó éveiben is. Kétségbe vonod Úr György szavainak igazságát, aki a tápai pléh Krisztust említi. Ezek szerint ebbe a tévedésbe Péter László is beleesett, hiszen az Így élt Juhász Gyula c. kötetében, a 176. oldalon ezt írja: A Tápéra vivő országút bádog Krisztusa együttérzéssel nézi a földnélküli parasztokat:”

Idézhetem még Bálint Sándort is (Ünnepi Kalendárium I. kötet, 349. lap.) „A tápai Hódēlonka (Hódi Ilonka)-keresztet Juhász Gyula emelte a költői halhatatlanságba (A tápai Krisztus.) A kereszt fölszentelése ünnepélyesen, a helyszínen bemutatott misével és prédikációval, utána meg vendégséggel történt. Az új keresztnek keresztapát és keresztanyát is választottak.”

Azt hiszem Bálint Sándor alapos kutatómunkájának én vagyok az egyik leghitelesebb tanúja. Tudom, hogy mielőtt valamit is papírra vetett, alaposan utánanézett annak igazságára.

Magyar Lászlót a szabadtéri játékok fölújítása évében ismertem meg, amikor már Pesten lakott, s a nyári idényt egészen holtáig a volt szülői házában nővéreméknél töltötte, s vele, sokszor Bálint Sándorral meg Ambrusbátyámmal együtt sokat beszélgettünk többek között Juhász Gyuláról is.

Juhász Gyula nemcsak Heller Ödönhöz járt ki Tápéra, hanem Nyilasy Sándorhoz is, akit mi apró gyerekek állandóan tátott szájjal csodáltunk s az volt köztünk a legboldogabb aki vihette a festékes dobozát, vagy az összezsukható székét.

Az lehet, hogy a tápai öregek nem ismerték Juhász Gyulát és verseit, de anyám ismerte. Erre egy rövid történetem van. A nagyutcán, amelyik az öreg falu szélső házatól a mai buszfordulóig terjedt, sétált Nyilasy Sándorral néhány szegedi úr, akik közül egynek nagy szakálla és furcsa nézése volt. Ettől úgy megijedtem, hogy hazáig rohantam és anyámnak elmondtam, mennyire megijedtem attól az embertől. Anyám (akinél én tizedik kiadás voltam – összesen 10-szer szült –) megsimogatott, s megnyugtatóan, hogy nem kell félnem attól az embertől, mert Nyilasy úr barátja és olyan író ember aki az újságokba még verseket is ír. Ezek után hadd mondjam el a magam véleményét.

1./ „Az ország útján függ, s a földre néz”...

Az országút az öreg falutól – Szélsőéktől a körtöltésig tartott. Mint előbb írtam a falusi köves utat nagyutcának hívtuk. Juhász Gyula is tudta.

A templom előtti kereszt a nagyutcán van, és az égre néz.

2./ „Feje fölött a nyárfa is magyar”...

Nyárfa a faluban nem volt a templomkertben csak orgona, bodzabokrok, egy juharfa (angyalkaszárnyafa) és egy hatalmas gesztenyefa volt a templom mögött.

Viszont nyárfa a Kikinyérben volt szép számmal (Kökény ér lehetett) ma is megvan a hajlat, s a közepén a legmélyebb pontján vizesárok húzódott, amely a Bedő tóban lévő fölösleges vizet levezette a csatornába (kanálisba). Így tehát akár a rossz temetőben volt a kereszt 1923-ban akár a mai helyével szemben, nyárfa csak ott lehetett. A falu utcáin akácfák voltak aminek virágait mi „csiripdelővel” szedtük le és jóízűen megettük.

Egyébként a rossz temetőben lévő kereszt is az országútra nézett, és nem volt tőle csak 60-80 méterre.

De én 1923-ban már 7 éves voltam és iskolában jártam. A keresztjáró napokon (Áldozócsütörtök előtti hétfőn kedden, szerdán) egyik napon mindig a pléh Krisztushoz mentünk, s akkor már két nyárfa között állt a mai takarékszövetkezet épülete helyén.

3./ A tápai emberek nem mehettek arra, mert a földek a falutól nem a város felé voltak – állítod.

Bizony itt is tévedsz, mert Bencfahát az országút mellett Szeged határáig tápai szántóföld volt. Az alvág lakói még a rossztemetőben lévő kereszt előtt a nagy gyöpon kitaposott csapásokon mentek, lerövidítve a kanyargós országutat, a kanálison pedig fából ácsolt gyaloghidakon jutottak át.

Nagyon kicsi gyerek voltam, amikor egy szélvihar kidöntötte a Hódélonka köröstyöt. Akkor Ácsferkó Jancsi bácsi a kovács készített hozzá két nagy csavart amivel összeerősítették, s úgy ültették új helyére a húszas évek elején. Egyébként a föld nélküli falusiak egész nyáron Szegedre jártak a kőművesekhez, azok is a kereszt előtt mentek el.

4./ Juhász Gyula nagyon jól ismerte Tápét. A repedt harang sem véletlenül került bele a Tápai lagzi c. versébe. Ugyanis a háború vége felé amikor összeszedték a harangokat, hogy ágyút öntsenek belőlük, a tápai templom tornyából ledobták a harangot s az megrepedt. Ott volt az egész falu népe és hangosan siratta. Talán ez ihlette a repedt harang megszólaltatására. Persze, ez soha meg nem szólalhatott még egyszer, helyette két vasúti sín darabot függesztettek föl a toronyba és azzal harangoztak kb. 23-24-ig, amikor új harangot kaptunk. Erre egy alkalmi verset írt az egyik gyevi tanító, amit Ilka néném, aki akkor 5. vagy 6. osztályos volt szavalt el.

A komondorok... Ugyan hogyan jött volna ki a rím, ha Juhász Gy. ezt írja:

Az ember medve, alszik és morog

Benn emberek és künn kutyák méghozzá korcsok. Elvégre a komondor is kutya.

5./ Ismét Juhász Gyulát idézem a Te írásod alapján:

„Ahogy megyünk az ország útján a tápai Krisztus előtt, a nagy nyárfák felé, amelyek a tájak örök melankóliáját hárfázzák a szélben, szép bodorszerű felhők kerekednek a látóhatáron, ahol a szélmalom vitorláján és egy kútágason kívül semmi sem zavarja a végtelenséget”.

Itt estél a saját magad ásta verembe! Ez a látkép csak a mai Krisztus tájékaról volt látható, ahol az országút (Budai Nagy Antal u.) kanyarodik. A nagy legelőn a nyárfák közelében volt egy disznóitató gémes kút, s túl rajta a kanális partján, a mai Rév utca folytatásában, a Tsz majossal szemben volt a szélmalom, amelynek gazdája Varga István volt, persze Szélmolnár Pista volt a közönséges neve.

Ebből az írásból az is kitűnik, hogy a templomkertből indult, vagy indultak el Juhász Gy-ék. Tehát semmiképpen nem lehet a templom melletti kereszt, hiszen előzőleg ott hűsöltek.

Nem taglalom tovább. Csak még annyit: Tápé község kataszteri telekkönyve az 1933. évi részletes felmérés alapján készült. Abban már számozott utcák vannak. Az I. utca a mai Honfoglalás utca volt. A mi utcánk akkor a XVII. sorszámot viselte. Azelőtt Tápé 344. sz. volt a házunk. A harmincas évek vége felé, legalábbis a második felében az elszakított területek helységneveiről nevezték el az utcákat. Egyedül az I. utca kapta a Kossuth nevet, az országút meg a dr. Dósa István nevét, aki a dorozsmai járás főszolgabírója volt. (Kár volt a nevét megkérdejelezned).

Ahogy változtak az idők, úgy változtak az utcanévek. A mi utcánk a XVII. utcából Aradi u., a főszaadulás után én már a Tolbuchin utcába értem haza. Amikor Szeged Tápéhoz csatlakozott, lett Rév utca.

A többi utca is hasonló sorsra jutott. Így lett Dósa Istvánból Dózsa György, majd Budai Nagy Antal u.

Nem tudom, Kilényi Irma mikor beszélt Bogoss Béla esperessel, de ha jótevőt említett neki a pap, akkor az csak a már említett főszolgabíró lehetett aki ellen még az öspörös sem mert volna szót emelni.

Még egyet: Tápén Új világ kocsmája sohasem volt. A templommal szemben a Révész Fercsi kocsmája volt, akinek már az apja is ezt a mesterséget folytatta és szintén Fercsi volt a neve. Tudnám még a kocsmákat sorolni, mert nem sok volt, de gondolom itt fölsőleges.

Április 13-tól 17-ig Tápén voltam. Így került kezembe az írásod. Sok magam korú, vagy nálam idősebb ember, no meg asszony – megkérdezte mit szólok ehhez a cikkhez. Őszintén mondom, nem tudtam rá felelni, csak annyit mondtam majd rájön aki írta, hogy tévedett, s akkor le is írja.

Ezek után azt szeretném ha tényleg egy újabb cikkben beismernéd tévedésedet, s ne csinálj belőle Krisztus-pört.

Elnézésedet kérem a kapkodott írásért, de nem fogalmaztam meg előre, így ilyenre sikeredett.

Nagyon kérlek írd egy helyreigazító nyilatkozatot a Te stílusodban, hiszen a formára nem kell Téged kioktatni. Ha írsz, ha nem mindenképpen szeretném, ha válaszolnál levelemre, vagy az újságcikket elküldenéd.

Az sem egy állapot, hogy Krisztus Urunk egy kerítés mögül félve tekint ki az országútra. Goróf Márinéni ahogyan befogadta az Úrjézust, úgy gondolom, szívesen adna az udvarából egy négyzetméternyi helyet, ahová kis virágoskertet lehetne varázsolni. Ez is szép feladata lenne egy vérbeli újságírónak.

Na, eleget papoltam, de mentségemre szolgáljon, hogy anyám papot akart belőlem nevelni, de én ellenálltam.

Remélem nem haragszol, és nem hagyod válasz nélkül ezt a „rövid” levelet.

Pécs, 1988. április 26-án.

Szeretettel köszönt

Lele József

Hát ennyi a nekem szóló levél. Korrekt, udvarias, lebilincselően kedves, és csak néha csípős. Ahogy ő nem vetett a szememre már semmit, én se tehetem, mert okom sincsen rá. Jólesik, ha látom, mennyire teljes szívvel állt oda Bálint Sándor mellé, kimondván, alapos kutatómunkájának vélhetően ő a leghitelesebb tanúja. Örömmel küldöm utána üzenetemet: sokan tanúsíthatjuk. Kár lenne versenyt hirdetnünk abban, aminek a végeredménye ugyanaz az egy.

Lenyűgözött már akkor részletes visszatekintése falujára, és fogva tart most is. A nyárfákra föltehetően nem pontosan emlékszik, de ezt se rovom föl neki fél szóval se. Találtam a Molnár Imre-féle falumúzeumban egy fényképet a régi templomkertről, azon bizony tele volt a kert fákkal. Nyárfákkal is. Értelmezni kellett a képet, megkérdeztem az egykori kántort – talán Márton Jóska bácsi a neve –, ő mondta, öreg nyárfák voltak a templom körül. Azért kellett kivágni azokat, mert gyökerekkel a templom alapjait rongálták már. Azt már föl se róhatom, ha nem tud az Új világ kocsmáról. Abban fényképezte le Babitsné Juhász Gyulát.

Hasznos adalékul szolgálnak a Hódőlonka-kereszt helyeire vonatkozó visszaemlékezései is. Nem tartom legfontosabbnak, hogy mindenben nekem legyen igazam, sőt csipné is a bőrömet, ha erre utaznék, de köszönettel tartozom azokért az adalékokért is, amik a repedt harangra meg a komondorokra vonatkoznak. Ahogy két ujjunk se egyforma, a két József se lehet az. Akit közelebből ismerek, személyes sértésnek fogta föl a komondornélküli Tápé pusztá föltételezését is.

Feleltem a Pécsről jött levélre. Időtlen idők óta mániám, még aznap válaszolok mindenre, nem hagyom, hogy a nyakamon aszalódjanak. Határtalanul tudom tisztelni, aki hajlandó velem levelezni.

Kedves Jóskám!

Megtisztelő figyelmed akár pályám béreként is fölfogható. Igaz, kétszer találkoztunk csak, és mindkettő későn esett, számon tartalak sokkal régebbről, és szívesen emlékszem kézfogásunkra is. Köszönöm, hogy levéllel is fölkerestél. Még nagyobb öröm, hogy egyszerre két Jóskától kaptam levelet. Unokaöcséddel régóta hadakozunk már, most is írt ő is. És mindkét levél ugyanazt a bünt veti szememre. Ha finomabb tollú ember lennék, azt mondanám, két ilyen levélért érdemes egyszer vétkezniem.

Sajnos, ennyire finom nem lehet a tollam.

Arra intesz Te is, szívjam vissza soraimat. Öntöd a bizonyítékokat, sokkal pontosabban és rokonszenvesebben, mint öcséd teszi, és ezt is köszönöm. A bökkenő csak az, hogy Te is Tápé porba taposását olvasod ki írásomból, mint a másik Jóska. Miért bántanám azt a falut, amelyik szülőfalum pótléka lett? És hogyan bánthatnám meg avval, ha azt mondom, nem egy keresztről szól Gyulánk a versben? Mindenki tudja róla, papnak indult. Profán szóhasználatlaltal azt is mondhatnám, kereszttel kelt, kereszttel feküdt, és napközben is vele volt. Lelkileg is ráhangolódott a szenvedésre, ezért nem pártolt el tőle akkor se, amikor már elhagyta a novíciusságot, sőt, bajával és az idők viharával egyre közelebb került hozzá. Akkorá vétek lenne azt állítani, hogy minden Krisztus-élményét belesűríti egy versbe, hogy majdnem-majdnem keresztre feszítetek érte? Akkorát azért nem vétettem, hogy ezt érdemelném.

Temetői hangulat is eluralkodott Gyulánkon. Az „őskertet”, azt hiszem, ő éltette tovább a mai irodalomban. El tudod-e képzelni – most a kötelező tápai elfogultságodat tedd félre egy pillanatra! –, hogy a temetői – netán a hősök kertjében álló – Krisztusról szólva ne hozná elő azonnal a másik hangulatát is? Persze, persze, el lehet képzelni, hiszen a vers nem a szabványlogika törvényei szerint íródik, de én éppen ezért nem tudom elképzelni. Szívesebben hiszem, föladva harminchárom szegedi évem meggyőződését, hogy minden keresztek jellemzője benne van A tápai Krisztusban: (majdnem) mind az ország útján függ, s a földre néz...

Ha azonban a versnek van egy prózai párja is – ennek tekintem az általam idézett riportot –, akkor nekem azt is kötelességem rátenni a mérlegre. Nem azért, hogy bebizonyítsam, a vas-jézuska a tápai Krisztus – ismétlem, nem hiszem, hogy erről szólna –, inkább azért, hogy egy igen erősen gyanítható félreértés következményeitől óvjam a falut: ne tegyen márványtáblát arra, amiben nem lehetünk egészen biztosak. Erre, az én értelmezésem szerint elég támpontot ad a riport, de ezt támasztja alá a benne említett tápai Krisztus, és a Babitsné által készített rengeteg fénykép a templom mellettiről. Elhiszem, Kilényi Irma többet tudhatott róla, ha az egyikre ráírta, hogy az a tápai.

A lényeg: megingott harminchárom éves meggyőződésem, mert másik logikai sor állt föl előttem. Átbogarásztam levelezését, írásait, mind beleillett ebbe a képbe. Átolvastam a róla szóló írásoknak is – remélem – a többségét, abban pedig mindben a pléh Krisztus szerepel. A Jóska minden eddigi cikkében, a Magyar Lászlóiban, az Úr Györgyében, a Péter Lászlóiban – nemcsak abban, amire mindketten hivatkoztok! –, és Sándor bácsiében is. Hatalmas áradat ahhoz, hogy elébe mernék állni. Főleg Sándor bácsié a nyomós előttem, mert szóról szóra úgy ismertem én is, amilyennek Te mondod: utánajárt, aminek csak tudott. Nyilván olvasta Úr Györgyöt, Magyar Lászlót, és családokat révén a tápai vélekedéseket is hallotta. Miért vonta volna kétségbe ezek hitelét? Mivel benne a gyanúja se merülhetett föl a róla szóló írások kétségbevonhatóságának, letette melléjük a maga voksát is. Sajnálom, hogy egyikünknek sincs már alkalma megbeszélni vele, és azt még jobban, hogy annakidején nem jutott eszembe mindez. Azért nem, mert én is a fakeszt bűvöletében éltem.

(Amit a kerítés mögé húzódott Krisztusról mondasz, teljesen egyet értek veled. Egyik se érdemli meg, hogy eldugjuk a palánk mögé.)

Ha én igazi tápai lehetnék, nem hadakoznék az ellen az ember ellen, aki mindenáron bizonyítani akarja, népi-vallásos hitét mindenestül Tápénak adta Gyulánk, és nem akarnám egyetlen keresztre leszűkíteni a kört. Gondold meg jól: nem szegényítjük evvel a falut is, és a költőjét is? Jósának már olyan bolondságot is írtam, az is lehet, Gyulánk nem tudta, neki végeredményben a pléh Krisztusról kellett volna írnia, ezért akarja most helyreigazítani Tápé. Bolondság, tudom, de az a gyanúm, közel járok az igazsághoz.

Tehát: Juhász Gyula Krisztusából lett a tápai Krisztus. Hatalmas ajándéka Tápénak!

Még egyszer köszönöm figyelmeztető soraidat. A régi barátsággal üdvözöllek

Sajnálom, hogy dátumot nem írtam, de az azonnali válasz rigolyája talán eligazít bennünket.

A tisztelet is azt kívánja, előbb a távolabb lévő és korosabb Lele József levelét idézzem, noha 1988. április 17-én (tehát korábban) keltezett kemény földbeverést is kaptam unokaöccsétől. Az ő hirtelen született reagáló vádaskodását is avval küldte vissza szerkesztőségünk, új ismereteket – vagy a régieket új megvilágításban – nem tartalmaz.

Tápé ereklyéje

Lapunk húsvéti számában Horváth Dezső tette közzé Krisztus-pör Tápén című tekervényes gondolatfuttatását. Már magában a cím is erős, hamis, hiszen Tápén soha nem volt, nem is lesz pöre a Tápai Krisztusnak! Ha lehetne, ahhoz élnie kellene Juhász Gyulának. Nélküle semmit nem ér Horváth Dezső cikke, igyekezete az irányban, hogy az ismert Juhász Gyula kereszt körül port kavarjon. Menjünk azért ki Tápéra és kövessük nyomát a Tápai Krisztus írójának, mintha velünk lenne. Ha élne. Jönne, de ugyanezt tette meg kérésemre Horváth Dezső, mert számára elég volt a kezébe került gyári készítésű, a templomkertben ma is álló feszületről készített fénykép. Amiről már most ki kell jelentenem: semmi köze a Budai Nagy Antal utca 60 számú ház udvarán lévő Tápai Krisztushoz! Állj eléje a templom mellett lévőnek, kedves Olvasóm és mondd el (olvasd el) a verset, de olvasása közben nézz fel a „vasjézuskára”, mert-hogy a régi tápaiak ajkán így élt ennek a keresztnek a neve. A vers első sora máris ellene mond: „Az ország útján függ, s a földre néz...” Tehát a földre, nem az égre! Márpedig a jelzett keresztre feszített Jézus éppenséggel az égre néz, tátott szájjal. „A falu népét nézi csöndesen...” Az égen? Hát nem jártak, nem járnak ma sem a fellegek hátán a tápaiak” „Feje fölött a nyárfa is magyar” írja a vers vége felé Juhász Gyula. A templomkertben Juhász idejében öreg tölgyfák és tuja-fák voltak, semmi más! Nyárfákat 1951-ben mi, akkori ministránsok ültettünk, de hol volt már akkor Juhász Gyula? Annyi bizonyos, hogy a költő, ha látta is a templom mellett álló keresztet, éppen gyári tucat-készítmény volta miatt sem adott rá sokat. Annál inkább észre vette a fakesztet, amelyről talán azt is tudta (tápai öregektől), hogy annak az eredeti neve állíttatója Hódi Ilona után Hódélonka köröszkje volt.

Nem véletlen, hiszen minden bizonnyal a helyi kovács alkotása a korpusz, amelyre méltán figyelhetett föl, s írta meg Róla a Tápai Krisztus című versét. A hajdani hősök kertjében két nyárfa között állott, ott látta meg a költő is: „Feje fölött a nyárfa is magyar...” S ha a költő elhaladt (az úttól mindössze 10 méterrel volt beljebb, a hársfákkal teleültetett kertben) előtte, onnan kiláthatott az Ásványhátra, ahol azidőtájt még állott a szélmalom. Ugyanazt a szél-malmot a Fercsi korcsmából, ahol szívesen elidőzött Juhász és olykor társasága is – semmiképpen nem láthatta senki, mert a hatalmas tölgyesek, a templom az útjában állott! Sajnos, Horváth Dezső figyelmetlenségének áldozata lett. Ugyanis, amikor azt írja, hogy...Azt írja tehát Kilényi Magyarnak, beadványban kérte a tápai előljáróságot, hadd nevezze el a Tápai Krisztus előtt országút egy darabját a vers szerzőjéről...” később azt írja Horváth Dezső, hogy „...de nem a pléh Krisztusról van szó.” Ellentmondás ez Barátom, mégpedig nagy. S ha még azt is hozzá teszem hogy az előljáróság azt az utat „Tápé jótevőjéről” szándékozta (s el is nevezte!) elnevezni: dr. Dósa Istvánról, máris hideg a zuhany. Hiszen ennek az utcának akkor még nem volt tartósan neve, csak Nagyútca, Országút. A dr. Dósa (később Dózsa György, ma Budai Nagy Antal utca) éppen a Hősök kertje előtt haladt el, vagyis a Tápai Krisztus előtt! Ennek ellenére igenis volt Tápénak Juhász Gyula utcája: a mai Költő utca!

Azt kell látnom, Horváth Dezső nagyon elengedte a fantáziáját! Amikor bent járt nálam a múzeumban, olyan furcsa módon védte semmivel sem bizonyítható, vélt igazát, hogy semmi

kedvem nem volt vele – kíméletből – vitatkozni. Jómagam elsősorban a szájhagyományra építem állításomat, mely szerint az útszéli pléhkrisztus, nevezetesen a Hódélonka köröszte a költőt megihlető Krisztus! Utolsó éveiben Tápén nyaralt és lakott Magyar László, kitől nem egyszer hallhattam tápai sétáikról, s többször is elmentünk a Tápai Krisztushoz Lele Klári és más, nyiladozó értelmű fiatalokkal. Sajnálkoztunk, mert annyira elhanyagolta a falu népe. Bálint Sándorral többször sétáltam el előtte. Mindig megálltunk előtt[e] és sietett megjegyezni: „Jóskám, ez a Juhász Gyula egyetlen tápai ereklyéje. Ugye gondod lesz rá, hogy műemlék lehessen.”

Horváth Dezső mégegyszer aláhúzza az én állításomat, csoda, hogy ezeket az ő állítását megtorpedózó idézeteket nem vette észre! Lássuk csak tehát: „...Ahogy megyünk az országúton a nagy nyárfák felé...” Tehát Országút, nyárfák, Krisztus! Az meg egy kicsit a sértés fogalmát súrolja, mikor kétségbe vonja, hogy Tápén lett volna komondor. Volt, nem is egy! Persze, jóval kevesebb, mint amennyi korcs.

Horváth Dezső óvatos. Így teszi okosan. Azért, mert nem biztos a dolgában. Tápén az utóbbi negyven évben kinőtte magát néhány értelmiség. Nem egy, hanem több! Az ő meghallgatásukra miért nem kerített hát sort? Honnan vette a bátorságot azok megkerüléséhez? Talán érezte, hogy itt Tápén mindenki tudja: Tápai Krisztus csak egy van, amelyik „Az ország útján függ és a földre néz, arcán szelíd mosoly a szenvedés”.

S még egy: ezt a „pört” két ember nem döntheti el. Ülünk le néhányan és a hitelesség jegyében öntsünk tiszta vizet a pohárba mindannyiunk megnyugtatósára.

Ifj. Lele József

Azonnal válaszoltam.

Kedves Jóskám!

Azt nem ígérhetem, hogy közli a lapunk a válaszodat, mert tudván tudod, az üres padlás kulcsa sincsen rám bízva. (Tóth Bélától lopom a fordulatot.) Kötelességem azonban tovább vinni minden kéziratot, hogy megjelenhessen. Belém kövesedő alapelvem ugyanis, hogy mindenben meg kell hallgatni az ellenfelet is. Sajnos, most egy kicsit ellenfelek lettünk, tehát a te véleményed legalább annyira fontos, ha nem fontosabb, mint az enyém.

A baj azonban az, hogy amit leírsz, azt mind ismerem már, hiszen máskor is leírtad. Többek között a mi lapunkban is. A másik baj, hogy érveid logikája nem annyira egyenes, mint amilyennek lennie kéne. Vegyük tehát sorba!

A tekervényes gondolatfuttatás hangulatfestésnek nagyon jó, de az igazsághoz igen kevés a köze. Az ötvenes években még lehetett így kezdeni egy földbeverő cikket, remélem, azóta már nem lehet. Hogy nem lehet Tápén pöre a tápai Krisztusnak? (Vigyázz, összes eddigi irományodban tévesen írod! A vers címe A tápai Krisztus, és nem a Tápai Krisztus!) Van pöre, mert eddig igen sokan rekednek meg a fakeresztnél, és nem veszik a fáradságot, hogy alaposabban utánajárjanak. Idézhetnék most hosszú listát, de nem teszem, keresd meg, ha bizonyítékul akarod fölhasználni őket. Változatlanul azt mondom, nem egy Krisztusról íródott a vers, ennélfogva egyre, akármelyikre rámondani, hogy ez az, erős tévedés. Föltehető azonban, mivel Gyulánk prózája ezt a lehetőséget megerősíteni látszik, hogy a templom mellettinek több köze lehet a vershez.

A következő mondatod megint az előbb megidézett, és remélhetően a gyakorlatból már kiveszett hangulatfestő pózra emlékeztet: „hogy az ismert Juhász Gyula kereszt körül port kavarjon.” Pontatlan is a mondat, jelezvén, igen nagy haragodban írtad. Juhász Gyulának nincsen keresztje. Nem feszítették föl, nem is állítottatt. Az a megállapításod se vall túlzottan

elmés gondolatra, hogy a templomkertben ma is álló feszületnek semmi köze sincsen a Budai Nagy Antal utca 60. számú ház udvarán lévő Tápai Krisztushoz. Senki soha nem állította, hogy van. Legföljebb annyi, hogy ez is Krisztus, az is Krisztus. De ha te az elején mindjárt kijelented, hogy nincsen, és ezt az egyet be is bizonyítod, akkor megint a vita logikájában van a hiba.

Írtam, szerintem nem egy Krisztusról van szó, és most is kitartok mellette. Írtam, hogy az öregek, akik nagyon sokszor perdöntők lehetnek, most nem azok, mert nem is ismerték Gyulánkat. Ahogy ő se ismerte még az öspöröst se! Azt is írtam, a prózájában föltehetően mindig pontos újságíró nem újságíróként írta a verseit. Olyan invitálás, hogy álljon oda valaki a kereszt tövébe, és kezdje mondani a verset, gyermekte. A költő sűrit, és nem leltárkönyvet ír! Hogy hol volt nyárfa, és hol nem volt? Nem tudom én se, ahogy te se tudhatod, mert 1923-ban te se éltél. Minden magyar tájnak jellemzője a nyárfa, és a költő olyan, mint jégtörő Mátyás: ha nem talál, csinál. De minderről az én firkálmányomban is szó van, avval nem cáfolod, ha kimondod, hogy nem igaz. Tápé múltja és jelene rendelkezésedre áll, keress olyan bizonyítékokat, amit csak te tudhatsz. Bálint Sándor bácsit azonban, kérlek, hagyd ki a játékból! Annyifelé cibálják szegényt, és mindig takaróznak vele. Tegyük föl, szóról szóra igaz, amit tőle származó idézetként közölsz. De ő akkor se foglalkozott vele, melyikről íródott a vers – mert megint mondom, nem egyről – ennél fogva óhaja, ha volt is, perdöntő nem lehet. Naplója esetleg támpontot adhatna, de az nem hozzáférhető. És egyébként is: Gyulánk mindenképpen többet tudhat. Becsüljük meg Sándor bácsit avval, hogy csak akkor támaszkodunk rá, ha elengedhetetlenül szükségünk van a szavaira. Vásári portékának soha ne tekintsük.

Mondod, igenis volt Tápénak Juhász Gyula utcája. Olvasd el még egyszer az én írásomat, benne is megtalálod. Tápét pedig nem sérteni akartam avval, hogy nem volt komondora. Annyi nem lehetett, hogy a versbe bekerülhessenek a hétköznapi logika szerint. A költői logika szerint azonban ott a helyük. De ha egy vitában már a kutyákon is megsértődünk? Akkor az nem vita, hanem felsőbbrendűségi tudattal átítatott vagdalkozás. Szóban többször föl hívtam már a figyelmedet erre a rossz tulajdonságodra, de bizonyítékot nem szívesen szolgáltatnék rá saját írásod fölhasználásával.

Mondod azt is, össze kellett volna hívnom az utóbbi negyven évben végzetek (értelmiségiek) gyülekezetét, és velük is megvitatnom. Ha valaha is népgyűlési téma lesz bármiféle tudományos igazság vagy annak cáfolata, biztosan támaszkodom rájuk, de az igazság nem lehet népszavazás kérdése. Mindig annak van igaza, aki az igazat mondja! Ha százezerből csak egy mondja is, akkor is. Az az egy azonban, akire hivatkoztam, Juhász Gyula avatott kutatója. Ha ő nem meri kimondani, hogy ez az, és nem amaz, akkor elhamarkodott dolognak tartom az összes eddigi igyekezetet.

Jóskám, komám! Tudom, szokatlanul kemény a visszautasítás, de semmivel se keményebb, mint a te vagdalkozásod. A Délmagyar fölhatalmazott annak közlésére, hogy válaszodat nem hajlandó lehozni. Az egész magyar sajtó azonban rendelkezésedre áll, máshol, ahol nem tudnak ennyi ellenérvet fölsorakoztatni, biztosan szívesen fogadják.

Üdvözlettel

(Juhász Gyula tápai utcáját illetően mindketten kihagytunk valamit. Péter László Szeged utcanévei c. munkájában azt írja, 1942-ben nevezték csak el róla. Megelőzte a nagyváradi, Szeged viszont abban az időben sem akart róla utcát elnevezni. Amikor már akart – a háború után –, először a Dugonics utcát gondolta átkeresztelni, aztán végül is a Fodor utca kapta meg a nevét.)

Van még valami, amit nem hagyhatok szó nélkül. Azt mondja Jóska, van Tápénak értelmisége, meg kellett volna kérdeznem azokat is. Meg is kérdeztem. Építettem is szavaikra. Valamennyien nekem adtak igazat.

Sokat nem pihent a toll Jóska kezében sem, hamar visszaírt.

Kedves Dezső!

Postán visszakaptam írásomat (természetesen a hozzá csatolt kísérő leveleddel együtt) elhelyeztem archívumomban. A te cikketet már kívülről felmondom kisóvódásoknak, nyugdíjasoknak – álmomban. Ott ugyanis a mai mesék között „elmegy”. Minden esetre egy percig se hidd, hogy én Veled pörlekedem, hogy netán haragszom. De a kísérő leveledben nekem nagyon tetszett az, amikor fellobogtattad szemeim előtt az esetleges reményt, miszerint, akkor, ha válasz cikkemet az ötvenes években írtam volna, kitűzték volna a bögyömre a Kossuth-díjat. Ebben csak azt nem értem, hogy ennyire lebecsülöd a Kossuth-díjat, vagy ahhoz emelsz föl engemet? Minden esetre egy pör akkor igazi, ha két fél között zajlik. Nekem ez a lehetőség nem adatott meg, hogy védjem a magam igazát, védjem a Tápai Krisztust, a valódit. Ezzel lát-szólag Te nyertél. Mert hát az én véleményemet senki nem olvashatja. Tudom, erős fogalmazás volt, de nem is akartam másképp írni, hiszen a te egyoldalúságodra másképp képtelen voltam reagálni! Mivel se engem, se a tápai öregeket semmi féle Krisztus pörrel eltéríteni nem lehet, ezért csak fájdalmasan vettem tudomásul azt, hogy az átlag-újságolvasó téves informáltságával hiszi ezentúl azt, hogy az általad „felfedezett” vasjézuskánk a Tápai Krisztus.

Meg kell hagyni: nézőszögedbe mély gyökeret eresztettél. S mint ilyen, nagyszerűen sorakoztatod föl érveidet. Csak az a nagy baj történt: szembe kerültél elsősorban önmagaddal, és szembe állítottad Juhász Gyulát is önmagával: s ezt bizony nem lehet azzal elintézni, hogy a költő azt ír, amit akar. Ennek a kitételnek ellene szól az, hogy „költő hazudj, csak rajt’ né fogjanak!” Hogy Juhász Gyula mennyire ismerte, mennyire alkalmazta ezt az intést, az ő dolga. A mienk meg az, hogy kihámozzuk az igazságot!

De ne egyoldalúan, Dezsőm!

Mint ahogyan Te elolvastattad kollégáiddal az én reflexiómat, itt is elolvasták mind a Te pörödet. Senki se volt vidám, de a többit, hogy miért, és hogy akkor milyenek voltak, hadd ne kopogjam ide!

Mindennek ellenére hidd el, még akkor is tisztelettel vagyok Feléd, ha alaposan belegyalogoltál a Jóskába! Még szerencse, hogy Tápé azért mégiscsak nekem hisz! Meg önmaguknak, akiktől szerzem hiteles adataimat. Tápai Krisztus című dossziém dagad, csak egyre dagad. Előszedtem korábbi kézírataimat, amelyek nyomtatásban már megjelentek. Oda tettem a pörödet és egy sereg olyan fénymásolatot, amelyek egyenként is ellened szóló súlyos bizonyítékok. Számos szóbeli adat, amelyek még gyűjtőkedvem elejéről valók. Sárgák a papírok, a ceruzairás halvány, de olvasható. S most, hogy már szinte lezártnak vettem az ügyet, előadásra készülök. Kezemben Bálint Sándor Ünnepi kalendáriumának első kötete. A 149. oldalon a 3-dik bekezdés 2-dik mondata: „A tápai Hódélonka (Hódi Ilonka)-keresztet Juhász Gyula emelte a költői halhatatlanságba (A tápai Krisztus.)...” Hogy mennyire igaz, igazolja talán Péter László: Így élt Juhász Gyula, 176 oldalon, kép alatt a 2-dik mondat: „A Tápera élő országút bádóg Krisztusa...”

Kedves Dezsőm, mindennek ellenére ezután is veregessük hátba egymást úton-útfélen, mindenütt. Levelemet nem jó kedvemben, inkább válasznak írtam. Hogy Te mennyire veszed komolyan (vagy szívedre) az már a te dolgod. Szerénységem minden Tápét érintő dolgot halálosan komolyan vesz! Amit tisztán látok, tudok, akár hallomás utánit, akár saját tapasztalataim is azok, ahhoz ragaszkodom, mert ezért is élek! Amiben valaki meggyőző, fejet hajtok

előtte. Rám egyébként azt mondják, jellemző, hogy túlságosan tápai ésszel gondolkodom, cselekszem. Igaz. Szent igaz, mert nem is akarok másképpen se élni, se dolgozni. Önként vállalt magasztosan átértett küldetés ez, de semmi esetre nem önző vakság, se nem tudálékoskodó bugyborogás. Látod, milyen szemtelenül dicsérem magamat!? Ez is gyengém. Ám a hitem nagyon, de nagyon erős! Hiszek mindenben, ami bizonyított, ami a napnál is világosabb. Hiszek a leírt, igaz szóknak, soroknak, ha azok igaz szájából származók. Hiszek a tisztességben és a munkák látható értékében. Még akkor is, ha manapság ezek a hit-imák egyre kevesebbet érnek.

És hiszek azoknak, akik a ködön át is tisztán látnak, alkotnak: maradandót, igazat cselekednek.

Mondom, nem a levélírás szeretete ültetett gépem mellé, hanem egy belső erő, amelynek már csak azért sem tudtam (akartam) ellenállni, mert szóban aligha tudnám elmondani mindezt, mert attól tartok, nem hallgatnál meg. Kár, hogy eddig kellett jutnunk, hogy levelet írok, mert nyugodt légkörű beszélgetést semmi se képes helyettesíteni.

Nem adatik más lehetőségem még, csak egy: a márványba vésett Juhász-idézetet elhelyezzük Juhász Gyula bádog Krisztusa elé: hadd hirdesse Ő a válaszunkat.

Téged pedig barátsággal köszöntlek: Lele Jóska.

A jó levél magáért beszél. Ez egy jó levél. Nincsen hozzáfűzni valóm. Furcsának találom ugyan azt az érvelést, hogy nem lehet pör belőle, mert csak az én véleményem hangozhat el. Hadd ismétljem, Jóska irományára kezdtem igazán figyelni, és akkor kezdtem tétova bizonyító lépegetéseimet, amikor érvelése a lapunkban megjelent. Azért nem közöltük reflexióját, mert ugyanazokat ismételte.

Az Új Ember 1988. szeptember 18-ai számából való ez a cikk:

Juhász Gyula-„ereklye”

Hódi Ilona (tápai idősek ajkán Hódélonka) a múlt század végén egy fakeresztet állíttatott Tápé akkori temetőjének Szeged felé eső sarkában, hogy a Krisztus tartson távol minden elemi csapást a falutól. A temető lezárását követően a keresztet 1923 táján az akkor létesített tápai hősök kertjébe helyezték át. Az 1945-öt követő években a keresztet kiemelték, helyébe szabad-téri színpadot építettek. A kereszt az út közvetlen szélére került, ám a tévesz irodaház kerítése éppen addig kívánczozott nyújtózni. Megint kivették, s csak lehempergették a útmenti árok partjára. A pusztulástól végül is egy buzgó tápai asszony mentette meg, s a saját telkének utca felé eső szegletében állította föl. Ma is ott van. Ez Juhász Gyula Tápai Krisztusa, a költő egyetlen ránk maradt ereklyéje. Juhász Gyula már a hősök kertjében látta meg: „Az ország útján függ, s a földre néz...” A fogadalmi kereszt történetét is ismerte a költő. Nem véletlen tehát, hogy csodálatos versének ihletője lett. Hetente haladt el előtte, s ha messzebbre tekintett, át a kecskelegelőn, nem látott mást, mint egy disznóitató kútgémet, még távolabb pedig a szélmalom kerekeit figyelte. Az országút szélén állott a kereszt, mert az akkori Tápénak még nem voltak utcanevei.

Van Tápénak egy másik keresztje is, a templom kertjében. A tápaiak nyelvén a „vasjézust” Tápé község előljárósága emelte a századforduló körül. A kereszt vasból van, a rajta lévő Krisztus az eget nézi. Körülötte soha nem voltak nyárfák, csak tölgyesek, tuják és akácok. Juhász Gyula sűrűn kinézett Tápéra, ott a templommal szemközi Fercsi kocsmában szívesen elidőzött. Bizonyára látta ezt a keresztet is, de éppen széria jellegénél fogva ügyet se vetett rá. Sajnos, súlyos tévedés, amely Kilényi Irmától származott, útvesztőbe csalta Horváth Dezső szegedi tollforgatót is, aki a Délmagyarország húsvéti számában – Kilényire hivatkozva –

megkérdőjelezte, vajon nem a vaskereszt-e Juhász Gyula tápai Krisztusa. Hosszúra sikeredett írásában gyakran szembe kerül önmagával, amely azt mutatja, hogy Horváth Dezső nem mérte fel kellően a helyzetet: sem megfelelő helyismerettel, sem kellő témaismerettel nem rendelkezett ahhoz, hogy egy nagyon is helyére tett dolog tárgyában port kavarjon. A mai idők jól ismerték Juhász Gyulát, „aki mindig mögállt a hősök kertjében álló Krisztusunk előtt.”

Jómagam csak későn, az 1960-as évek elején tudtam meg, hogy az akkor még utolsó helyén álló kereszt nem akármilyen útszéli korpusz. A családunknál nyaraló Magyar László, és Szeged tudós fia: Bálint Sándor társaságában sétálgattunk el arrafelé, ahol a kereszt állott. Megálltunk előtte és nézegettük. Bálint Sándor és Magyar László fájdalmas arccal nézték, mennyire tönkrement a keresztfa is, meg a bádóg Krisztus is. „A fáját, azt mondják a fajtájaid, Ácsferkó János mög a Szél kovács reparálgatták össze, mert eltörte egy szélvihar” – mondta Bálint Sándor. Magyar László (meg én) csak hallgattuk Sándor bácsit, miket mond erről az egyszerű keresztről. Szeptember volt, a tápai búcsú hava. Ebből a séta közbeni beszélgetésből Magyar László cikket „szült”, ami a Délmagyarország 1963. szeptember 29-i számában meg is jelent. Nekem Bálint Sándor még ezeket mondta: „Jóskám, erre a Krisztusra nagyon ügyelj, mert ez Tápénak egyetlen Juhász Gyula ereklyéje.” Bálint Sándor egyébként megerősíti hitünket, amely szerint a most a tápei Budai Nagy Antal utca 60. számú ház udvarán álló Krisztus az ereklye: az Ünnepi kalendárium első kötetének 349. oldalán ez áll: „A tápai Hódélonka (Hódi Ilonka) keresztet Juhász Gyula emelte a költői halhatatlanságba”. Péter László az Így élt Juhász Gyula című könyvének 178. lapján a kép alatt írja: „A Tápéra vivő országút bádóg Krisztusa...”

(-e.f.)

Itt is kevés olyan újdonság van, amivel külön kellene foglalkoznunk. Az értelmezés csalfasága mondatja-e vele, hogy én mit állítok, vagy valóban félreértette – egyikkel se merem vádolni. Az biztos, egyszer se mondtam, hogy a „vasjézuska” lenne az ihletet adó kereszt. Juhász Gyula utal rá. Azt azonban sokszor mondtam, kismillió Krisztus-kép összegeződhetett benne, kár megjelölni azt az egyet, aminek maga Juhász Gyula mondja az ellenkezőjét. A kétféle mondás között kimondhatatlanul nagy a különbség.

Csak említeni szeretném, tudtommal a fészületek világában más a korpusz és a nem korpusz. Az azonban tény, hogy 1923-ban még nem volt meg az a Hősök kertje. Megint mondom, csak öt évvel később kezdték kiásni a téli kikötőt, aminek földjével föltöltötték. Belenéztem a vízügyi irattárba is, és végigbogarásztam a tanácsi iratok iktatókönyvét is. A 4102-es számú ügyirat már 1920-ból szól a *Háborúban elesett hősök emlékének megörökítéséről*, a dorozsmai főszolgabíró jelentésében. A 2554/1921-es pedig a *Katonasírok ápolásáról*. A 3654/1922-es megint a hősök emlékének megörökítéséről intézkedik, már az alispán tollából. Rá is van vezetve: *tudomásul vétetett*. Van egy 1923-ból is: a hősök sírjának nyilvántartásba vétele, szintén a dorozsmai főszolgabíró intézkedéseként. És csak 1932-ből(!) van adatunk a *Hősök emlékére egybegyűlt pénzek kezelésére*, az 1193-as számú ügyirat szerint pedig ugyanebben az évben, tehát 1932-ben hoznak határozatot a *Hősök kertjének körülkerítése tárgyában*. Ez már bizonyíték lehet rá, hogy akkor már megvolt a kert. Juhász Gyula azonban kilenc évvel azelőtt ülte íróvá válásának évfordulóját, és akkor írt verset számadós felelősséggel, az ősi faluhoz kapcsolódva.

Előre ugrattam az Új Embert, pedig ugyanez már augusztus 4-én megjelent a Magyar Nemzet levelező oldalán *Juhász Gyula-ereklye Tápén* címen. *Ugyanez* – mondtam, de nem egészen az. Azt hiszem, segítségével rekonstruálni lehet az Új Ember-beli szöveg eredeti változatát, mert néhány fordulat másként van mégis. Nagy luxus lenne ezt is idézni, még ha egynéhány bárdolatlanabb kifejezés jönne is elő. Ügyeskedésemet kárhoztatja, és azt mondja, szembekerültem

önmagammal. Csak a nyomaték kedvéért csípem ki belőle azt a néhány szót, ami megint a hősök kertjét emlegeti, noha az akkor még, ismétlem, meg se volt.

„A mai idők jól ismerték Juhász Gyulát, aki ,mindég mögállt a hősök kertjében álló Krisztusunk előtt’. ,Láttam néha, biciklivel együtt, azt akkor virágot tölt a köröszton.’ ”

A biciklizés is kétségbe vonható. Vagy folklorizálódásnak vegyük inkább? Juhász Gyula nem biciklizett. Szédült. Lesz róla még szó.

Erre is feleltem 1988. augusztus 10-én. *Miből lesz a vers?* a cím, az alcím pedig ez: *Még egyszer a tápai Krisztus-pörről*. Azért idézem, mert megjelent ez is.

Húsvét óta csak levelező kapcsolatban vagyok iff. Lele Józseffel. Bánt a dolog, mert azelőtt, ha ritkán értettünk is egyet, megbeszélhettük ügyeinket. Villámgyors, förgeteges feleletet kaptam tőle a Krisztus-pör Tápen címmel megjelent írásomra, de mivel lapunk nem vállalta közlését, vissza kellett küldenem. Mindkettőnk jól fölfogott békéje érdekében azóta kénytelen vagyok kitérni a személyes találkozások elől.

Nekem küldte válaszát, de magam nem dönthetek közlésről vagy nem közlésről. Minden érdekelt szerkesztőt megkérdeztem, de egyik se vállalta. Azért, mert egyetlen olyan gondolat se volt benne, ami lapunk hasábjain addig meg nem jelent volna akár Magyar László, akár iff. Lele József tollából, meg azért se, mert mindent elsőpró indulatai annyira vagdalkozóvá tették, kénytelen voltam azt írni mellé, az ötvenes években Kossuth-díjat adtak volna érte. Erősen megszelídített változatát olvashattuk A Magyar Nemzet augusztus 4-i Postaládájában. Gondolatait, sajnos, néhány fontos ponton ki kell igazítanom.

Azt írja, megjelent írásomra senki válaszcikkét nem vállalta a Délmagyarország. Hatalmas kötegre gyarapodott ugyan levelezésünk, megesett, hogy egyetlen napon két Lele Józseftől is kaptam levelet – a szóban forgó ifjabbtól, és Pécsen élő nagybátyjától –, de rajtuk kívül senki más nem kereste levéllel se lapunkat, se engem. Nem ostromolta tehát Tápe népe seregestül az újságot. Szóbeli vélekedéseket ugyan bőségesen kaptam, olyanoktól is, akikkel szeretett volna népi vitára invitálni költészeti ügyekben a levélíró, de azok mind mellettem szóltak.

Bár legelső, általam a rossz emlékü ötvenes évek Kossuth-díjára ajánlott válasza megszelídült, mire a Magyar Nemzethez ért, alaphangja nem sokat változott. Nem érveket állít az érvek mellé, csak summás ítéleteket. Eljárásomat ügyeskedésnek nevezi, ami Tápe népében s lokálpatriótáiban nagy port kavart. Azt is írja, gyakran kerülök szembe önmagammal, ami azt mutatja, sem megfelelő helyismerettel, sem kellő tárgyismerettel nem rendelkezem, de se helyismeretemet, se tárgyismeretemet nem akarja pótolni. Jó szívvel ajánlom, akkor is olvassa el még egyszer írásomat, ha azt állítja, kívülről tudja már, és vegye végre észre, hogy én magára Juhász Gyulára támaszkodva mondom, amit mondok. Illyés Gyula írja naplójegyzetiben, 1940-ben: „Hogy versírás közben a költő kire gondol, annak megállapítására és kinyilvánítására egyedül az író illetékes”. (Idézi Illyés Gyuláné a József Attila utolsó hónapjai című könyvében.) A lehetséges legjobb oldalra csatlakoztam tehát, amikor elővettem Gyulánk A tápai Krisztusra is hivatkozó prózáját, amire eddig nem nagyon figyeltek oda. Nem mondhatok most se mást, csak azt, amit már levélben is megírtam: úgy látszik, Juhász Gyula se tudta, hogy neki csak és kizárólag arról a bádogból való Krisztusról lett volna szabad verset írnia, de a hálás utókor tapintatosan helyreigazítja. És kőbe is vési. Fájdalom viszont, hogy a tanáromként tisztelt, mindig nagyra tartott Bálint Sándor megint olyan ügyben jön elő takaródként, amit ő a tőle megszokott tudományos alapossággal nem vizsgálhatott meg. Az előbb említett Illyés-gondolat jegyében még bátrabban ismétlem, egyedül Gyulánk szava lehet döntő. De meg kell tanulnunk verseit versként, nem rimbe szedett tényriportként értelmezni.

Jó lenne az is, ha figyelembe venné a válaszoló, külön is hangsúlyozom, és éppen a gondolatokat összegező befejező részben, hogy nem állítom, nem ez, hanem az a Krisztus az, amiről a vers íródott. Juhász Gyula feje és lelke tele volt Krisztus-képpel, jobban, mint Tápé feszületekkel. Föltehetően nem kötötte ezt a versét se egyikhez se, és a riportbeli hivatkozása is arra jó csak, hogy a vele együtt ünneplő, lelki rokonságban álló költők is láthassák, miből lesz a vers.

Egyik levelében azt is írja Jóska, cikkem ellenére is elhelyezik a márványtáblát a bádogból való Krisztus lábánál. Azt feleltem neki, a lelked rajta. Évszázadokra nyúló tévedések magját vetitek el vele. A Magyar Nemzetben olvasható válasz utolsó bekezdése szerint ez a magvetés már meg is történt. Erősen hiszem, nem lett volna szabad ennyire sietni vele, és az irodalomtörténet számon kéri majd. Én csak pörüjrafölvételt kértem.

*

Van egy dátum nélküli levelem is Jóskától. Kár lenne elhallgatnom. Vélem csak, felelet lehet egyikre. Vagy az előbbi cikke?

Kedves Dezsőm,

úgy látszik csendes vitába keveredtünk. Mindenek előtt egy elírásomat hadd tegyem helyére: nem a 149, hanem a 349 oldalon olvasható Bálint Sándor Ünnepi kalendáriumában az idézet. Nyisd föl tehát ott a jelzett könyvet. Elvállalom, hogy a fejembe vettem álláspontomat, s védem, mert én Tápén születtem, ott élek, s kisgyermek koromtól fogva tudom, az általam „védett” Krisztus Hódi Ilonka keresztje. Azt meg, hogy Juhász Gyula csak és kizárólag arról írta versét, házias ember koromtól fogva tudom, hiszem, pontosan. Nagybátyám Lele József teljesen nekibodorodva keresett meg – Pécsről hazajött ezért! –, hogy elmondhassa, a Hódélonka köröszte a Goróf Mária udvarában lévő kereszt, s Juhász Gyula arról és nem másról, főképpen nem a templomkertben álló vasjézuskáról(!) írta a vita tárgyát képező verset. Józsi bátyám hajszálpontosan elmondta, hogy hol állott gyermek korában (1916-ban született) a pléh Krisztus. Azt is, hova került onnan, míg végre a jelenlegi helyén fölállította Mária néni és néhány tápai ember. Ugyanezt a „tételt” szóról-szóra mondta el nekem Laczi Árpád tápai ember, aki szintén rossz néven vette „pörödet”. Hasonló vélemények vannak a faluban, már csak azért is, mert nem olvashatták válaszomat! Úgy látszik, bárki írhatna választ, nem közölnétek, mert ehhez jogotok van. Nagy baj, ha ez így van, mert a sajtónak csakis akkor van maradandó, hitelt emelő becsülete, ha megbízható forrásokból származó vitákat enged, és azoknak lezárására való kísérletét is megengedi.

Sajnos, esetünkben ilyenről szó sem lehet.

Dezsőm, javaslom a visszaküldött cikk-féllemben, hogy üljünk asztalhoz és öntsük a pohárba a zavaros vizet, hadd tisztulhasson így-vagy úgy. De tisztuljon! Azt hiszem erre sohasem kerül sor, mert ellenségeskedést látsz bennem. Nagyon sajnálom, hogy így teszel! Annyi igazságkeresésre nekem, nekünk is van jogunk, mint Neked, hiszen a Krisztus mégiscsak Tápéé! Nemcsak jogunk, hanem kötelességünk is az igazság kiderítése!

Ehhez – mint már írtam Neked – nem elég a kettőnk vitája. Azt is megemlítettem, hogy ha élne Juhász Gyula, sétára jönne talán velem Tápén, azon az úton, ahol hajdan járogatott, hogy pontról-pontra bejárjuk a Krisztusról szóló vers megszületésének körülményeit. A napnál százszor világosabb útvonalak vannak, amelyeket ma is be lehet járni, s a helyszínek azonosítása, az irodalomban megjelent „tételek” adott helyhez kötése majd szavak nélkül is „kimondja” az igazságot. De ehhez az utat meg kell tenni! Egyébként semmit nem ér, meddőségbe fullad a mi vitánk, s fölkeverik a port, értelmetlenül.

Első, nékem szóló hosszú leveledet bizonyára megőrzöd. Hasonlóképpen őrzöm én is egyre szaporodó „tételeimet”. És ezek semmiképpen nem várnak semmi féle fordulatra. Csupán megerősítenek engem korábbi hitemben. Dezsőm, belőlem se a hencegés, a mindenáron valóság hozza ki az erős szavakat, hanem a hit, amelyhez éppúgy ragaszkodom, mint Te a magadéhoz.

Teszem teljes meggyőződéssel, vállalva: a lelkem rajta. Mindezek után is őszinte barátsággal köszöntlek: Lele Jóska

Hitvány kupciher lennék, ha nem mentem volna el hozzá, hogy azt a bizonyos „zavaros vizet” beleöntsük a pohárba. Nem jutottunk hajszállal se előbbre. Meglepett, hogy Jóska Tápié tulajdonának véli azt a feszületet, amelyikről beszélünk. Én már régóta az egész magyarságénak érzem. Ja, kérem, ha Juhász Gyula még élne! Sajnos, bevette a halálos bogyókat nem sokkal megszületésem után. Hogy mit mondana, ha még élne? Nincsen ember, aki tudná.

Körbejárunk, mint a járgányos öszvér vagy a nyomtató ló. Pedig mindketten észrevettük, szalmát csépelünk. Kettőnk közül az egyik tollát szülőfalujához való mindenáron való ragaszkodás vezeti, magam inkább a föltétlen igazságot keresem. A bizonytalant nem szeretem biztosnak írni. Mindenestre ha azt vettem a fejembe, hogy egybeterelem mindazt, amit eddig összehordtunk, akkor folytatnom kell. Közönséges tévedésről elég lenne egyszer szólnunk, de ez nem közönséges. Célzott tévedésnek tartom.

Az idő a legkézenfekvőbb sorba rakó tényező, bár a megírás és megjelenés között eltelt napok többször is ellene szólnak. Most is előre kell ugranom egy nappal. *A közelgő évforduló elé* felcímmel 1988. szeptember 17-én jelent meg ugyancsak ifj. Lele József aláírásával a **Tápié – 850 éve** a Csongrád Megyei Hírlap mellékletében. Nem idézhetjük az egészet, csak annak a bekezdésnek az elejét, amelyik témánkba vág.

A falu hajdani, Szeged felé eső határán állott, az akkor temető sarkán egy fakereszt pléh Krisztussal. Állíttatója Hódi Ilona után a tápaiak „Hódélonka köröszkje”-ként emlegetik ma is. Ezt az útszéli keresztet Juhász Gyula emelte a költői halhatatlanságba. Az akkori (1920-25. között) tápai Hősök kertjében két nyárfa között látta meg a költő ezt az egyszerűségében is megkapó keresztet, amely ilyenképpen egyetlen, féltve őrzött tápai Juhász Gyula-ereklyénk.”

Merjem még ismételtetni a Hősök kertjére vonatkozó dátumokat? Jóska eddig is szabadon hajigálta őket, miért változott volna meg most?

Ha mániám lett, hogy levelet nem hagyok napokig aszalódni, még aznap igyekszem válaszolni rá, a Magyar Nemzetben megjelent cikkekre is feleltem. Az Új Embernek is küldtem ki-egészíteni valót, de ők nem látták fontosnak, hogy a föltehetően istentelennek vélt újságíró szavai megjelenjenek. A Magyar Nemzet talán legszimpatikusabb újságunk volt akkor, és mivel az egész ország olvasta, szép számmal voltak olyanok, akik korábbi vitánkról mit se tudtak, részletesen kellett elmondanom érveimet akkor is, ha tudván tudom, néhány embernek a könyökén jövünk ki már Jóskával. Közölték is 1988. október 15-én.

Pótnyomozás a tápai Krisztus-pörben

Összeütközésbe kerültem ifj. Lele Józseffel. A Magyar Nemzetben augusztus 4-én, a Csongrád Megyei Hírlapban szeptember 17-én, az Új Emberben szeptember 18-án, és a 850. évfordulóját ünneplő falu alkalomhoz kötött Tápié című újságban azt állítja, illetéktelenül ütöm bele az orromat olyasmibe, amihez nem érhetek. Szerinte Juhász Gyula arról a bádogból való Krisztusról írta A tápai Krisztus című versét, amelyik most is az ország útján függ, s a földre néz. Idén, húsvétkor jelent meg írásom a szegedi Délmagyarországban Krisztus-pör Tápién címmel, amelyben a legilletékesebbre, magára Juhász Gyulára hivatkozva írom, nem lehet az versének ihletője. Igaz, azt is hozzá teszem, föltehetően nem lehet egyetlen útszéli kereszt

kötni. A vers 1923. májusában keletkezett, és ugyanennek a hónapnak a 21. napján, pünkösöd hétfőjén Tápén járt a jubileumát ünneplő költő Babits Mihállyal, Babits Mihálynéval és Kosztolányi Dezsővel. Riport született a kiruccanásból, és ebben pontos topográfiáját adta a versére utaló tápai Krisztusnak.

Ha nem hitt magának a költőnek, kénytelen vagyok pótnyomozással bizonyítani, hogy nem lehet igaza vitatkozó társamnak. Ő azt állítja, 1923 táján létesült a Hősök kertje, ahová átvitték az ótemetőből Hódi Ilonka keresztjét. Fölkerestem a faluban Bunyik Matild nénit, Lantos Pista bácsit, Révész Pista bácsit és feleségét, Margit nénit, Török Istvánnét, Kószó Istvánnét, és valóságos összerakó játékot utánozva azt sikerült kiderítenem, hogy a Hősök kertje helyét a téli kikötő árkából kiszedett földdel töltötték föl. Mikor is? Egybehangzó véleményük szerint 1928-nál hamarabb biztosan nem. Vágás István, a műszaki tudomány doktora, hivatali iratokra hivatkozva erősítette meg, hogy 1928-ban kezdték ásni, és 1930-ban fejezték be.

Ennyi bizonyíték elég lenne, de még pontosabb akartam lenni. Bementem a szegedi levéltárba, és tüzetesen átnéztem a hulladékgyűjtőből visszamenekített tanácsi iratok iktatókönyvét. A viczinális utak átadása, a hadirokkantak művégtaggal való ellátása, az élelmiszerek hamisítása, a hernyók, a vértetűk és cserebogarak kötelező irtása, a rühes katonalovak összeírása, a nemibetegek gyógyítása, a dögtér körülkerítése, a halottkémlelési díjak fölemelése, a vitézi rend díszelőadása, az utcák kikövezése tárgyában kiadott vagy érkezett ügyiratok között 1921. január 1-je és 1923. június 1-je között egyet se találtam, amelyik a hősök kertjére vonatkozhatna. Hézagosa a levéltári adatok, a 28–30 közöttieket nem találhattam, de az 1932-es esztendő jegyzékében a 87. iktatószám alatt ez áll: Hősök emlékére egybegyűlt pénzek kezelése. Az 1193. alatt pedig ez: Hősök kertjének körülkerítése tárgyában határozat. Gyanítható, nem a tíz évvel előbb elkészült emlékhelyet akarták bekeríteni. Magam tehát bizonyítottanak veszem, ha nem állhatott ott a kereszt 1923 májusáig, mert meg se volt még a kert, akkor nem is róla íródott a nagyszerű vers.

Azt is mondtam válaszádom, látták, hogy költőnk biciklivel is vitt virágot a fészülethez. Kedves gesztus lett volna tőle, de kutatók véleménye szerint nem járhatott biciklin. Egyensúlyzavarai voltak. Fejnyomásról, irtózatoss fejfájásról a Moravcsik-klinika följegyzései már 1917-ből beszélnek, édesanyja pedig azt nyilatkozta, hogy egész fizetését kávéházra és szivarra költötte, magának életében egy inggombot se vett, és egy fillért se takarított meg. Nem is vehetett tehát biciklit se.

Azt is állítja vitatkozó társam, hogy a templomkertben, ahol a Juhász-riportban, a Csevegésben szereplő Krisztus állott, soha nem voltak nyárfák. Tudjuk, a versben ez áll: Feje fölött a nyárfa is magyar... Nem kéne ehhez a sorhoz se betű szerint ragaszkodnunk, hiszen a vers nem riport, de utánajártam ennek is. Nyilasy Sándor Öreg templom című képén sok fa látszik ugyan, de botanikus se tudná talán fajták szerint elkülöníteni őket. A Molnár Imre által összehozott falumúzeumban azonban van egy fénykép, a 82 510 1 leltári számot viseli, és azon vannak nyárfák. A templomkert tövében kérdeztem meg Márton Jóska bácsit, az öreg kántort, és ő is azt állítja, 30-50 éves nyárfák voltak a templom körül, mielőtt átépítés miatt kivágták volna mindet. Némelyik annyira közel volt a templomhoz, hogy a falait rongálta gyökereivel. Két nagyon erős bizonyítékom van tehát rá, hogy voltak ott nyárfák!

Azzal is meglepte olvasóit a válaszcikk írója, hogy a Fercsi-kocsmával szemben lévő vas-jézuskára ügyet se vetett a költő. Hadd kérdezzem meg: ezt honnan lehet tudni?

Nagy szeretettel említődik mind a négy válaszában a pléh-Krisztus Juhász Gyula egyetlen tápai ereklyéjeként. Megindítóan szép méltatása a keresztnek, de a magyar nyelv, benne a vallásos irodalom is azt nevezi csak ereklyének, ami közvetlen kapcsolatban volt vele. A

kabátját, a kalapját, a tollát, a noteszét, minden használati tárgyát, talán még a Marosvásárhelyen formalinban őrzött agyvelejét is nevezhetnénk ereklyének, de azt a keresztet, amelyet legföljebb láthatott, ha láthatott, talán mégse.

Nem találom nyomát, hogy erre kaptam volna választ. Van ugyan egy dátumozatlan levelem Jóskától, következtetem csak, de bizonyítani nem tudom, hogy ebben az időben íródott. Gondolom, kapcsolatban lehet A **Szeged** 1989-béli 6. számában általa írott cikkekre adott felelettemmel. Említi benne a Páva-mozgalom indulását, és azt 1960-ra teszi. Figyelmeztettem rá, tíz évet előre szaladt. Bizonyítéknak elég lett volna előkeresni akármelyik újság műsorismertetéseit, nekem személyes emlékeim bizonyossággal szolgálnak. A 70-es népszámlálás idején feleségem a Csaba utca házait járta, én kísértem. Mindenütt a Pávát nézték. Népszámlálás 1960-ban is volt, de akkor én Pusztamérgesen számláltam. A levelében is kitér erre rendíthetetlen önbizalmával: *A pávamoszgalom tápai indulási éve 1960. Nem tévedett a lelejtősi!* Nem turkálók én se régi lapokban, ha nem muszáj, előveszem inkább a Magyar Televízió és a Népművelési Intézet közös kiadásában megjelent kis füzetkét, a címe: RÖPÜLJ PÁVA 77. Összeállította Borbély Jolán és Kemény Pálné. A 6. lap első bekezdésében ez áll: *Az 1969/70-ben olyan sikeres „Röpülj páva” népművészeti vetélkedő...* Ismétlem, hajszálla így emlékszem magam is. Mindenesre megjegyeztem: ha lenne még pallosjog, a fejemet is leütné. Levele hangnemére legyen elég ennyi.

Sajnos, föl kellett melegítenem megint a témát 1990. október 6-án, mert fontos adalékra találtam. (*Arcán szelíd mosoly a szenvedés címen írtam meg, Magyar Lászlót átprogramozták* alcímmel.) Első felét nem idézem, összemarkolása addigi vitáinknak, ami tudvalévően egy körben forgott, innen kezdem csak:

... Másik oldalú segítséget is kaptam a napokban. Kérte a barát, nevét neki se említsem, de annyit azért el kell mondanom, hogy járatos az irodalmi bizonyítékok fölkeresésében. Kapott valakitől egy marék újságkivágot, abban van egy képes írás Magyar Lászlótól, és az egész oldalas cikk legtetőjén azt a vas Jézuskát közli, amit első nyomozásom alkalmából én is kikövetkeztettem, és amelyik a templom mellett áll. Pár nap múlva elküldte a teljes oldal fénymásolatát, ez a szöveg áll a kép alatt: A »tápai Krisztus«, amely a tápei országúton áll és amelyről Juhász Gyula egyik legszebb versét írta. Akár tapsolhatnék is örömben, ha a tapsolók fajtájából való lennék, hiszen az a Magyar László írta, akire vitabéli ellenfelem, egyébként tisztelt barátom többek között hivatkozott. Ki kellett nyomoznom, honnan származik az újságkivágat, amely figyelmem fölhívója szerint a Juhász Gyula-bibliográfiából is hiányzik. A Film-Színház-Irodalom 1941. február 28. és március 6. közötti számában (a IV. évfolyam 9. számában) találtam rá, a címe pedig: Juhász Gyula mindenképpen érdemel utcát szülővárosában – mondja a szegedi polgármester. Előkerestem persze azt a Magyar László-cikket is, amely 1963. szeptember 29-én, a tápai Búcsú napján jelent meg a Délmagyarországban. Korábban is ismertem, de föltétlenül össze kellett vetnem a jóval régebbivel. Most rökönnyödtem meg igazán! Ezt írja benne: Régi írások hevernek előttem, még a nyáron bukkantam rájuk, miután Tápén töltöttem néhány hetet, és ott kutattam nyomait. Azt a keresztet akartam megtalálni, amely egyik legszebb és legmélyebb értelmű versének megírására ihlette. Gondolatban letegeztem az előttem járt méltán jóhírű újságíró: Állj meg, László! Huszonhárom évvel ezelőtt már megtaláltad, és még most is keresed? Ugyanazt a képet közölted, amit föltehetően Babits Mihályné készített az emlékeztető tápai kiruccanásán, és amelynek több példánya föllelhető Kilényi Irma hagyatékában. Magam láttam, az egyikre rá volt írva a föltehetően Kilényitől származó szállás betűkkel: A tápai Krisztus. Nyilvánvalónak látszott előttem, azért fényképezte le Babitsné, mert a híres költő-triumvirátus ezt a feszületet nézte meg közvetlenül a vers megjelenése után.

Magyar László a továbbiakban a tőle megszokott élénkséggel írja le, hogy a tápai Krisztus csak a bádogból való lehet! Mi indíthatta ekkora fordulatra? Az, hogy elfelejti az ember, mit írt huszónkét évvel előbb, megesett már másokkal is. Ő azonban fontos forrásra hivatkozik, az egyik öreg tápai mondta. Később is előjön az irodalomban mindig leghitelesebbnek tekinthető tanú, a tápai öreg. Ki lehetett ez? Ezt lenne jó megtudnom.

Ha hihetünk vitapartneremnek – ebben pedig mindenképpen hinnünk kell – akkor talán nem kell tovább keresnünk. A már említett Magyar Nemzetben olvasható kontrájában az 1960-as évek elejére dátumozva írja: A családunknál nyaraló Magyar László...

Nem folytatom tovább. A jeles újságíró 1963 nyarán Tápén átprogramozták. Elő kellett keresnem még az Esti Kurir 1942. szeptember 5-ei számát, mert abban is írt ugyanaz a Magyar László A tápai Krisztus címmel. Az újságot nem találtam, de Lovászi Józsefné, a Somogyi-könyvtár Juhász Gyula-hagyatékot gondozó munkatársa megtalálta kivágot formájában. Sajnos, egyetlen szót nem leltem benne, amelyik bármelyik feszületre vonatkozhatna.

El kell azonban gondolkodnom azon, miként értelmezheti másként egyik-másik kutatónk ma is Juhász Gyula sajátkezű prózáját, azt a riportot, amelyet Csevegések címmel közölt. Föltehetően azért, mert nem veszik figyelembe, hogy akkor nem ott állt a templomkerti feszület, ahol most, és azt se, hogy akkor még innen is el lehetett látni a megemlített szélmalomhoz és csordakúthoz. Kollégám, Polner Zoltán szíves közlését is meg kell még említenem. Ő azt állítja, bádog Krisztust általában temetőkre és határba szoktak állítani, a falukban a korpuszos volt illendő. Hadd emlékeztessen olvasóimat, abban az időben a falu még nem épült össze Szegeddel, jóval beljebb kezdődött, mint ahol a kőbe vésett tévedéssel megjelölt feszület valaha is állhatott.

*

Jó nagy csönd következhetett ezután, vagy kihagyott a figyelmem. Kilenc évvel később könyv jelent meg ifj. Lele József tollából, *Tapé hite* címen. Ennek a 99. oldalán van egy rövidke bekezdés, amely megtisztel figyelmevel. Nem akartam fölmelegíteni régi vitánkat, úgy tettem, mint aki észre se veszi. Idézte azonban a teljes bekezdést Polner Zoltán a *Szegedben*, erre már oda kellett figyelnem. Válaszoltam is rá, szintén a *Szegedben*. (Megjelent 2000 áprilisában.)

Juhász Gyula mégse semmi

Tizenkét év óta tart a Krisztus-pör ifj. Lele József és köztem. Akkora gyalázattal még nem vert bele senki a sárga földbe, amilyenel nagybátyjával egyetemben tette. Nem hoznám elő, mert amit egyszer leír az ember, az le van írva, és majdcsak lesz annyi tisztesség az utókorban is, hogy ráakad, mint vak tyúk a szemre, ha Polner Zoltán nem idézte volna ide teljes terjedelmében azt a törpe kis bekezdést, amivel kedves szerzőnk újra megtisztelt legújabb könyvében. Íme:

„A tápai Krisztusról – egyik cikkem után – Horváth Dezső újságíró is írt és kétségbe vonta, hogy arról írta volna Juhász Gyula az idézett verset. Most is úgy gondolom, hogy semmi nem igazolja az ellenkezőjét.”

Elvert Tápétól az az összefogott figyelem, ami akkoriban ért, pedig korábban szinte hazajártam bele. Ahhoz a szitokközhöz képest ez a megfogalmazás akár imádságos könyvbe is elmenne. Ugyanaz a bökkenője azonban ennek is megvan, ami a korábbi hadakozás malmát hajtotta. Valóban senki más nem igazolja – csupán Juhász Gyula. Sajnálom, hogy erről mostanáig nem sikerült meggyőződnöm.

Illetlen idétlenség sovány bekezdésre kövér kontrát írni, és öregasszonyok szokását se ismételném, akik föl-fölveszik az abbahagyott kötést. Azt se szeretném azonban, hogy az időközben

fölnőtt új nemzedék kicsit is tétovázzon, nem tudván, miről beszélünk mi ketten. Márvány-táblácskával jelölték meg a „Pléhkrisztust”, amelyik sokadik helyén hirdeti az úton járóknak a hit örök igazságát. Ráírták költőnk veretes sorait, jelezvén, az a vers ihletője. Annakidején érveltem, a temetőből a Hősök kertjébe átvitt fészületről semmiképpen nem írhatta költőnk szívbemarkoló versét, örök emléket állítva Tápénak, ahogy Lelések állítják, mert a téli kikötőt csak 1928-ban kezdték kikubikolni. Mi a köze a kettőnek egymáshoz? Annak a földjéből töltötték föl a kertet. Juhász Gyula [azonban] 1923-ban írta a verset.

Ez, persze, lehet faramuci érvelés is, a költészet nem ismer ténybeli korlátokat. Ugyanannak az évnek a pünkösdjén, költői jubileumán a költő-triumvirátus két másik tagját, Babits Mihályt, Kosztolányi Dezsőt, és a kíséretükben lévő Babitsnét kihívta fogadott falujába Juhász Gyula. Elheveredvén a templomkertben, megmutatta nekik az ott lévő Krisztust is. (A tápaiak vas-Jézuskának mondják.) Nem kitaláció, maga számolt be róla riportban! Pontos tipográfiáját adva a helyszínek.

Egyszázbélű szerény robotosaként a betűnek csak azt mondhatom, ebben az ügyben maga Juhász Gyula mégse semmi. Megismétlem azonban most is, amit egyik kutatójától már 1988-ban idéztem. Nem egy Krisztusról szól, a népi vallásosság tükröződik benne: társunk, a szenvedő Krisztus.

Fölizzott a régi parázs, két levelet kaptam. Jóskaé az egyik, Péter Lászlóé a másik.

Először ifj. Lele Józsefet idézném, de nem tehetem. Haragos tiltás van benne földbeverő pocskondiázások özönében:

Eszedbe ne jusson ennek az írásnak mégcsak szemelt közlése sem, mint ahogy nem óhajtok véled e témáról szót ejteni sem.

TÁPÉ, 2000. május 19.

Magamnak mondom csak én is: okos enged. Föladom. Igazi nagy pörök szoktak ennyire elhúzódni, és ennyire semmire se jutni. A legjobban az lepett meg, hogy a Török Jóskaival és Molnár Imréékkel hosszú ideje meglévő afférjának is én lettem volna a szítója. Ha valaki csitítani akarta a viszályt, és akinek néha-néha sikerült is, az én voltam. Végig nem értettem, ugyanabban a nagyszerű küldetésben buzgólkodó három ember hogyan nem tud szót érteni egymással. Erre megkapom a lehető legméltatlanabb vádat: én voltam az előidézője.

Ennyit változott volna a világ?

*

Péter Lászlóéval zárnám összefoglalómat. Remélem, véglegesen. 2000. május 21-én érkezett meg e-mailen, de csak az eleje:

Kedves Dezső, nehogy váratlanul érjen, elküldöm Tandinak átadott cikkemet. Melléklet lesz hozzá az 1924-i katonai térkép, amelyen az általad csatornának nézett országút mellett látható „a tápai Krisztus”.

Harag ne legyen belőle, de nem rejthetem véka alá a véleményem: nem hagyhatom, hogy tévedésed másokat is megtéveessen.

Üdv és Kutlórásáv Notusav!

Laci

Nagy tréfamester tud lenni a számítógép, többszöri próbálkozásra se sikerült a többi átküldése. Megírtam neki, nagy megtiszteltetés számomra, hogy egyáltalán figyelemre méltat, de ha nem megy, ne erőltessük. Nekem az is jó, ha szombaton magával hozza.

Szombatonként találkozni szokott néhány kapa-kaszakerülő. Tizenhatodik éve, hogy oda hívott engem is Tóth Béla, Németh Bandi és Ilia Miska, negyediknek. Talán két évig is négyesben voltunk, egyszer aztán elkezdtünk gyarapodni. Ebben a hullámban csatlakozott hozzánk Péter László is.

Szombaton el is hozta. Már az „emilen” utalt rá, hogy Tandinak adja. A *Szeged* folyóiratot jelenti ez, tehát teljesen áttevődött a vita ide. Leírom, ahogy kaptam.

A tápai Krisztus

Miért olyan kanyargósak az alföldi országutak? Akkor is, amikor a két szomszéd település közt lehetne egyenesen is menni. Debrecen felé autózva különösen a békési községek közt tapasztalni látszólag értelmetlenül, többszörösen kanyargó utakat.

Az ok kettős: egyik a századokkal ezelőtti víz- és talajviszonyokban rejlik, a másik a hagyomány erejében. Az utóbbi őrizte meg az előbbi. Régen az utak kerülhették a mocsaras, lápos, mély földeket, keresték a magasabb, keményebb talajokat. S miután évszázadok folyamán így alakultak ki a járható utak, később, amikor zúzott kő, majd aszfalt vagy beton került rájuk, megőrizték hajdani kanyarjaikat. Lehet, hogy ma már egyenesen is mehetne az út két falu között, de költséges lenne új nyomvonalat kiépíteni, a régibe ölt pénzt veszni hagyni.

Az országutak tehát ritkán változnak. Valamikor Tápéről Szegedre a Tápai utcán jutottak be a népek; ennek emlékét őrzi az utcanév. Mióta? Nem tudjuk. Buday Mihály mappáján 1814-ben Tápai Ország út, 1842-ben Tápéra vezető út, 1853-ban is még Strasse nach Tápe, 1879-ben Tápai út volt a neve. A Víz után parasztnak érezték a Tápai jelzőt: 1880-tól Tápéi utca. Az 1974. évi utcanévrendezéskor állítottuk vissza sajátos, régi nevét, azóta Tápai utca.

Mióta nem erre járnak haza a Városból a tápaiak? Nyilván a körtöltés elkészülte óta: azóta a Felső Tisza-parton s ennek folytatásában, a mai Irinyi János és Budai Nagy Antal utcán. Jakabffy Lajos 1919-ben készült térképén éppen a körtöltésnél szakad meg az út, de oda van írva: Tápé felé.

Annak idején még nem épült össze a falu meg a város, mint ma. A mai Irinyi János utca meg a Budai Nagy Antal utca volt az országút. Itt volt a bádogfeszület, a tápai Krisztus. Ahogy 1923 tavaszán Juhász Gyula írta:

*Az ország útján függ, s a földre néz,
Arcán szelíd mosoly a szenvedés.
A falu népét nézi csöndesen,
Amint ballagva munkából megyen.*

Amicus Plato, sed magis amica veritas. Barátom Horváth Dezső, de még inkább barátom az igazság. Évekkel ezelőtt figyelemmel kísértem vitáját a két Lelével, az idősebb és ifjabb Lele Józseffel a Délmagyarország hasábjain a tápai Krisztus helyéről. El is raktam az újságkivágatokat, elő is tudnám keresni a limbusomból, de nem nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a Szeged áprilisi számában megjelent újabb és heves ellenvéleményével szemben most már magam is kifejtsem álláspontomat.

Juhász Gyula mégse semmi – kiált föl Horváth Dezső cikkének címében. Ám attól tartok, túlzottan csak emlékezetére támaszkodott, de Juhász Gyula írása, amelyre perdöntő bizonyítékként alapozni akart, nem volt a kezében. Mert hiszen érthetetlen, miért állítja, hogy a faluban 1923. május 21-én, pünkösdi hétfőjén, költőbarátait, Babits Mihályt, Babits Mihálynét és Kosztolányi Dezsőt elkísérő szegedi poéta, idézem: „Elheveredvén a templomkertben, megmutatta nekik az ott lévő Krisztust is.”

„Pontos topográfiáját adva a helyszínek” – tette hozzá. Valóban: Juhász Gyula Csevegése, amelyben egy hétre rá beszámolt tápai kirándulásukról, pontosan leírta, merre jártak. A Petőfi Irodalmi Múzeumnak Fototéka sorozatában megjelent kötet, mely Juhász Gyula fényképeit tartalmazza, szép sorjában közli azokat a fölvételeket, amelyeket e kiránduláson Babitsné készített a három költőről, s egy olyat, amelyen Babitsné ott van, de Kosztolányi nincs, amelyet tehát értelemszerűen Babitsné Kodakjával Kosztolányi vett föl. E fölvételek tehát a Tisza-parton, a tápai komponál készültek. A kirándulók tehát a komponál mentek föl a töltésre, s a töltésen értek el a templomig. Megnézték a freskomaradványokat, majd kijöve megpihentek. Innen adom át a szót Juhász Gyulának, hogy egyértelművé váljék a „topográfia”.

Künn a templomkertben valósággal nyilaz a nap, az öreg bodzafa alatt jólesik egy kis pihenés, elheverés. Vörös cingulusos papi férfiú halad el mellettünk, egy kis surbankó legénykét megkérdezek, hogy kicsoda. A kölyök, miközben vígan hessegeti az öklömnymi csibéket, amelyek a kosárba zárt kotlóst akarják mindenáron szabadon üdvözölni, amúgy félvállról feleli:

– Az öspörös!

Ahogy megyünk az országúton, a tápai Krisztus előtt, a nagy nyárfák felé, amelyek e tájak örök melankóliáját hárfázzák a szélben, szép, bodros szélű felhők kerekednek a látóhatáron, ahol a szélmalom vitorláján és egy kútágason kívül semmi sem zavarja a végtelenséget.

A folytatás már nem szolgálja a helyszín azonosítását. De amit főntebb olvastunk, félreérthetetlen. A templomkertben látták Bogoss Béla esperesplébánost. A templomkertből az országúton indultak hazafelé. „Ahogy megyünk az országúton a tápai Krisztus előtt...” Tehát az útszéli nyárfák táján, ahonnan akkor még a házak nem takarták el a gémeskutat, sem a szélmalmot, úgy ahogyan versében is azonos szóval írta: Az országúton függött a tápai Krisztus.

Horváth Dezső azt erőlteti, hogy a tápai Krisztus a templomkertben lévő Vasjézuskával azonos. De akkor a költő nem azt írta volna, amit főntebb idéztem! Akkor azt írta volna, hogy a templomkertben elheverve mutattam vendégeimnek a tápai Krisztust, amelyről a pesti napilapnak, a Magyarországnak tegnapi, május 20-i, pünkösdvásárnapi számában jelent meg versem...

Lele József (aki hatvankét évesen és nagybátyjának halála után is kitart az ifj. megkülönböztető jelző mellett) A tápaiak hite (Tápe, 1998) című könyvében beszámol Hódélonka körörsztjének viszontagságos sorsáról. A szájhagyomány szerint 1860 táján Hódi Ilonka állította az öregtemető sarkára. Amikor a temető házhelynek osztották ki, a keresztet átvitték a mai Budai Nagy Antal u. 38. sz. ház helyére. „Amikor azonban megnyílt az első világháborúban elesett tápaiakat idéző Hősök kertje, oda helyezték át, két nyárfa közé a tápai Krisztust”.

A nyárfákat én emeltem ki, utalva vele a Juhász Gyula cikkében is emlegetett nagy nyárfákra, mert ezek szintén erősítik a Horváth Dezsőtől perdöntőnek tekintett s szerintem is bizonyító pontos topográfiát. Csakhogy éppen ő ellene bizonyító. Olvassuk a verset:

*Feje fölött a nyárfa is magyar,
A fecske is, és egy a zivatar,
Mely őt paskolja, s a falut veri...*

Ezek a nyárfák Juhász Gyulának korábbi tápai ihletésű versében, a Tápai lagzi (1923) előképében is föltűnnek:

Nyárfák ezüstjén hold ezüstje reszket

Falusi lakodalom, 1919

A tápai Krisztus – ezt Lele József megírta – ide-oda vándorolt az országút mellett; most a Budai Nagy Antal u. 60. sz. ház udvarában, a kerítés mellett áll. Fáját 1987-ben kicserélték, bádogkorpusztát a múzeum restaurátorai följújították. Az emberi test – úgy mondják – hétvévenként kicserélődik, de azért évtizedeken át azonosak maradunk önmagunkkal. A tápai Krisztus sem ugyanaz már, mint 1923-ban, mégis azonos azzal, amelyet Juhász Gyula életművének egyik legnagyobb költői alkotása megörökített.

Péter László

*

Tanítvány, mindörökké

Feleletre készítetted ez az írás is. Válaszom ugyancsak a **Szeged**ben jelent meg, egy hónappal később, 2000 júliusában. Terjedelmes feleletemet szinte olvashatatlanságig összezsúfolta a szerkesztő, hogy egyetlen oldalra elférjen. Most legalább azt is benne hagyhatom, ami abba nem fért bele.

Furcsa és fölemelő a diák kapcsolata tanárával. Ahogy édesapánkat, édesanyánkat soha nem soroljuk a közönséges emberek közé, a jó tanítvány egészen holtáig fölnéz tanárára is. Tanítvány marad mindörökké. Folklórt adott elő nekünk az egyetemen Péter László, igen érdekesen, maradandó élményt hagyva bennünk. Negyvenvalahány év múlva is szívesen emlékezünk rá. Ezért nem vehetem elő éppen a folklór emlékezetes fordulátát, azt, hogy másról beszél, mint Bodóné, amikor a bor árát kéri.

Sokszor mondom, nem érdemes meghalnunk. Az utókor azt tesz velünk, amit akar. Lám, a két Lele Jóska azt mondja, én meg ezt, ugyanarról, és Péter László, igazságot szolgáltatva, tudományos presztízst is kockáztatva amoda áll Juhász Gyula ügyében. Ha nem kedves tanáromról lenne szó, azt mondanám, olyan ez a közbeszólás, mintha agysebész térne át a Malvin néni talpmasszázsára. A tisztelet tiltja, hogy ezt mondjam.

Ha barátjának nevez, megköszönöm, és ha hozzáteszi, még inkább barátja az igazság, jó tanítványként mi mást mondhatnék magam is? Követni szeretném ebben is, bár én, latinul keveset tudván, inkább így szeretem mondani: igazság nélkül cinkosság a barátság. Soha nem volt ugyan a kezemben Buday Mihály mappája, de föltételezem, nem jelent meg 1814-ben, 1842-ben, 1853-ban és 1879-ben is, hogy a Tápai utca változásait mindig hozza.

Azt az okfejtést, amit az utak kanyargósságára hozott föl, illő szerénységgel kiegészíteném harmadik vélekedéssel is. A víz- és talajviszonyok is igaz, a hagyomány is, de legelőször lényegesebb ok is lehetett: kinek a birtokán ment át? Az megengedte, vagy nem engedte meg. Fömládozott a művelhető földjéből valamekkora, vagy nem. Hozzájárult ahhoz, hogy kettészelve az út a birtokát, vagy nem. Ki kellett emelnie az ekét a barázdából, vagy szánhatta tovább. Hogy ez az egyén akár az ősemberből éppen civilizálódó valaki lehetett, és azóta minden úgy maradt, ahogy lett, az meglehet.

Azt is mondja a kedves Tanár úr, elő is tudná keresni limbusából az újságkivágatokat, de nem nélkülözhetetlen[ek] ahhoz, hogy most már maga is kifejtse álláspontját. Érdeklődéssel vártam, de azt hiszem, jó lett volna elővennie mégis. És a többit is, mert nem győzőm emlegetni, Jóska ugyanazt az írást, apró módosításokkal ugyan, de akár négy helyen is megjelentette. Néha tehát máshol is kénytelen voltam cáfolni. Mindenhol egy kicsit más nyomaték. Újságírónak nem adatik meg az a lehetőség, hogy ugyanazt ugyanúgy mondja több helyen is. Így állt elő az a furcsa helyzet, hogy merő barátságból ugyan, de olyan körülményeket is védelmébe vesz Péter László, amelyek eleve lehetetlenek voltak. Időközben többször bizonyí-

tottan dőlt meg például Lele Jóskának az az állítása, hogy a Hősök kertjében lévő feszület adta volna a mintát a gyönyörű vershez. A legbiztosabb cáfolat: meg se volt még a Hősök kertje akkor. Ezt a puszta tényt figyelmen kívül hagyni nem lehet. Megdőlt Magyar László jóval későbbi állítása is, amelyben letette a maga voksát a bádog Krisztus mellett. Saját korábbi írása és fényképközlése cáfolja legjobban. Apró Ferenc szíves közléséből tudom, később mások is megerősítették, hogy Dorogi Imre egyik festménye is ezt a címet viseli: A tápai Krisztus. A templomkerti feszület van rajta, a régi talapzattal. Akik tudják, hogy Juhász Gyula és a neves festő közeli kapcsolatban állt egymással, a költő prózai vallomása, kiegészítve Babits Mihályné fényképével, Magyar László első közlésével (ugyannak a feszületnek a fényképe illusztrálja), és Dorogi Imre festményével, egy csomó kétséget mindenképpen hagynak eloszlanı magunkban. Észrevehette volna Péter tanár úr, mennyire lépésről lépésre erősödött bennem a meggyőződés, nem egyetlen kereszt adta költőnknek az ösztönzést. És ez semmit nem von le se Juhász Gyula, se Tápé értékéből. Amit tehát rovásomra említ, miszerint megcsal emlékezetem, most az egyszer reá talán jobban vonatkozik.

Persze, neki nem is volt szüksége rá, hogy másként mondja, amit egyszer már kimondott. Örök igazságosztóként győzni akar, magam csak az igazság koldusaként kilincselek egész életemben.

Nehéz megszólalnom azért is, mert tudom, Juhász Gyula egyik legavatottabb kutatójával, a kritikai kiadás egyik összekubikolójával van dolgom. Hol vagyok én hozzá? Leírtam már, Móráról szólva, amit Péter László tud, azt fölösleges kutatni, amit pedig nem tud, nem is érdemes. Juhász Gyulára nézve sokszorosan igaz.

Mégis azt mondom, kiderülhetett volna, ha előveszi félelmetes limbusát, a Csevegésből hajszála az a részt idézem én is tizenkét évvel ezelőtt, amit most ő. Lele Jóska azt állította, ismerték Juhász Gyulát és verseit a tápai öregek. Én azt is kikövetkeztettem a Csevegésből, a vörös cingulusos öspöröst se ismerte Tápé fogadott fia, meg kellett kérdeznie a surbankó legénykét. Azt nem tudom, Bogoss Béla ismerhette-e személyesen.

A mindkettőnk által idézett rész végén leszögezi: amit főntebb olvastunk, félreérthetetlen. A hiba bennem van, mert én félreérthetetlenül félreérttem azóta is. Most az egyszer, csak a példa kedvéért, vegyük úgy, ahogyan én olvasom. Elindult tehát a négy költő a templomkertből az országúton. Nem tudjuk pontosan, hol volt az öreg bodzafa, amely alatt elheverték, de fölkelvén elmentek a tápai Krisztus előtt, és mentek a nagy nyárfák felé... Nem a tápai Krisztus felé mentek, mert az – az én olvasatomban – ott volt előttük. Tanítványi alázattal mondom, lényeges különbséget érzek kettőnk fölfogása között.

Nem cáfolom, talán a bádogkereszt mellől is lehetett látni a szélmalmot és a csordakutat, de a költők a templom mellől nézték.

Legjobban az lepett meg, ahogyan az én címemet értelmezi. „Juhász Gyula mégse semmi – kiált föl Horváth Dezső cikkének címében.” Kiáltottam? Ennél tupírozottabb csak az lehetne, ha így írja: rikkant föl. Fájdalmas sóhajtas volt az csupán, arra való példaként, hogy hiába-valóság volt eddig is hadakoznom. Hogyan kajszulhatott el útközben, nem tudom. Föltételezni se merem, hogy a fogadó receptorokban lenne a hiba, hiszen, mondom, tanáromról van szó, akire kötelességszerűen is, önként is fölnezek. Ezt is csöndben mondom csak, nem kiáltva. Akinek minden oka megvan a szerénységre, nem kiabálhat. Persze, régtől fogva tudom, a legtöbb ember azt olvas ki minden írásból, amit akar.

Azt is mondja, erőltetem, hogy a Vasjézuska lenne a tápai Krisztus. Megismétlem, dehogy erőltetem. Erre Juhász Gyula utal az én értelmezésem szerint. Hogy hányan erősítették még bennem bóorgásaim során – köztük a kritikai kiadás másik kubikosa is –, nem tudom. Csak

azt állítom, nem lehetett a bádogból való, ha akkor még a hősök kertje se volt ott. A meg nem lévő kertben nyárfa se lehetett, hogy közöttük feszület álljon. De ezt megint csak az én bükkfalogikám mondja, szintén nem kiáltva, hanem csöndben, szerényen.

Az előbb említett félrehallásra – hogy fölkiáltásnak hallotta keserves sóhajtásomat – hadd hozzam elő Lele Jóska klasszikus félreolvasását. Azt mondta, nem is egyszer, azért se lehet a „vasjézuska” a vers ihletője, mert abban a földre néz, a vasjézuska pedig az ég felé, és vigyorg. Amit Juhász Gyula szelíd mosolyként láthatott minden feszületen, azt Jóska vigyorgásnak értelmezi.

Azt is megpróbáltam megfejtetni, a magam szűköcske kis esze szerint, a templomkertben lévő feszület miért lehetett volna – ha az lett volna ! – A tápai Krisztus. Tünneményszép talapzata volt valamikor, talán barokk divat szerinti, és ez jól illett az akkori templomi környezethez. Azóta átépítették a templomot, elbontották az alapzatot, a feszületet áttették a másik oldalra. Bibliai formula szerint levetkőztették és kimondták: Íme, az ember! Juhász Gyula nem tudhatta, hogy Jóskaéknak majd elkezd nem tetszeni, és azt mondják rá, vigyorg. Írhatnám másként is. Ha netán azért tekintette volna a költő ezt a feszületet verse ihletőjének, mert megfogta a stílusa, mostani értelmezőiből ez a báj kiveszőben van. Elvitte a csákány, amivel lebontották talapzatát.

Ahogy én értelmezem: hetvenhétezer-hétszázhetvenhét útszéli Krisztus emlékeztethette napon-ta Juhász Gyulát az otthagyt novíciusságára, bűnbánattal eltelve ő valamennyit egyetlen feszületbe ragyogtatta bele. Adynál elfogadta az irodalomtörténet is, amit a poétika azonnal kimondott, hogy a világ talán valamennyi bankára beleértendő a Disznófejű nagyúrba. A vele egyidős, sok tekintetben rokon lelkületű Juhász Gyulában azt az egyet keressük, amely sűrítőménye a hetvenhétezer-hétszázhetvenhétnek? Elismerem, hogyne ismerném el, más tengelyen forog esziünk kereke, de Juhász Gyulára forog, Tápéra forog, és az útszéli Krisztusra forog mindnyájunké. Összekötnie kellene bennünket, nem egymás ellen fordítani.

Tanári pontossággal leírja Péter László, hogyan kellett volna Juhász Gyulának írnia, ha úgy értette volna, ahogyan én értem. Szabad ennyi idő után tanítványilag viccelni? Ha már ő is Péter László lett volna, hajszálpontosan így írta volna.

Fölhívnám figyelmét egy apróságra. Nem tőle ered, de idézi. Állíthatta Hódi Ilonka 1860 táján az öregtemető sarkába a keresztet? Már akkor öregtemető lett volna?

Fontos következtetéseket von le a Babitsné által készített fényképekből arra, milyen útvonalon jutottak el a templomhoz. Előbb jártak a kompnál, aztán visszamentek a töltésre, és úgy mentek freskónézésre is a templomhoz. Nem merem föltételezni, hogy Babits szegedi tanárkodása idején itt is járt, mert nem kutató vagyok, de nem is cáfolnám. Az útvonal kiválasztásánál már Babits szándéka is szerepet játszott: mit akart megmutatni hitvesének a legtöbb szegedi író fogadott falujából? Hogy ilyen kombinációban melyik útvonalat választhatták, nehéz lenne kitalálni. Szerintem fölösleges is. De kijelenteni, hogy ezen az úton mentek, nem szerencsés dolog. Egy szempont biztosnak látszik: nem az utókor programja szerint mozogtak.

Szóba jött Babits. Kóbor facér lenne, aki példának hozná a lírikus klasszikusok közül őt is. Ki merné csak gondolni is, hogy a Jónás könyve meg a Jónás imája akkor jutott eszébe, amikor meglátott egy cethalat? Kapta magát és megírta halhatatlan művét? Rámondaná mindenki, badarság. Legalább ekkora tévedés, ha Juhász Gyula versét egyetlen fakeszes bádog Krisztushoz kötik.

Ha vizsgáznunk is kellett volna folklórból, talán egyest kaptam volna összes eddigi konyelességemért. Szeretném félreérthetlenebbül összefoglalni, mit állítottam, és mit cáfoltam mostanáig. Szégyelltem volna ennyire didaktikus módon tenni, de Bodónét szeretném vele – ismét csak a folklórral humorizálva – tehermentesíteni.

1. Sokáig magam is azt hittem, a bádogból való a tápai.

2. Akkor kezdtem gyanakodni, amikor szóba jött a tábla.

3. Gyanúm igazolódni látszott, amikor – sajátos értelmezéssel – rábukkantam a Csevegésre.

4. Akkor is vallottam azonban, hogy a vers az vers, és nem riport. Nem szabad minden mondatát, minden szavát úgy értelmeznünk, mintha notesszal a kezében állt volna a kereszt tövében, és írta volna, amit látott. Akkor se, ha maga Juhász Gyula mondja, a költő az örökélet szenzációinak a riportere. Elővehetném mindazt, amit már Sümegen megtanított velünk szépelemkű tanárunk a költészet mibenlétéről, megtoldhatnám avval, ami Szegeden ragadt ránk négy év alatt, meg avval, amivel költőbarátaim ajándékoztak meg, de idézni csak Illyés Gyulát idéztem felesége könyvéből: „Hogy versírás közben a költő kire gondol, annak megállapítására és kinyilvánítására egyedül az író illetékes”.

5. Illetékességében igyekeztem védeni Juhász Gyulát. Ha rímfaragó fűzfapoéta lett volna, aki szakmányban szüli a versezeteket, akkor úgy kellene magyaráznunk ezt a versét is, a textológia szigorú szabályai szerint, ahogy pillanatnyi kontrázóim mondják. A fűzfapoéta és a lírikus közötti örök ellentétet legszívesebben a kétféle értelmezésen szemléltetném. Jól emlékszem rá, gyerekkoromban a dolgok egész sorát úgy értettem, ahogy mondták. Amikor hallottam a dalocskát – A juhásznak jól megy dolga –, és benne a fordulatot – Ha megunja furulyáját / Előveszi bőrdudáját. / Belefújja búját a birka bőrébe – ki nem találhattam, ennélfogva meg nem érthettem, hogyan fújja bele a legelésző birka bőrébe a bánatát. Elöl fújja, vagy hátulról? Netán a fülébe? Bőrdudáról akkor még nem hallottam, arról se tudhattam, hogy birka-bőrből is készülhetett. A tengeralattjárót is úgy értettem, hogy gyalogol valaki a tenger fenekén. Időbe tellett, amíg kinőttem belőle. Akik pusztá riportként értelmezik költőnk szép versét, mintha nem nőttek volna ki ezt a szép, de gyermeketeg őszinteséget. Amikor a pohárból kicsordul az ital, a tudós ember számba vehetné, melyik csöpptől csordult ki, a másik viszont erősíthetné, az összes benne lévő csöppnek szerepe van a kicsordulásban. A fűzfapoétát az igazi lírikus költőtől a kicsordulás különbözteti meg. Annyi előadást hallhattunk az egyetemen a magyar irodalom líraiságáról, ezt is nehéz megemlítenem.

Az ország útján függ, s a földre néz...,

A nyakaszegezt logika szerint ennyi erővel az is előjöhetne, hogy nem az országúton függ, hanem a keresztfán. Mondom megint, sokadszor ugyanazt: nem riport, hanem líra! Ez különbözteti meg a költőt a mindent leltárba vevő adószedőtől.

6. A katonai térképről még néhány szót. Ugyanaz járt az én kezemben is, amire ő hivatkozik. Tanultam ugyan én is földrajzot, és legtöbbször a térképről olvastam le tudományomat, „katonajelöltként” a katonatérképekből is vizsgáztunk az egyetemen, sőt derekasan el is tévedtünk éjszakai menetgyakorlatokon, jó tizenvalahány kilométert rárakva az egyébként is kidöglesztő távolságra, mert valaki rosszul olvasta az utakat és csatornákat, de nem mertem a magam értelmezésére hagyatkozni most se. Ahogy a legkisebb morzsa-adatot is ellenőriztem többszörösen, keresztben-hosszában átbogarászva a falut, ezt a térképet is elvittem valakihez, aki egyetemi szinten ért többet a térképcsínáláshoz is. Megkértem, jöjjön velem a helyszínre. Eljött. Ha mégis tévedtünk, nem egyedül az én vétkem.

Tanítványi hebehurgyaságaimért még egyszer elnézését kérem.

7. És megismétlem, amit legelőször említettem már: Egyik kutatója mondja a versről, nem egy Krisztusról szól, a népi vallásosság tükröződik benne: társunk a szenvedő Krisztus.

Legvégén, valódi tárgyunkhoz már nem tartozva szeretnék még megemlíteni valamit. A Tiszatáj 1993. júniusi számában utal rá Péter László, tőle is megkérdeztem egyszer, miért írta Móra Ferenc ezt: a világ így megyen. Szegeden nem így mondják. Kérdéséből induló írása megjelent a Mindörökké Szeged című gyűjteményében is, ugyanevvel a címmel: A világ így megyen. A tőle telhető alapossággal járja be a téma minden bokrát, egészen Bessenyei Györgyig, megemlítve azt is, hogy az észak-kelet-magyarországi nyelvjárás máig őrzi. Veres Péter is használja. Csodálkozom, hogy A tápai Krisztust kihagyta: Amint ballagva munkából megyen. Egyik legősibb falunkról szólva hozza Juhász Gyula is ezt a nagyon szép nyelvjárási „kakuktkojást”.

*

Nagyon azt hittem, pontot tehetünk áldatlan vitánk végére. Duplacsöví sópuskájával még egy nagyot durrantott Jóska a **Szegedi Extra** se dátummal, se sorszámmal nem jegyzett, postaládánkba 2000. június 8-án bedobott számában. Álljon itt teljes terjedelmében ez is.

Címében újdonság is van: A TÁPAI KRISZTUS „MEGKÍSÉRTÉSE”. Lehet találgatni, ki lehet a mi urunk, Jézus Krisztus megkísértője, de aki csak a Bibliából ismeri a történetet, egészítse ki nyugodtan velem. Lehet, hogy egyszer a Bibliának is lesz tápai változata? Lássuk tehát:

Hol is találánánk másutt, mint Tápén. Ott, a század elejétől már nem működő temető Szeged felé eső sarkán egy dombon állítatva Hódi Ilona imádságos tápai öreglánya. [Hogyan is van ez, Jóska? Az imádságos tápai öreglánya van a dombon állítatva?] A mai tápaiak így emlegetik: „Ez itten a Hódélonka (Hódi Ilonka) köröszkje, akiről vers is van.” [Ez is újdonság, Jóskám! Eddig mindig Hódélonkát írtál az egyébként nyilvánvaló Hódélonka helyett. Vagy ezt is a nyomda ördöge tette volna?]

Juhász Gyula azonban már nem ott látta, hanem valószínű, hogy a főút mentjén létesített Hősök kertjében, ahol annyi hársfát ültettek a kivágott nyárfák helyett, ahány első világháborús hőse volt Tápénak. A tér közepén meghagytak két sudár nyárfát, és azok közé állították föl a temető sarkáról áthozott keresztet.

Itt látta meg tehát a Költő, és a gyakori „találkozás” ihlette a vers megírására. [Rühellem, mint Jónás a próféta-ságot, de megint emlékeztetnem kell arra a nyilvánvaló tényre, hogy Juhász Gyula 1923-ban írta versét, A tápai Krisztust, noha a Hősök kertjéhez való töltelékföldet csak 1928-ban kezdték kikubikolni a téli kikötő árkából. A még meg se lévő Hősök kertjében egyszer se találkozhatott ihletően az ott se lévő kereszttel.] Itt látta Magyar László budapesti újságíró is, akit szintén „megfogott” ez az útmenti fakeszt, ám ő már tudatosan zárandokolt Juhász Gyula tápai, falusi szentje elé. [Sajnos, két dolgot kell visszaidézni. Az egyik: Magyar László akkor még szegedi újságíró volt. Nagybátyád írta egyik levelében: „Nem hiszel Magyar Lászlónak, aki Juhász Gyula mellett volt a költő utolsó éveiben is?” Kicsit később pedig: „Magyar Lászlót a szabadtéri játékok felújítása évében ismertem meg, amikor már Pesten lakott...” A másik: éppen Magyar László közölte a „Vas-jézuska” fényképét 1941. február 28-án a Film–Színház–Irodalomban, evvel az aláírással: «A tápai Krisztus», amely a tápei országúton áll és amelyről Juhász Gyula egyik legszebb versét írta. Sajnos, említenem kellett, hogy elfelejtette derék újságírónk korábbi közleményét, mert amikor már évenként a Lele-családnál nyaralt, hagyta átprogramozni magát a bádogból való feszületre, anélkül, hogy fél szóval is utalt volna korábbi meggyőződésére.] És itt ismerte meg a Tápé szülötte Ilia Mihály irodalmár. Ő az 1971-ben megjelent Tápé története és néprajza kötetben szól a versről, nem vonva kétségbe, hogy Juhász Gyula nem mást, hanem a Hódélonka

keresztet örököltette meg a Tápai Krisztus című versében. Ő ugyan nem írja a régi nevét a keresztnek, de föltétlen tudta, hogy arról van szó. [Innen vettem legelső irományomban én is: Egyik kutatója mondja a versről, nem egy Krisztusról szól, a népi vallásosság tükröződik benne: társunk a szenvedő Krisztus. Az igaz, hogy nem vonja kétségbe, de mai fordulattal élve nem is állítja, hogy a fakeresztet örököltette meg Juhász Gyula. Azt azonban ő mondja, megint ismétlem, nem egy Krisztusról szól, a népi vallásosság tükröződik benne: társunk a szenvedő Krisztus. Ha hivatkozunk valakire, pontosnak kell lennünk, Jóskám! Még a vers címét is pontosan kell írunk: A tápai Krisztus, és nem a Tápai Krisztus.]

A tápai Krisztus megjárta, mert gyalázatos módon megjáratták vele – a maga kálváriáját. A két sudár nyárfa közül azért emelték ki, és a főút szélére ásták le, mert helyébe az 1950-es évek elején szabadtéri színpadot építettek. Új helyén csak addig állhatott, amíg a közeli tévészírodának kerítést nem építettek. Annak sarka nem idebb, nem odább ért, mint a Krisztusig, ami – már miért is ne, de útban volt. Kiásták, és egyszerűen földre hajították. Az immár durván megalázott „Juhász-ereklyével” szemben lakott Török Andrásné Gróf Mária néni, aki a szomszédok segítségével a saját háza udvarának út felé eső sarkában fölállíttatta.

A kereszt fája akkor még – összevasalva ugyan, de – eredeti, azaz, a múlt század végéről való volt. Egy nagy vihar kidöntötte, akkor háromba törött. **Bálint Sándor** kérésére szállítottuk be a szegedi múzeumba, ahol Tápéről kapott akácderékakból új keresztfát faragtak, a korpuszt restaurálták, a borítólemez helyett pedig újat készítettek. Ezt követően került vissza Mária néni udvarába, ott látható ma is (Budai Nagy Antal utca 60.)

Több ízben adtunk hírt erről a – nemcsak a tápaiak számára kedves és hiteles Juhász Gyula- emlékről. Mindahányszor kellő alázattal gondolva a keresztet állító Hódi Ilonára és Juhász Gyulára, aki erről írta – talán az egyik legszebb – versét. Fölfoghatatlan, hogy az egyik volt szegedi újságíró, milyen alapokkal, netán kényszer hatására (?) próbálta „elvenni” a tápaiaktól ezt a Krisztust. Mindenáron és makacsul azt hajtogatva, hogy nem erről szól(na) a vers. [Múltat szapuló korunkban szépen mutat tagadhatatlanul a fordulat, hogy netán kényszer hatására dolgoztam volna, de utaltam már rá, mekkora kegy kellett, hogy egyáltalán bele kerülhessen az újságba. De senki nem kényszerített rá. Gondolom, a volt szegedi újságíró se szándék nélkül fordul elő. Még ha úgy írtad volna, Jóska, hogy a szegedi volt újságíró, talán nem akadtam volna meg rajta, ámbár sokan vallják, és nem elsősorban újságírók, hogy ebből a szakmából se lehet nyugdíjba menni. Tudom, szentségtöréssel ér föl a párhuzam, de ha Magyar Lászlót elkerülte ez a minősítés, talán engemet se illet meg.]

Esze kerekének jártatásában ugyanis azt hajtogatja, hogy Juhász Gyula ebben a versében minden keresztéről szól. [Intettelek már, nem is egyszer, idézni csak pontosan szabad! Az esze kerekének említése egyébként telitalálat, kiköpött dunántúli fordulat. Csak azért mondom, ne tápai specialitásnak fogja föl bárki is. De ahogy te idézed, Jóskám?!] Tétélezzük föl, hogy úgy van. De akkor miért nem a Falusi Krisztus címmel látta el a versét? [Megint csak utalnom lehet arra, amit leírtam már: Labirintus a költő lelke, bejárata lakatra zárva, kijárata meg nincsen is. Juhász Gyuláé legalább két labirintus egybe fogva. Nem tudom, miért nem azt írta. Péter László hivatkozik rá, a Tápai lagzi (1923) előképe a Falusi lakodalom (1919) volt, de hogy itt még előkép is miért nem volt, nem tudom.] Az újságíró egyet, egy döntő elmulasztott, mielőtt ehhez a tápai témához hozzá nyúlt, és pedig azt, hogy nem állt meg a Krisztus előtt, és nem „beszélgetett” vele. [Erre nézve a bevezetőben írtakat kellene újra meg újra idézgetnem. Nem teszem.]

Ő ugyanis a tápai templom kertjében lévő „Vasjézuskát” véli versihletőnek, amely keresztben Krisztus az égre (tehát nem a földre, ahogyan a versben áll!) néz. [Kínomban hozom elő a réges-régi kifecamodott két sort:

*Ó Mária, értsünk szót,
Esőt kértünk, és nem hót!*

Ismétlés a tudás anyja, egyfolytában mondom, nem én vélem versihletőnek, Juhász Gyula mondja. Magam azt hajtogatom, hogy a noviciátust elhagyó egykori diák holtáig tartó önvádja kismillió Krisztus-képet őrzött lelkében, fölösleges egyetlen kereszthez kötnünk. És azt is hangoztatom, hajszálnyit se csökken Tápé értéke azzal, hogy ezt a lélektani effektust figyelembe vesszük. Verona példája jut eszembe most. Láttuk az erkélyes házat, amelyen *állhatott volna* a szépséges Júlia, miközben Rómeó meglátogatta. Még bronzba öntve is ott van a kislány, födetlen kebelével. Az egyik mellecskáját fényesre simogatták a turisták. De hogy valóban az a ház volt-e az igazi, ha lett volna egyáltalán igazi, az angol Shakespeare honnan tudta volna? Kitalált jámbor legenda az is. De a nagy drámaíró hajszálnyit se csökken vele. Talán Juhász Gyula érdeméből se vesz el semmit ez a kicsi legendácska. Valaki kitalálta ezt is. Tele van hasonlókcal az irodalomtörténet, Tápéra is jutott. Transzgenikus növényekről beszél a rádióban Dudits Dénes és Venetiáner Pál. Belém ragad a párhuzam: itt is beültettek egy gondolati gént, azt hiszem. Ha jó a gén, hajszála úgy viselkedik, mintha mindig abban a növényben lett volna. Átgenetizált feszületnek tartom a fakeresztet.] *Ennél súlyosabb érv szól a Hódi Ilona-kereszt mellett, jelesen, hogy az a régebbi és fa, nem pedig a templomkertben lévő vaskereszt.* [Mondom, Jóskám, ne velem vitázz, hanem Juhász Gyulával!]

Nemrég ismét támadás érte a tápai Krisztust. Azt a Juhász-émléket, amely előtt egyedül és vendégeivel nemegyszer állt meg a nagy Költőre emlékezve Bálint Sándor, és amelyről Ilia Mihály és mások tisztes főhajrással emlékeznek. [Ismétlek megint: Bálint Sándor ne takaródzónk legyen! Ilia Mihály ide citálása pedig kemény tévedés.] *Azt pedig csak sajnálni tudjuk, de meg nem érteni, hogy a nyughatatlan újságíró meg tudott téveszteni egy volt kollégáját, aki anélkül evez vele egy csónakban, hogy a dolgok igazáról meggyőződne.* [Sejtem csak nyughatatlan újságíróként, kire gondolsz, de nem hiszem, hogy én tévesztettem volna meg. Olvasni ő is tud.]

A tápai Krisztus – úgy gyakorlati, mint irodalomtörténeti vonatkozásban Tápén, abban a faluban áll, amelyben Juhász Gyula meglátta és nemcsak a tápaiak számára oly szépen megénekelte. Aki a verset kellő alapossággal olvasta és megismerte, könnyen megértheti tápai egyértelműségét, tegyen bár ellene hamis kísérletet olyan és olyanok, akik semmibe veszik a tápaiak hozzá való ragaszkodását. És ez nem csökönyösség, nem konokság, hanem tisztes alapokon nyugvó hűség Juhász Gyula nekünk is üzenő tápai Krisztusához. Ahhoz a Juhász-ereklyéhez, amely helyettünk is tanúságot tesz – önmagáról. Ifj. Lele József

Mit tehetek még hozzá? Átfordíthatnám érvelésedet, Jóskám, még egyszer, és azt mondhatnám, *aki a verset versként olvassa, és nem riportként, az irodalmi riportot pedig hajlandó végre tényleírásként figyelembe venni* – közelebb jut Juhász Gyulához is, Krisztusához is, és Tápéhoz is. Hetven flekken át ezt hajtogatom.

Még egy érvem lenne. Elő-előjön, nem is egyszer, Pusztaszerről szólva, hogy ott kötöttek vérszerződést a honfoglaló vezérek. Juhász Gyula verseibe is betüremkedett ez a történelmi tévedés. Az öregátkos egyik párttitkára azt is akarta, a *szobori búcsún* játsszák el a vérszerződést is. Ha Juhász Gyula is írja *Pusztaszer felé* című versében, hogy itt ontott vért a hét vezér, akkor szentírás.

Valóban azt írja:

*Itt ontott vért a hét vezéri kar,
Termékeny lőn az áldott rög vele,...*

Történészek azonban a megmondhatóí, tényszerűen akkor se igaz, ha költőnk írta. A vérszerződés, ha megtörtént egyáltalán, nem a Kárpát-medencében történt. Ha ezt a két sort márványtáblába vésve tennénk oda Árpád szobra talapzatára, az egész ópusztaszeri nemzeti történelmi emlékpark hiteltelenségét fokoznánk vele. Abban kéne összebékülnünk, hogy más a költészet, és más a történelem. Szép vers *A tápai Krisztus*, de ami nem biztos benne, ne azt kiáltuk ki holtbiztosnak.

Tengeri kígyó?

Kerget a balszerencse. Megjelent a **Szegedben** Péter László írása. Mivel előre tudtam, mi van benne, hiszen megmutatta, odaadtam én is a felelős szerkesztőnek válaszat. A sajtóbéli szokásokhoz igazodva azt gondoltam, ugyanabban a számban hozzák mind a kettőt. Az utcán futottam össze a szerkesztővel, ő mondta, határozott kívánsága volt hirtelen lett új vitapartneremnek, hogy ne ugyanabba a számba jöjjön mind a kettőnké. A magam esze azt mondja, kényelmetlen lett volna neki, hogy ugyanott jön a kontrája is, de nem mondhatom, hiszen nem az én eszem találta ki.

Amikor azonban megjelent az enyém is, „emilt” kaptam. Ide írom avval az ígérettel, ha majd megjelenik a „feleletre adott felelete”, azt is ide írom. Tehát:

Kedves Dezső, elküldtem távirati rövidségű válaszat vitacikkedre Tandinak. A rövidség végett, s hogy a lényegről ne terelje el a figyelmet a sok mellékes kitérés, néhány nem közérdekű dologra abban nem válaszoltam. Ezek itt következnek:

1./ Nem „legelőször lényegesebb ok”, hogy az út kinek a birtokán ment keresztül. Igazad van, ez is szempont, s olykor döntő lehetett. De a vízrajzi és talajviszonyok mégis inkább határozták meg az útírányt, s a birtokviszonyok csak ehhez képest módosíthattak rajta.

2./ Magyar László nem illetékes forrás sem első, sem második cikkével. Azt írta, amit mások mondtak neki. [Köszönöm, ezt kéne megmondani Lele Jóskának is.]

3./ Dorogi Imre sem illetékes, fölületesen ismerte Juhászt, verseit még kevésbé. Festménye jóval a költő halála után készült, s ő sem járt a tények után. [Lele. Jóska végig úgy beszél a költő és a falu kapcsolatáról, mintha mindenki minden sorát ismerte volna. Most kiderül, még a festő se ismerte? És Kilényi Irma se?]

4./ Babitsné fényképeiből világos az útvonal. Ha kifelé is az országúton mentek volna, akkor egyrészt a révtől vissza kellett volna menniük (ez butaság lett volna), másrészt már odamenet elmenniük a Krisztus előtt, s erről Juhász – tudósításában – már akkor írt volna. Nem én diktáltam, mit kellett volna írnia Juhásznak, hanem a fényképekből logikusan következtethető tény. [Meglehető járasságom van fényképek előállításában és nézegetésében, nem merném ennyire biztosan mondani, amire semmi bizonyíték nincsen.]

5./ Babits szegedi tanárkodása alatt nem volt Tápén. Akkoriban ez kiadós séta lett volna, amire nyomós ok nélkül a tanár úr nem vállalkozott. Ha kiment volna, ennek nyoma volna verseiben, emlékezéseiben, leveleiben. Nem volt divat még a népiség, s Babits nem is igen hallott arról, hogy Tápe „ősiségbe rekedt falu”, ahogy Féja a Viharsarokban harminc évvel később írta – s a Szegedi Fiatalokkal mintegy fölfedezte. [Ne tűnjön okvetetlenkedésnek, de éppen Péter László szájából való az a gondolat, hogy a negatív dolgok nem bizonyíthatók. Hogy miről hallhatott Babits, miről nem, ki tudhatná? Én csak azt mondtam, az útvonal ki-választásában az is szerepet játszhatott, mit akart megmutatni hitvesének Babits. Esetleg Juhász Gyula ajánlásaival.]

6./ *Úgy emlékszem, kollokválnotok kellett folklórból. Nézd meg, légy szíves, az indexedet.* [Csak aláírás kellett, jegy nélkül.]

7./ *„A világ így megyen” fejtegetésében valóban megfeledkeztem a Juhász-vers állítmányáról. (A másik is: úr leszen.) Ehhez csak az fogható, hogy amikor 1956-ban közöltem a Vásárhelyi Szóban Csongrád megye irodalmi emlékhelyeinek jegyzékét, Kiszomborról szólva éppen csak (!) József Attilát felejtettem ki, holott róla Makóra kerülésem, 1952 óta legtöbbször írtam, egyebek közt éppen zombori tartózkodásáról, itt született verseiről is. Mit tegyek? Ilyen az ember, ilyen a memória.*

Üdvözlettel: Laci

„Visszaemileztem” neki:

Kedves Laci! Köszönöm, majd igyekszem én is válaszolni rá. Üdvözlettel.

Aztán megjelent az újabb válasz, valóban tömörebben, szintén a **Szegedben**, a 2000. szeptemberi számában.

Távirati rövidségű válasz a tápai Krisztus ügyében

Igaza van Horváth Dezsőnek: a költői alkotás hátterében nem kell mindig tényszerű valóságot keresnünk. Juhász Gyula versében azonban kénytelenek vagyunk, hiszen a költő maga mondja:

Az ország útján függ, s földre néz...

De ha ez nem elég, mert – úgymond Dezső – „a vers az vers, és nem riport”, akkor ott a vers után egy héttel megjelent riport a költőtársakat Tápéra kísérő költő tollából: „Ahogy megyünk az országúton, a tápai Krisztus előtt, a nagy nyárfák felé...”

Ez a két mondat a döntő. „Juhász Gyula mégse semmi!” – ismétlem meg Dezsőt. Világos, hogy a versbeli és riportbeli feszület nem lehet a templomkerti bodzafák között meghúzódo vasjézuska; hiszen onnan elindulva mentek „az országúton, a tápai Krisztus előtt...” Az egykorú térképen világosan keresztrel megjelölt feszület előtt.

A többi mind mellékes. A vita a Lélekkel; a Hősök kertje meg a temető; a térképészbarátnak, Magyar Lászlónak meg Dorogi Imrének belekeverése a dologba; a leplezetlen gúnyt elfödni akaró tiszteletkörök a szerénységet mímelő tanítvány részéről, s így tovább. Nem kell ennek az ügynek ekkora feneket keríteni; már így is túl van beszélve. Csak hitelt kell adni annak, amit Juhász Gyula leírt.

„Tudományos presztízsem is kockáztatva”, az utolsó vesszőig vállalom, amit írtam.

Péter László

*Mit tegyek? Ilyen az ember, ilyen a memória – ragadt belém a példás igazság. Sok csúfságot képes elkövetni. Örökös tanárom hibakereső mániáját utánoznám, ha első olvasattal már az elírásokat vadásznám. Pedig a vers elejének újraidézésével kimaradt egy szótag: s a földre néz. Az idézet legyen pontos, mondaná ő, ahogy mindig is mondja. Ismerve mérhetetlen precízségét, talán az indulattal magyarázható, hogy a *Lélekkel*-ből *Lélekkel* lett. Egyszerű elírás persze, bárkivel megeshet, de ha nem vette észre, nála föltűnik. Meglehet, persze, ezt is a nyomda ördöge cselekedte. A második idézet a vita során először tőlem szólt, Lele Jóska cáfolatára. Magyar Lászlóra perdöntő tanúként is ő hivatkozott. Köszönöm, hogy újraidézésével kimondatlanul is erősít, bár ismétlem hetvenhatedszer, nem kötöm egyetlen Krisztushoz a verset.*

A múltkor még evvel a toldalékkal idézte a „Juhász Gyula mégse semmi” című szösszenezetet: kiált föl. Remélem csak, most, amikor ő is megismétli, már az általam megszeliidített

változatban teszi. Sorozatos félreértésekhez vezethet, ha a „templomkerti vasjézuskát” a bodzafák közt meghúzódva írja. A *Csevegés*ben ez áll: „Künn a templomkertben valósággal nyilaz a nap, az öreg bodzafa alatt jólesik egy kis pihenés, elheverés.” Egészen más az, ha három költő hever el az öreg bodzafa alatt, ahogy a riport írja, talán egyikük felesége is velük tart, és más, ha a vasjézuskát tesszük alá. Ahol állt, ott nem volt bodzafa. Továbbá az a bizonyos katonai térkép nem egykorú a verssel. Általa is megerősítve egy évvel később készült. Föltehetően akkor is tévedtek.

...a leplezetlen gúnyt elfödni akaró tiszteletkörök a szerénységet mímelő tanítvány részéről, s így tovább pedig hajszálra olyan félrehallás, mint a múltkor volt az a bizonyos „– kiált föl”. Magamat sajnálom, ha ilyennek lát.

Válaszom nekem is rövid volt.

Két apróság csupán

Többen intettek, reménytelen a vitám Péter Lászlóval. Eljutottunk addig, szinte semmi nem fontos korábbi állításaiból, ha cáfolni lehetett, csak a kőkemény félreértések érvényesek. Régen is az volt a szokás, csípj ki két mondatot, értsd félre, és verd el a port a másikon. Sajnálom, hogy mindkét értelmezése megkérdőjelezhető. Ha még mindig tényként fogadja el valaki, hogy Az ország útján függ, s a földre néz, akkor tényként vagyok kénytelen ismételni, hogy az a Krisztus abban az időben nem függött az ország útján. A másik idézet pedig, ahogy a múltkor is írtam, erős akarattal érthető csak félre. Nem A tápai Krisztus felé indultak, hanem A tápai Krisztus előtt mentek el, a nagy nyárfák felé. Azért előtte, mert ott voltak mellette. A lényeg azonban változatlanul az, nem bizonyítható, hogy egy kereszt szolgáltatta a példát verséhez. Maradjunk ennyiben!

H. D.

Azt most is elhallgattam, hogy nyelvünk eufemisztikus gyöngédségével szóhasználatomban az *igazságosztó* valójában igazságtevőt, *kivégzött* is jelent. Vele szemben szívesen maradok ezután is az igazság koldusa, ha a fejemet veszik, akkor is. Bár ezredszer is hangoztatom, nem egy kereszt adhatta az indítatást a vershez, mindvégig meglep, hogy ahhoz a Krisztushoz akarják mindenáron kötni, amelyik akkor nem az út szélén állt, nem is járhatott el előtte Juhász Gyula, és semmi pénzért nem hajlandók arra a másokra érteni, amelyik akkor is az ország útján állott. Föltehetően Juhász Gyula által a helyszínen inspirált fénykép is igazolja, amelyet Tanner Ilona alias Török Sophie, Babits Mihály felesége készített.

Nagy labirintus a költő lelke, mondtam föntebb, most látom, az ember feje is az.

Csupán a történelmi teljesség kedvéért mondom, hogy ifj. Lele József időközben *A tápai Krisztust* is fölvette sok más egyébbel a világörökség részévé avatandók listájára.

*

Erősen kikaptam Péter Lászlótól, amikor meglátta, hogy ismételt válaszom ugyanabban a számban jelent meg, amelyben az övé. Indulattal azt vágta a fejemhez, *inkorrekt* voltam, és *inkorrekttséget* követett el a szerkesztő is. Honnan tudtam volna meg előre a válaszát, ha nem forognék benn a Sajtóházban? Emlékeztettem rá: az ő határozott kérésére nem engedte ugyanaz a szerkesztő, hogy az előző feleletem is az övével együtt jelenjen meg, pedig a magyar sajtóhagyomány ezt a mintát őrzi és követi. Tehát inkorrekttséggel ő maga lenne vádolható.

– Akkor is fönntartom véleményemet, *inkorrekt* voltál!

Ilyen indulat ellen föllebbezésnek helye nincsen. Az még megfordult a fejemben, ha ne adj' Isten, fönntartások nélküli hódolatomat és alázatomat fejeztem volna ki „szemtelenül” ugyanabban a számban, ha térdet s fejet hajtvá meakulpáztam (mea culpa) volna, ha vezeklésem jeleként szőrcsuhába bújtam volna, és bűnbánóan lapáttal szórtam volna hamut a fejemre, és minden állításomat visszavontam volna, akkor is tisztességtelen lettem volna? Csöndes szavával mellém állt egyébként, aki *A tápai Krisztus* ügyében – szülőfaluja ismertetével – talán illetékesebbként szólhat:

– *Az a sajtógyakorlat, hogy ugyanabban közlik a választ is, ha elérhető az érintett. Különben fenyeget a veszély, egy hónap múlva nem emlékszik rá az olvasó, mire is szól a válasz.*

Nem tudom, hány hónapja lehet – talán fél éve is elmúlt –, megjelent az ÉS-ben az egyik besúgó bűnbánó gyónása arról, hogy valamelyik íróbarátról rendszeresen adott jelentéseket, és *ugyanabban* a számban az érintett megbocsátó sorai is olvashatók. Kisded társaságunk sokat beszélt mindkettőről, hiszen más besúgókból aratási keresztet, sőt képét lehetne itt is rakni, de újsütetű vitatársam akkor fél szóval se mondta inkorrektnek az eljárást. Ezer más példát is idézhetnék a szokásos gyakorlatra, de talán ez mutatja legjobban, minden egészen más, ha miránk vonatkozik.

Utoljára hagytam – remélem, véget ér már ez az áldatlan vita, amely szikrányit nem vitt előbbre –, hogy visszaidezzem Kilényi Irma emlékezetes levelét, amelyben a községi magisztrátushoz folyamodik, hadd nevezze el *A tápai Krisztus* előtti országút egy darabját Juhász Gyuláról. Föltehetően nem ez lesz a pördöntő, mert emlékezetem szerint ebben más helymegjelölő utalás nem található, az előljárátság levele se ad támpontot, de „az öspörös”, Bogoss Béla felelete előbbre vihet. Miért a papi ember válaszolt rá? Talán azért, mert a templom környéke mégiscsak az ő hatáskörébe tartozott. Gyarló emberi vonás lenne, ha azt tételeznénk föl, azért utasította el a kérelmet, mert Juhász Gyula még csak meg se ismerte templomkerti elheverésük idején. Azért nem lehet, szólt a válasz, mert az a név már foglalt, a község nagy jótevője nevét viseli. Ő a Tisza-part egy darabját ajánlja inkább, ahol költőnk sokszor megfordult, és sok ihletet szerzett magának. A falu jótevője Dósa István. (Ebből aztán könnyen lehetett Dózsa György utcát csinálni az új rendszerben, mert a Dósa is Dózsának hangzott.) Csakhogy az országút lakott része, a falu főutcája talán még akkor se ért tovább a malomnál. Amikor a vers született, még javában Szélsőék voltak a falu végén, nagyjából a malommal szemközt. A bádokrisztus előtt nem voltak házak, fejben gyöngének kellene tartanunk Kilényit, ha azt kéri, lakatlan szakaszát adják kedves költője emlékének. Szerintem azért nem kellett helyrajzi pontossággal szolgálnia, mert akkor már illett tudnia sok tápainak, melyik fészületről lehet szó. Erősen föltételezhető, két kézzel adta volna a másokra beleegyezését az előljárátság, ha azt kérte volna, és Bogoss esperes is áldását adta volna rá. Senkit nem zavar, semmi érdeket nem sért, hadd legyen.

Kilényit említve viszont megint elő kell hoznunk azt a bizonyos fényképet a templomkerti fészülettel, amelynek a hátulján kézírásával olvasható *A tápai Krisztus*. Ő is úgy tudta, ez az „illetékesebb”. (Magam egyelőre természetesnek tartom, hogy a hozzá közel eső utcarészt kérte levelében.)

„Illetékesebbnek” tudta Babitsné is, ráadásul akkor, amikor még meleg volt a vers. Pár napja jelent meg. Azért fényképezte le. És ott volt velük idegenvezető vendéglátóként maga Juhász Gyula is.

Jóval később ugyan, de negyed századnál hosszabb ideig az én kezemben is naponta járt fényképezőgép, szerény tapasztalataimra alapozva a masinával járó ember lelki világáról vannak sejtéseim. Ha képet látok, azóta is találgatom, miért kattant el egyáltalán a gép, miért

onnan nézte, amit látott, és milyen más lehetősége lett volna még rá. Nagyobb fantázia kellene ide, hogy el tudjam képzelni, nem áldozott volna rá Babitsné legalább egy kockát a bádogból valóra, ha ráadásul – ahogy mások szeretik értelmezni – ott mentek volna el előtte. Ha csak utalás történt is volna arra a keresztre. És miért fényképezte volna le azt a másikat?

Így tudja tehát a két nő, aki így vagy úgy, de kötődött költőnkhez. Közelebb volt hozzá mindkettő, mint mi valamennyien. Közülük az egyik nemcsak költőfeleség, de maga is költő. Talán rezonált is Juhász Gyula hangulatára? Miért nem hiszünk nekik? Miért nem nekik hiszünk?

Sietek megint ismételni, mindezek ellenére nem gondolom, hogy egyetlen feszület látása segített volna világra hozni azt a szép verset.

Minden szekeres-kocsis ember tudta, a bejáratott nyomvonalból nehéz kizökkenni. Tudja az autós is. És tudom én is, bár csak biciklivel járok. Most már azt is tudom, a belénk gyökeresedett rögeszmékből legalább ilyen nehéz. Amikor váratlanul belekapcsolódott kettőnk vitájába a harmadik, akkor koppant a fejemben a gondolat: szürke természetgyógyász konokságát veszi föl, noha tudós kutatóként tartják számon.

Mindenesetre költők–írók sorsára vonatkoztatva örök tanulság, hogy az öspörös azt tanácsolta: a Tisza-part egy szakaszát nevezze el róla, ahol szívesen ábrándozott a költő. Ahová a posta se visz levelet, és csak elvétele kerül bele hivatalos iratba is. A falusi ember pedig úgyse utcablák szerint tájékozódik. Mondom, nem egyedül Juhász Gyulának jutott ez a sors, a nemzet példás kegyelele jeléül a Táncsics Mihály utca is a falvak vagy városok szélén szokott lenni. Védje ott a szegény pórnép érdekeit megveszekedett csökönyösséggel. Debrecen is úgy fizetett Ady Endrének a *civis urakért*, hogy krematóriumába vivő arasznyi utcájának adta a nevét. Hadd legyen az utókor előtt is *A halottak élén*. Mocsár Gábor élő lelkiismerettel nem győzte szapulni a morbid ötletért az általa nagyon szeretett város rendszereken átnyúló mindenkori előljáróságát.

A levélváltás vége az lett, hogy Juhász Gyula csak a háború után kapott utcát Tápén, de pünkösdi királyságnak bizonyult ez is. Addig tartott csak, amíg közigazgatásilag is egybe nem kapcsolódott a falu Szegeddel. Ha itt Juhász Gyula utca lett több más elnevezés után a Fodor utcából, akkor fölösleges, sőt zavart keltő a másik.

Egész vitánk tanulsága is ez: nem érdemes meghalnunk. Az utókor azt tesz velünk, amit akar.